PR No. 13-84/85

VAN BEDRIJFSUITKOMSTEN TOT FINANCIELE POSITIE (BEF)

SAMENVATTEND OVERZICHT VAN LANDBOUWBEDRIJVEN
TOT EN MET 1984/85

Juli 1986

Landbouw-Economisch Instituut

Afdeling Landbouw

REFERAAT

VAN BEDRIJFSUITKOMSTEN TOT FINANCIËLE POSITIE (BEF) samenvattend overzicht van landbouwbedrijven tot en met 1984/85
Poppe, K.J. (red.)
Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1986
84 p., fig., tab.

In de BEF wordt op basis van het landbouwboekhoudnet verslag gedaan van de ontwikkelingen in bedrijfsuitkomsten en financiële positie van de Nederlandse landbouwbedrijven. In het verslagjaar (1984/85) verslechterde het bedrijfsresultaat opnieuw (-f 8.100). Dit maal vielen de uitkomsten van de klei-akkerbouw sterk terug. Op landbouwbedrijven werd 89% van de kosten goed gemaakt door opbrengsten (was 91%).

Mede door hogere belastingafdrachten en iets toegenomen gezinsbestedingen leidde het lagere bedrijfsresultaat tot aanmerkelijk minder besparingen. De investeringen in de landbouw waren gemiddeld vrij hoog.

Als speciaal onderwerp is aandacht besteed aan de melkquotumregeling. Mede door de invoering daarvan bleven de bedrijfsuitkomsten van de weidebedrijven op een teleurstellend niveau.

Bedrijfsuitkomsten/Financiële positie/Inkomens landbouw/Investeren/Melkquota/Produktiviteit/Prijzen

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Inhoud

		Blz.
WOORD VOORAF		5
1.	INLEIDING	7
	1.1 Doel en opzet van de publikatie	7
	1.2 Opzet van het LEI-boekhoudnet	8
	1.3 Economische en meteorologische omgeving	9
	1.4 De gemiddelde boerderij: kosten en opbrengsten	11
	1.5 De gemiddelde boerderij: financiële positie	15
	1.6 Meerjarige ontwikkeling	16
	1.7 Spreiding	18
2.	BEDRIJFSUITKOMSTEN	21
	2.1 Inleiding	21
	2.2 Prijsontwikkeling van enkele kostensoorten	22
	2.3 Bewerkingskosten	23
	2.4 Rentabiliteit van de akkerbouwbedrijven	24
	2.4.1 Prijzen en produktiviteit	24
	2.4.2 Bedrijfsresultaten	27
	2.5 Rentabiliteit van de weidebedrijven	30
	2.5.1 Prijzen en produktiviteit	30
	2.5.2 Bedrijfsresultaten	32
	2.6 Rentabiliteit van de intensieve veehouderij-bedrijven	36
	2.6.1 Varkenshouderij	36
	2.6.2 Pluimveehouderij	37
	2.6.3 Vleesveehouderij	37
	2.6.4 Schapenhouderij	42
3.	FINANCIËLE POSITIE	44
	3.1 Inleiding	44
	3.2 Inkomensvorming, inkomensbesteding en financiering van diverse bedrijfstypen	45
	3.2.1 Akkerbouwbedrijven	45
	3.2.2 Weidebedrijven	49
	3.2.3 Gemengde bedrijven met intensieve veehouderij	51
	3.3 Continuïteit van de landbouwbedrijven	54
	3.4 Vermogenspositie	59
	3.5 Jongere en oudere ondernemers	63
	3.6 Eigenaars en pachters	67
	3.7 Kapitaalcoëfficienten	68
4.	DE MELKVEEHOUDERIJ IN HET EERSTE JAAR VAN DE QUOTUM-REGELING	71
	4.1 Inleiding	71

INHOUD (vervolg)

		Blz.
4.2	Het LEI-boekhoudnet en de quotumregeling	71
4.3	In 1984/85 geconstateerde ontwikkelingen	73
4.4	Bedrijfsvergelijkend onderzoek	76
	4.4.1 Inleiding	76
	4.4.2 Verschillen in quotum en leveringen	77
	4.4.3 Verschillen in melkgift en voerkosten	79
	4.4.4 Enkele conclusies	83
Aanverwante publikaties		84

Woord vooraf

Het LEI-boekhoudnet van landbouwbedrijven geeft inzicht in de bedrijfsuitkomsten en de financiële positie van de Nederlandse landbouw. Voor deze informatie bestaat al jarenlang een ruime belangstelling, met name van de zijde van de overheid en het georganiseerde bedrijfsleven. Vaak gaat het daarbij om prognoses of voorlopige uitkomsten. De voor U liggende BEF (Van bedrijfsuitkomsten tot financiële positie) geeft een beeld van de ontwikkelingen tot en met het boekjaar 1984/85 op basis van definitieve uitkomsten. Daarmee is meteen aangegeven dat niet zozeer de actuele situatie in de landbouw als wel de resultaten van het verslagjaar in het licht van een meerjarige ontwikkeling, onderwerp zijn van deze publikatie.

De beschrijving van genoemde ontwikkelingen is gebaseerd op twee eerder dit jaar verschenen publikaties, die vooral een statistisch karakter hebben: PR 11-84/85 "Bedrijfsuitkomsten in de landbouw" en PR 12-84/85 "De financiële positie van de landbouw".

Als speciaal onderwerp is dit jaar gekozen voor het effect op de bedrijfsuitkomsten van de quota-regeling ("superheffing") in de melkveehouderij.

Bij het schrijven van deze publikatie is gebruik gemaakt van materiaal dat door een groot aantal medewerkers van de afdeling Landbouw werd verzameld en bewerkt. Ook de publikatie werd uiteindelijk geschreven door meerdere personen: drs. K.J. Poppe schreef hoofdstuk 1 en samen met ing. H. Prins, ing. B.E. Douma en ing. J.H. Wisman hoofdstuk 2; drs. S. Aukema schreef hoofdstuk 3; hoofdstuk 4 werd geschreven door ir. D.W. de Hoop, met medewerking van F. van den Tempel, stagaire van de LH.
Drs. K.J. Poppe trad op als coördinator.
Aan alle ondernemers die hun bedrijfsgegevens voor het boekhoudnet ter beschikking stelden, is een woord van dank zeker op zijn plaats.

De Directeur,

Den Haag, juli 1986

(Prof.drs.J. de Veer)

1. Inleiding

1.1 Doel en opzet van de publikatie

Het verslagjaar 1984/85 kan het best gekarakteriseerd worden als het jaar waarin de Nederlandse boeren meer dan voorheen beseften dat ook in de landbouw de producenten elkaars concurrenten zijn. Het duidelijkst was dat in de melkveehouderij. De problemen op de afzetmarkt, die voorheen de boer voornamelijk via het papier bereikten, werden in april 1984 voelbaar door de superheffing en de bijbehorende quota. De intensieve veehouderij werd halverwege het verslagjaar ook geconfronteerd met de grenzen van de groei: de afzetproblemen rond de mest noodden tot de invoering van de z.g. Interimwet die uitbreiding zeer moeilijk of onmogelijk maakt. In vergelijking met deze sectoren werd de akkerbouwproduktie in 1984/85 weinig in de weg gelegd. De inkomens stonden er echter onder druk vanwege de grote Europese aardappelproduktie. Ook kwam door de grote overschotten een omslag in het EG-graanbeleid tot stand: na jaren van stijgende produktiviteit en prijzen kwam het tot een forse prijsdaling. Al met al was 1984/85 een jaar waarin zowel economische als politieke wetten in de agrarische sector voelbaar waren. Dit jaar wordt in deze publikatie nader onder de loupe genomen, tegen de achtergrond van de voorafgaande jaren.

In twee eerder dit jaar verschenen publikaties 1) is uitgebreid gerapporteerd over de economische gang van zaken op de landbouwbedrijven. Terwijl die publikaties voornamelijk een statistisch karakter hebben, worden in de BEF de gerapporteerde ontwikkelingen nader geanalyseerd. In hoofdstuk 2 gebeurt dat voor de bedrijfsuitkomsten van de verschillende bedrijfstypen en in hoofdstuk 3 voor de financiële positie van de ondernemer en zijn gezin.

Aansluitend op deze verslaggeving wordt in het laatste hoofdstuk als speciaal onderwerp aandacht besteed aan de introduktie van de quota in de melkveesector.

Voorafgaand aan al deze analyses worden in dit hoofdstuk enige algemene zaken behandeld. Paragraaf 1.2 beschrijft de opzet van het LEI-boekhoudnet dat de gegevens voor al dit onderzoek levert. Vervolgens wordt ingegaan op de economische omgeving waarin de landbouwbedrijven in het verslagjaar hebben moeten opereren. De paragrafen 1.4 en 1.5 behandelen de gemiddelde boerderij volgens het LEI-boekhoudnet. Deze beschrijving moet niet alleen gezien worden als een kort jaarverslag van het gemiddelde

1) Periodieke Rapportage 11-84/85: Bedrijfsuitkomsten in de landbouw.
Periodieke Rapportage 12-84/85: De financiële positie van de landbouw.

Nederlandse landbouwbedrijf, maar heeft daarnaast tot doel de in de rapportage gebruikelijke terminologie nader toe te lichten 1). Paragraaf 1.6 plaatst de resultaten in een meerjarig verband. Tot slot wordt kort ingegaan op de spreiding in bedrijfsresultaten (paragraaf 1.7).

1.2 Opzet van het LEI-boekhoudnet

Het LEI-boekhoudnet is een steekproef uit de Nederlandse landbouwbedrijven die tot doel heeft een representatief beeld te geven van de bedrijfsuitkomsten en de financiële positie van de Nederlandse landbouw, alsmede van de factoren die hierop van invloed zijn.

De steekproef wordt gebaseerd op de jaarlijkse CBS-meitelling, die als populatie aan de onderzijde wordt afgegrensd door een sbe-grens. Deze grens - die bij benadering de produktieomvang weergeeft waarbij er onder normale omstandigheden en bij doelmatige produktie werkgelegenheid is voor een halve mantaak - bedroeg voor het verslagjaar 1984/85 79 sbe. In voorgaande boekjaren werd deze grens jaarlijks opgeschoven i.v.m. de toenemende arbeidsproduktiviteit en bedrijfsgrootte. In verband met de invoering van de superheffing en de Interimwet (welke in ieder geval de eerste jaren de structurele ontwikkeling aanmerkelijk vertragen) is deze opschuiving voorlopig opgeschort. Volgens de meitelling 1984 bedroeg het aantal landbouwbedrijven in de populatie 70.600. Uit deze populatie werd een steekproef getrokken van uiteindelijk 1.008 bedrijven. Het betreft hier een gestratificeerde steekproef waarbij rekening wordt gehouden met de omvang (in sbe en in ha) van de bedrijven, de leeftijd van de ondernemer, het bedrijfstype en de regio's waarin de bedrijven liggen. De gekozen bedrijven vormen een z.g. roterend panel: elk jaar wordt ca. 20% van de deelnemers vervangen, zodat bedrijven als regel niet langer dan 5 à 7 jaar deel uitmaken van het boekhoudnet. Ook dit verkleint de kans op vertekening van de uitkomsten. De aldus geselecteerde bedrijven kunnen worden ingedeeld naar type en omvang; dit gebeurt aan de hand van het aantal sbe. De sbe (standaardbedrijfseenheid) is een verhoudingsgetal voor de omvang van een agrarische activiteit op basis van de toegevoegde waarde onder genormaliseerde omstandigheden bij een doelmatige bedrijfsvoering in een basisperiode 2).

Niet van alle deelnemende bedrijven wordt naast de administratie van de bedrijfsuitkomsten ook een financieringsboekhouding bijgehouden. Van een aantal steekproefbedrijven (o.a. BV's)

1) Voor een uitgebreide toelichting zie: LEI-Mededeling no. 131 "Hoe rekent het LEI over de landbouw".
2) Zie LEI-Mededeling 273: "Toepassing van standaardbedrijfseenheden en bewerkingseenheden in onderzoek en voorlichting op landbouwbedrijven".

zijn de gegevens over de financiële positie onvolledig zodat de beschreven populatie minder bedrijven (67.300 i.p.v. 70.600) bevat. Daarnaast is er een aantal ondernemers dat geen belangstelling heeft om deel te nemen aan de financieringsboekhouding. Gevolg hiervan is dat er kleine verschillen kunnen optreden in kengetallen die in beide steekproeven gepresenteerd worden.

Terzijde wordt nog opgemerkt dat bepaalde produktietakken (o.a. pluimveehouderij, rundveemesterij en schapenhouderij) te weinig in bovengenoemde steekproef zijn vertegenwoordigd om voldoende betrouwbare resultaten van deze sectoren weer te geven. Vandaar dat voor die sectoren mede op basis van aanvullende deeladministraties wordt gerapporteerd.

1.3 Economische en meteorologische omgeving

De resultaten van de Nederlandse landbouwbedrijven moeten beoordeeld worden in het licht van de ontwikkelingen in de economische omgeving waarin zij moeten opereren. Vandaar dat in deze paragraaf o.a. kort ingegaan wordt op de economische ontwikkelingen en de landbouwpolitiek in het verslagjaar 1) alsmede op de weersomstandigheden.

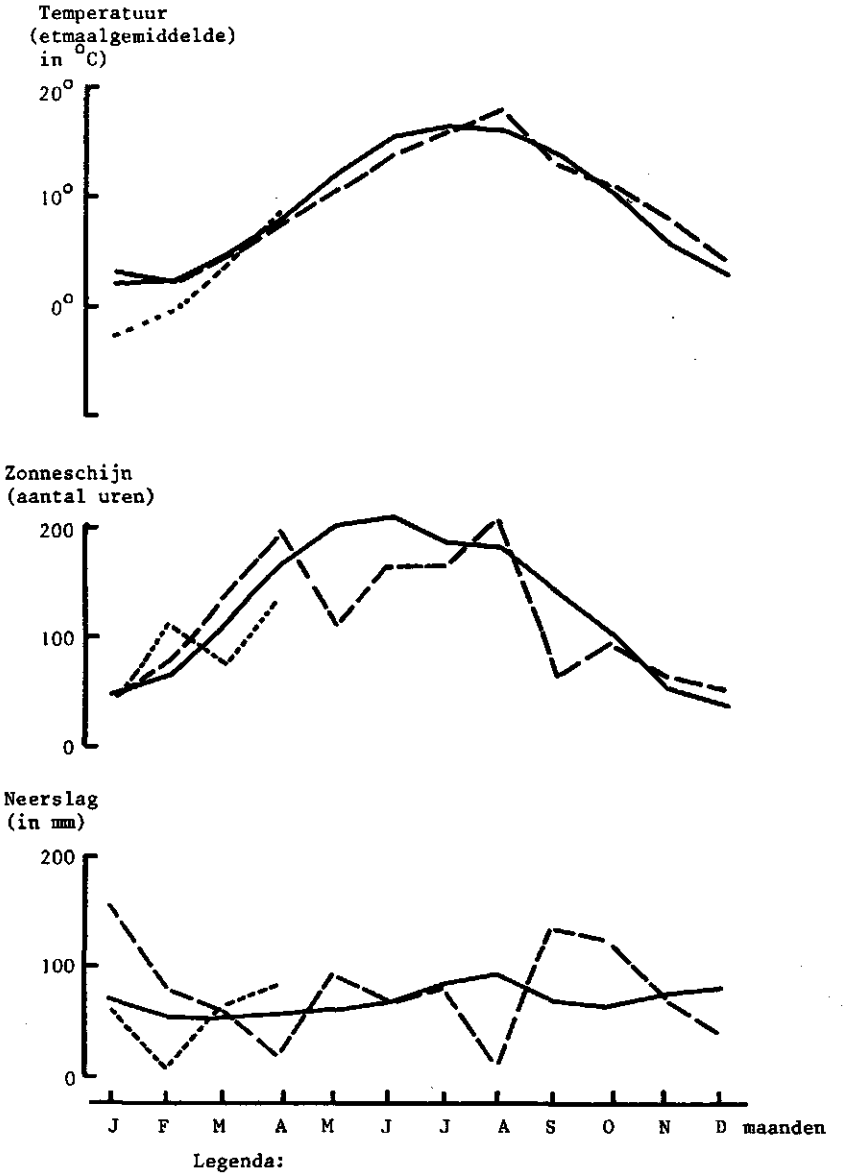
De wereldeconomie en de Nederlandse economie gaven in 1984 een herstel te zien. Vooral in de Verenigde Staten en Japan was sprake van een forse verbetering. West-Europa bleef daarbij achter. In Nederland steeg het reële nationale inkomen met enkele procenten. De inflatie liep verder terug en het financieringstekort van de overheid werd ook iets kleiner. In de werkloosheid trad echter nog nauwelijks verbetering op en de particuliere consumptie stagneerde opnieuw. Het overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans verbeterde. De waarde van de agrarische uitvoer steeg in 1984 met ca. 14%, zowel door een betere prijs als ook door een hoger volume. De agrarische invoer steeg daarentegen ca. 16%, vooral door hogere prijzen, o.a. van vetten en oliën.

In tegenstelling tot voorgaande jaren daalden de door de EG vastgestelde garantieprijzen in ECU: -0,5%. In nationale munt gemeten was er door de aanpassing van de groene koersen nog wel een stijging: 3,2% (Nederland: -0,5%). De inflatie bedroeg echter 4,7% (Nederland: 2,5%). Het door deze maatregelen tot stand gekomen prijsniveau veroorzaakte een stijging in de uitgaven van het landbouwfonds (afd. garantie) met 15% tot 18,4 miljard ECU (ca. 46 miljard gulden).

Naast de economische omgeving en de landbouwpolitiek heeft ook het weer een belangrijke exogene invloed op de bedrijfsuitkomsten en de gerealiseerde inkomens. Figuur 1.1 geeft een beeld van het weer in het verslagjaar en de daaraan voorafgaande maan-

1) Zie verder het Landbouw-Economisch Bericht 1985 en 1986.

Figuur 1.1 Klimaat gegevens

Legenda:

——— = langjarig gemiddelde (1951/80)

— — = 1984

----- = 1985

gegevens gebaseerd op De Bilt

Bron: KNMI.

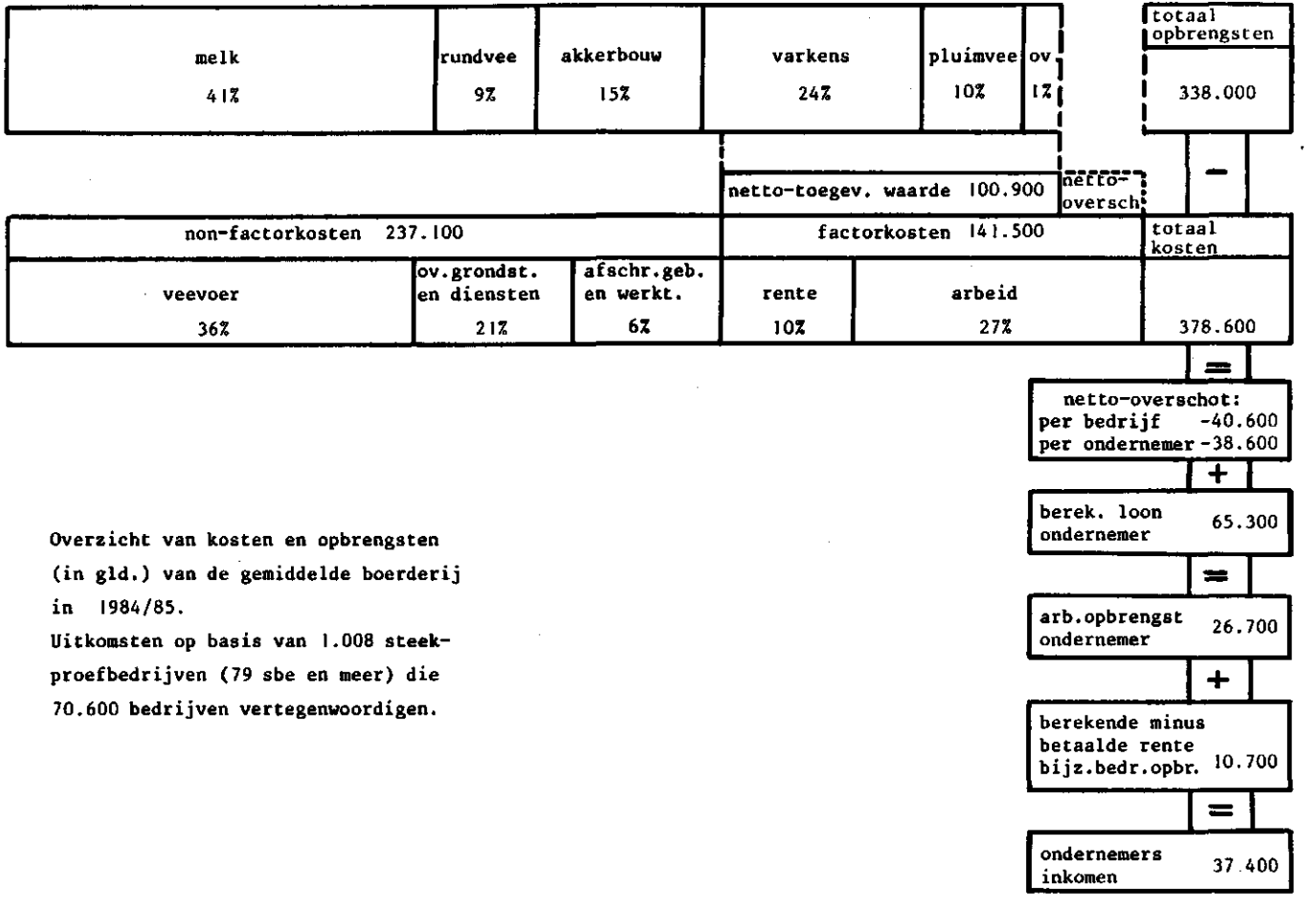
den januari tot en met april 1984. De gegevens hebben betrekking op de neerslag, de uren zonneschijn en de gemiddelde temperatuur in vergelijking met een meerjarig gemiddelde. Na de extreme weersomstandigheden in 1983/84 (nat voorjaar, droge zomer) was de winter normaal te noemen: een normale temperatuur, iets meer zon dan normaal en meer neerslag, vooral in januari en februari 1984. Het voorjaar was zonnig en droog (april). Het begin van de zomer was slecht: na een natte mei-maand bleef in juni en juli de temperatuur relatief laag, en liet de zon duidelijk verstek gaan. Dit werd gecompenseerd in augustus: een warme, zonnige en vooral droge maand. Nog voordat in het Noorden des lands de graanoogst geruimd was, sloeg het weer om. September en oktober 1984 werden gekenmerkt door grote hoeveelheden neerslag. Mede daardoor viel er in kalenderjaar 1984 in De Bilt en omgeving ca. 15% meer neerslag dan normaal. De winter van 1984/85 was droog, relatief zonnig en koud. Langdurige vorst in de eerste maanden van 1985 maakte voor het eerst sinds lange tijd een elfstedentocht mogelijk.

1.4 De gemiddelde boerderij: kosten en opbrengsten

Indien uit het LEI-boekhoudnet de gemiddelde boerderij (groter dan 79 sbe) gedestilleerd wordt dan ziet die er als volgt uit:

Een bedrijfsoppervlakte van 24,2 ha, waarvan 8,4 ha met marktbare gewassen. De arbeidsbezetting bedraagt 1,6 v.a.k. (volwaardige arbeidskrachten). De produktieomvang bedraagt 216 sbe, een stijging van ruim 2% ten opzichte van het voorafgaande jaar. De produktieomvang is als volgt over de produktierichtingen verdeeld: 60% rundveehouderij (incl. voederwinning), 19% intensieve veehouderij en 21% marktbare gewassen. De veestapel bestaat in hoofdzaak uit 34 (was: 35) melkkoeien, 17 fokzeugen en 69 mestvarkens. Ten opzichte van vorig jaar vonden geen belangrijke wijzigingen plaats.

Figuur 1.2 geeft de kosten- en opbrengstenstructuur van het gemiddelde bedrijf (pachtbasis) weer. De kosten bestaan uit betaalde en berekende kosten. Het gebruik van produktiemiddelen waar geen (volledige) tegenprestatie tegenover staat (eigen arbeid en eigen vermogen) wordt in de resultatenrekening belast tegen de kosten die gemaakt zouden moeten worden indien deze produktiemiddelen wel via de markt zouden worden aangetrokken. Zo wordt de arbeid van de ondernemer en eventuele meewerkende gezinsleden gewaardeerd tegen CAO-loon (bruto, incl. werkgeverslasten). Deze arbeidskosten betreffen overigens alleen de uren uitvoerende arbeid en niet de z.g. managementwerkzaamheden (boekhouding, bezoek aan beurzen, vergaderingen e.d.). Om bedrijfsvergelijking mogelijk te maken worden de kosten van grond en gebouwen ingecalculeerd op pachtbasis, zodat verschillen in de kosten van grond en traditionele gebouwen tussen eigenaars- en pachtbe-

Figuur 1.2

Overzicht van kosten en opbrengsten (in gld.) van de gemiddelde boerderij in 1984/85.
Uitkomsten op basis van 1.008 steekproefbedrijven (79 sbe en meer) die 70.600 bedrijven vertegenwoordigen.

drijven niet vertekend worden. Over pachtersinvesteringen in moderne gebouwen wordt echter afschrijving en rente berekend op basis van eigendom. Voor dergelijke investeringen op eigendomsbedrijven is een overeenkomstig bedrag opgenomen als berekende pacht.

Ook voor het eigen vermogen wordt een rente in rekening gebracht. Deze is gelijk aan de marktrente, gedeeltelijk gecorrigeerd voor inflatie. Deze correctie is toegepast omdat gelijktijdig de actuele waarde voor het bepalen van de afschrijvingen wordt gehanteerd.

In figuur 1.2 zijn de kosten, opbrengsten en resultaten van het gemiddelde bedrijf gespecificeerd tot en met het ondernemersinkomen. De kosten kunnen gesplitst worden in de kosten van aanwending van de primaire produktiefactoren arbeid en kapitaal (z.g. factorkosten) en de intermediaire goederen en diensten van andere bedrijven (z.g. non-factorkosten).

Indien de opbrengsten verminderd worden met de non-factorkosten, resteert een bedrag aan factoropbrengsten dat aangeeft hoeveel toegevoegde waarde het bedrijf realiseert. Deze nettotoegevoegde waarde geeft aan wat het bedrijfsresultaat zou zijn als het bedrijf volledig schuld- en pachtvrij zou zijn en als het alle werkzaamheden zelf uit zou voeren.

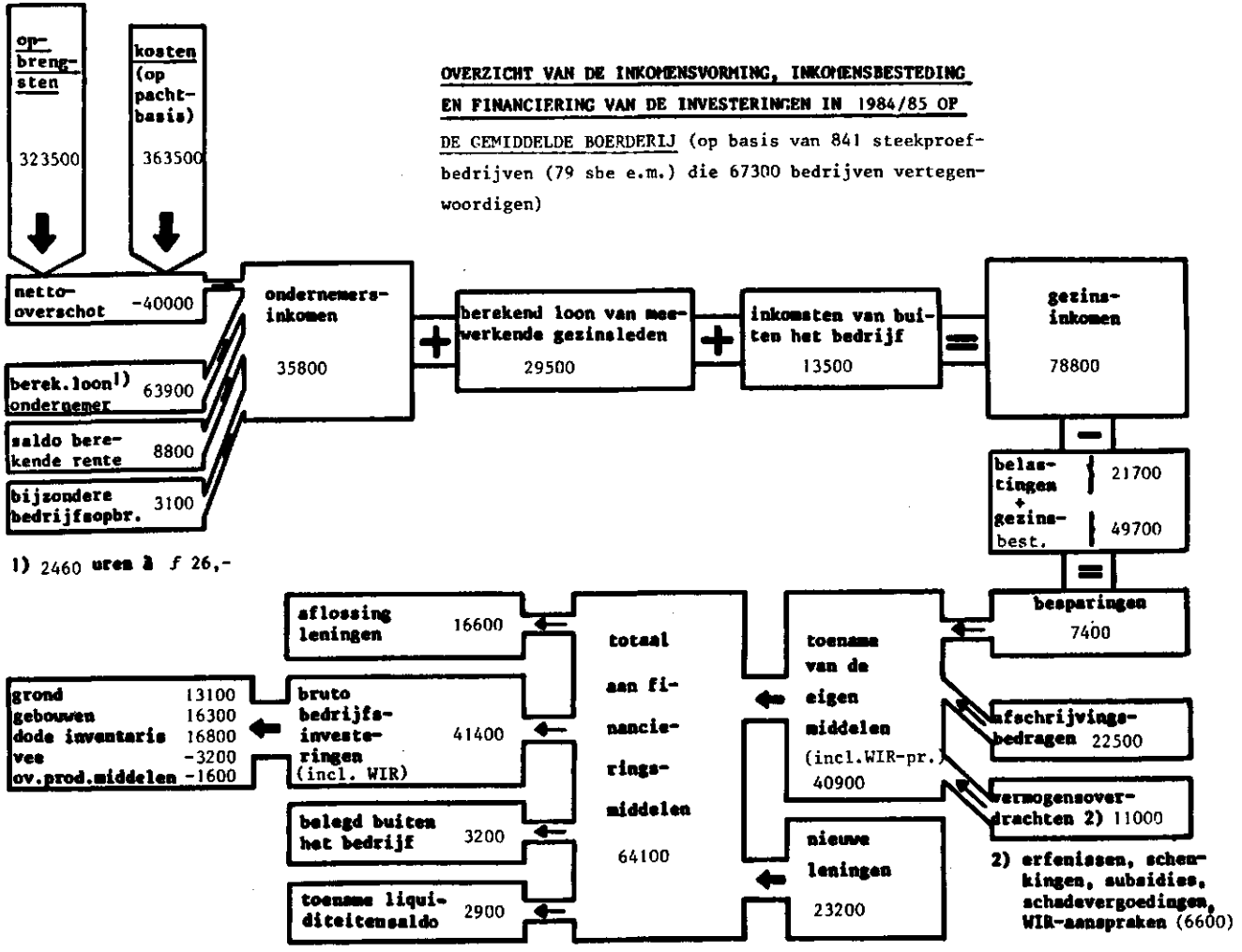
Vergelijking van toegevoegde waarde en factorkosten geeft aan in hoeverre de beloningsaanspraken van de primaire produktiefactoren grond, kapitaal en arbeid ook daadwerkelijk zijn gerealiseerd. Het verschil tussen deze twee wordt aangeduid als netto-overschot en vormt een beloning voor management en ondernemersrisico. Worden de ingecalculeerde arbeidskosten van de ondernemer hierbij opgeteld dan resulteert de arbeidsopbrengst van de ondernemer. Dit vermeerderd met de berekende rente en pacht en eventuele incidentele opbrengsten (o.a. rente ledenkapitaal cooperaties, correcties over voorgaande boekjaren) en verminderd met de betaalde rente en eigenaarskosten geeft het ondernemersinkomen. Dit komt dus overeen met de netto-toegevoegde waarde verminderd met de betaalde rente, pacht, lonen en de berekende lonen voor de meewerkende gezinsleden.

Uit de cijfers voor 1984/85 blijkt dat de opbrengsten slechts 89% van de kosten dekten tegen 91% in het voorgaande jaar. Dit betekent een netto-tekort van f 40.600,- (was: f 32.500,-) per bedrijf. De toegevoegde waarde per sbe bedroeg f 467,- (was: f 500,-).

De arbeidsopbrengst per gewerkt uur in de landbouw - bij volledige honorering van de beloningsaanspraken van het kapitaal - daalde van f 16,65 naar f 15,50. Het CAO-loon (bruto, vermeerderd met werkgeverslasten) bedroeg in het verslagjaar f 26,-. Al met al verslechterde voor het gemiddelde bedrijf het niveau van de bedrijfsresultaten ten opzichte van het voorgaande jaar.

Figuur 1.3

OVERZICHT VAN DE INKOMENSVORMING, INKOMENSBESTEDING EN FINANCIERING VAN DE INVESTERINGEN IN 1984/85 OP DE GEMIDDELDE BOERDERIJ (op basis van 841 steekproefbedrijven (79 sbe e.m.) die 67300 bedrijven vertegenwoordigen)

1.5 De gemiddelde boerderij: financiële positie

Figuur 1.3 geeft een overzicht van de inkomensvorming en -besteding op de gemiddelde boerderij. De begrippen netto-overschot, arbeidsopbrengst en ondernemersinkomen werden al in de vorige paragraaf besproken. Als het ondernemersinkomen vermeerderd wordt met het berekend loon van de meewerkende gezinsleden en de inkomsten van buiten het bedrijf, wordt het gezinsinkomen berekend. Voor 1984/85 bedraagt dat gemiddeld f 78.800,-, ofwel een verlaging van f 5.000,-. Indien dit na aftrek van belastingen niet volledig in de privésfeer wordt besteed, resteren er besparingen. In het verslagjaar werd er f 12.700,- minder bespaard per bedrijf. Dit werd hoofdzakelijk veroorzaakt door opnieuw meer betaalde belastingen (+f 5.400,-). Ook waren de gezinsbestedingen 5% hoger dan voorgaand jaar.
Een gedeelte van de besparingen (ca. 15% van de niet uitbetaalde loonkosten) heeft in beginsel dezelfde functie als bepaalde collectieve en particuliere werknemersvoorzieningen, nl. het treffen van voorzieningen voor ziekte en/of de oude dag. Vermindering van de besparingen met deze gezinsreserveringen geeft het begrip "bedrijfsreservering". In het verslagjaar waren de besparingen f 6.500,- te laag om tot bedrijfsreserveringen te kunnen komen. Het voorgaande jaar waren de bedrijfsreserveringen positief. Indien over een langere periode de bedrijfsreserveringen negatief zijn, wordt de continuïteit bedreigd doordat het bedrijfsvermogen wordt aangetast. Omdat bij de generatiewisseling veel risicodragend vermogen uit de landbouw verdwijnt zouden op langere termijn gezien de bedrijfsreserveringen ca. 1½% van het bedrijfsvermogen moeten bedragen.

Samen met de afschrijvingen vormen de besparingen de interne cashflow voor financiering van investeringen. Tot de eigen middelen moeten ook nog de vermogensoverdrachten worden gerekend. Voor het tweede achtereenvolgende jaar stegen de leningen op de bedrijven die per saldo hebben bijgeleend (in figuur 1.3 aangeduid met "nieuwe leningen"). In 1984/85 werd f 64.100,- gebruikt om af te lossen, te investeren, te beleggen en de liquiditeitspositie te verbeteren. De investeringen lagen ca. f 8.000,- lager dan voorgaand jaar. Door de quotumregeling werd in melkvee gedesinvesteerd. Figuur 1.3 geeft een inzicht in de aard van de investeringen.

De investeringen zijn vermeld vóór aftrek van de WIR-premie. In de balans en de resultatenrekening worden de duurzame produktiemiddelen gewaardeerd tegen de actuele waarde na aftrek van de WIR-premie: de WIR verlaagt de aanschaf-/kostprijs van gebouwen en machines (het z.g. "WIR-effect").

Tabel 1.1 geeft een verkorte balans voor de gemiddelde boerderij. De grond wordt gewaardeerd op basis van marktwaarde in onverpachte staat. Geen rekening wordt gehouden met waardeveranderingen als gevolg van de koppeling van melkquota aan de grond. Voor enkele bedrijven die tegen extra hoge prijzen grond met

Tabel 1.1 Balans van het gemiddelde landbouwbedrijf (in gld.)

Kapitaal			Vermogen
Grond in eigendom (13,2 ha)	407.300	Verpachtersverm.	361.000
Bedrijfsgebouwen in eigendom	166.900	Vreemd vermogen: lang	242.600
Pachtersinvesteringen	11.400	kort	22.300
Totaal eigen grond en gebouwen	585.600	Totaal vreemd vermogen	264.900
Gepachte grond (11,1 ha) en gebouwen	361.000		
Dode en veldinventaris	104.600	Eigen vermogen	787.500
Veestapel	141.100		
Liquiditeiten	100.500		
Langlopende vorderingen	15.500		
Overige bezittingen	105.100		
Balanstotaal	1.413.400	Balanstotaal	1.413.400

Solvabiliteit: (eigen vermogen in % van balanstotaal excl. verpachtersvermogen): 75%

quotum hebben aangekocht is de overwaarde afgesplitst; deze zal over een lange periode worden afgeschreven. In de balans is ook het verpachtersvermogen opgenomen. Het woonhuis en de auto worden tot de overige bezittingen gerekend.

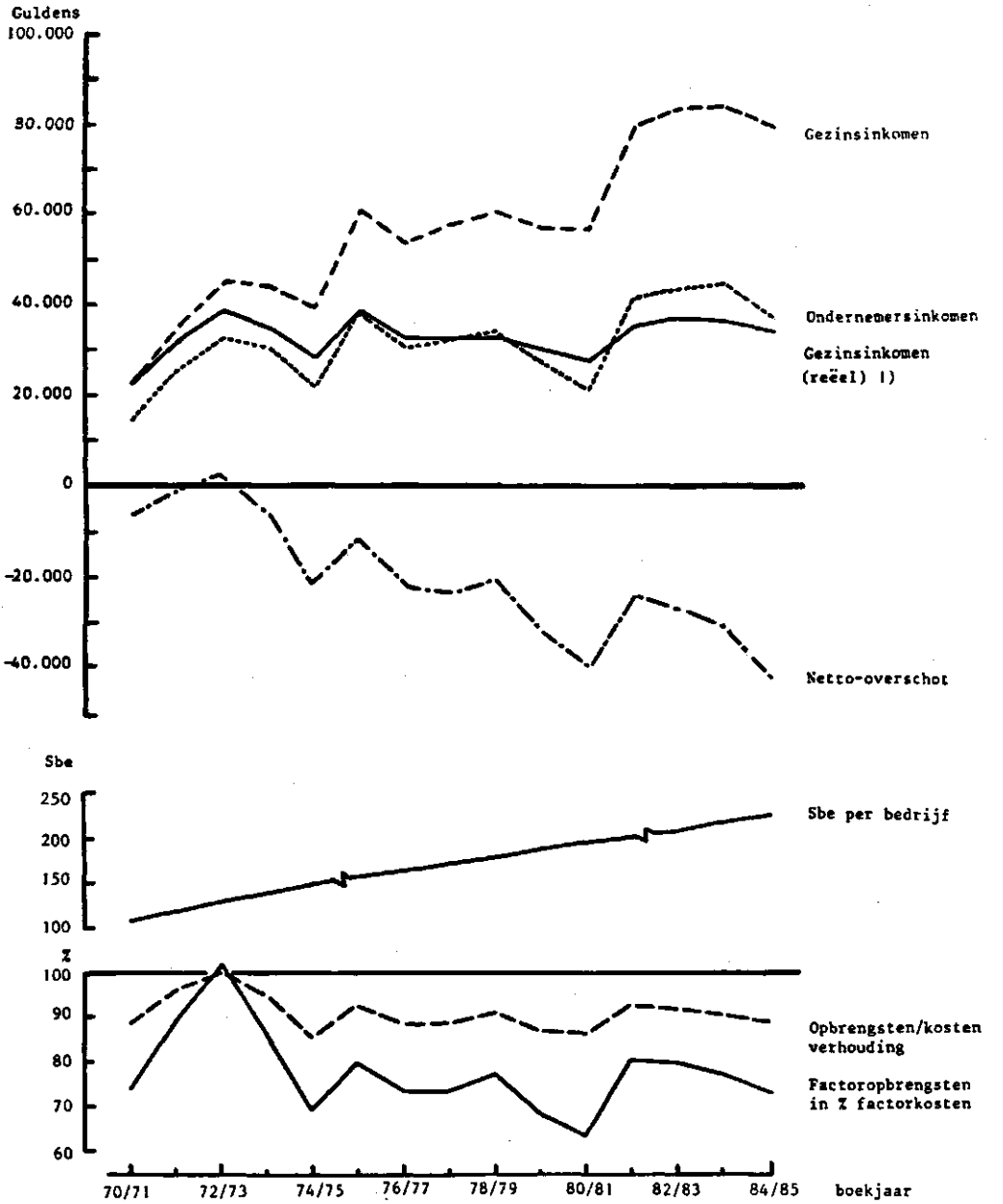
De rentabiliteit van het totale vermogen (bij volledige honorering van de in rekening gebrachte arbeidskosten) bedroeg -0,4% (was 0,3%). Deze daling is vooral veroorzaakt door de relatief hogere beloningsaanspraken van de factor arbeid, waardoor er minder resteerde voor de factor kapitaal. Door de aanwezigheid van vreemd vermogen, waarover 7,7% rente werd betaald, bedroeg de rentabiliteit van het eigen vermogen -3,0% (was -2,2%). Van het vreemd vermogen heeft 14% betrekking op leningen van familieleden, waarover 4,1% rente werd betaald. Over leningen van derden werd 8,3% rente betaald.

1.6 Meerjarige ontwikkeling

De in de voorgaande paragrafen besproken resultaten voor het gemiddelde bedrijf - die in de volgende hoofdstukken nader behandeld worden - kunnen geïnterpreteerd worden als onderdeel van een meerjarige ontwikkeling. Figuur 1.4 geeft hiervan een beeld. Het in het bovenste deel van de figuur weergegeven gezinsinkomen lijkt een vrij positief beeld op te leveren: in de zeventiger ja-

Figuur 1.4

Ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomen op de gemiddelde boerderij

1) Gecorrigeerd met het prijsindexcijfer voor de gezinsconsumptie.

ren steeg dit van nog geen f 30.000,- tot meer dan f 80.000,-. In reële termen - dat wil zeggen gecorrigeerd voor de inflatie met het CBS-prijsindexcijfer voor de gezinsconsumptie - komt het gezinsinkomen echter niet uit boven het niveau dat begin zeventiger jaren gerealiseerd werd. Bovendien werd het gezinsinkomen voor een toenemend deel verdiend door een hogere arbeidsvergoeding voor meewerkende gezinsleden en hogere inkomsten van buiten het bedrijf. Het ondernemersinkomen steeg namelijk veel minder sterk dan het gezinsinkomen. Het netto-overschot per bedrijf vertoonde in de periode 1970/71-1984/85 een dalende tendens. Het onderste deel van de grafiek geeft een beeld van de rentabiliteitssituatie weer.

Zoals ook uit een aantal figuren in hoofdstuk 2 nog zal blijken, stijgen op de landbouwbedrijven de prijzen aan de inkoopkant in de regel sterker dan die aan de verkoopkant. Deze ruilvoetverslechtering wordt opgevangen door de produktiviteitsverbetering (hoeveelheden produkt ten opzichte van hoeveelheden produktiemiddelen). Deze wordt gerealiseerd door verbetering van de efficiëncy op de bedrijven en door verbetering van de kwaliteit van aangekochte produktiemiddelen. Deze bruto-produktiviteitsstijging wordt door de ruilvoetverslechtering dus doorgegeven aan de volgende schakels van de bedrijfskolom. Als gevolg van dit proces verandert de opbrengsten/kostenverhouding in de regel niet structureel. In figuur 1.4 blijkt dat deze al geruime tijd rond de 90% schommelt.

De verhouding tussen factoropbrengsten en factorkosten geeft aan in welke mate de ingecalculeerde beloningsvoeten voor de primaire produktiefactoren worden gerealiseerd. Deze gerealiseerde beloningsgraad schommelt op het niveau van 70 à 80%, zij het met grotere uitslagen dan de opbrengsten/kostenverhouding. Door de toegenomen specialisatie en het grotere verbruik van non-factorkosten zoals kunstmest en krachtvoer zijn deze fluctuaties eerder groter dan kleiner geworden. Een dergelijke vergrote kwetsbaarheid vereist een snel reageren van de ondernemer op zich wijzigende omstandigheden.

Eén en ander betekent dat door de grotere non-factorinput en de smallere marges het inkomen in de afgelopen jaren op peil moest - en door de produktiviteitsstijging ook kon - worden gehouden door de groei van de produktieomvang. De toename van het aantal sbe per bedrijf in figuur 1.4 brengt deze groei in beeld.

1.7 Spreiding

De werkelijkheid wijkt vaak af van het beeld dat geboden wordt door de gemiddelde situatie. Het in de vorige paragrafen geschetste beeld van de gemiddelde boerderij doet dan ook geen recht aan veranderde economische verhoudingen waarmee de landbouwbedrijven in 1984/85 geconfronteerd zijn. Weliswaar veranderden de opbrengsten/kostenverhouding en het inkomen in 1984/85

maar dat wordt veroorzaakt doordat teruglopende resultaten in sommige bedrijfstypen gecompenseerd worden door betere resultaten in andere. De spreiding in resultaten is dus opnieuw groot. De figuren 1.5, en 1.6 geven daarvan een beeld.

In figuur 1.5 is de spreiding weergegeven van de opbrengsten/kostenverhouding. Doordat de opbrengsten/kostenverhouding op de grotere bedrijven veelal gunstiger is dan op de kleinere ligt de opbrengsten/kostenverhouding van het gemiddelde bedrijf (met 89%) hoger dan het gemiddelde van alle door het boekhoudnet gerepresenteerde bedrijven (85%) (gewogen, resp. rekenkundig gemiddelde). Veelzeggender nog zijn de bedrijfsresultaten van de slechtste en de beste 20% van de bedrijven: het onderste kwintiel werd in 1984/85 geconfronteerd met opbrengsten die slechts 63% van de kosten dekten terwijl dit voor het bovenste kwintiel 106% bedroeg. In het voorgaande jaar waren deze percentages 64 resp. 120 waaruit geconcludeerd kan worden dat de spreiding in het verslagjaar is afgenomen. Deze afname is niet veroorzaakt doordat het gemiddelde resultaat op de bedrijven met de slechtste resultaten steeg, maar doordat de uitzonderlijk goede resultaten die vorig boekjaar door de klei-akkerbouw werden behaald niet werden voortgezet.

De cumulatieve frequentieverdeling in figuur 1.6 geeft aan dat slechts 15% van de bedrijven in het verslagjaar een bedrijfsresultaat realiseerde waarbij de kosten volledig door opbrengsten werden gedekt (1983/84 : 18%).

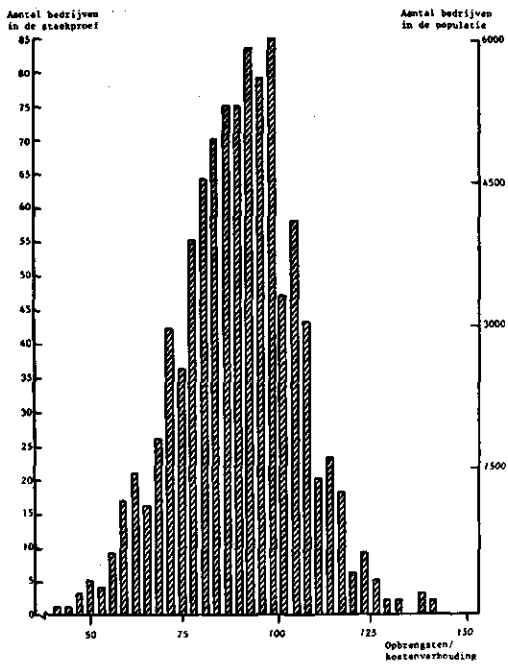
Het beeld van de spreiding van het gezinsinkomen wijkt niet veel af van dat van het bedrijfsresultaat. Het onderste kwintiel behaalde in het verslagjaar een gezinsinkomen van gemiddeld f 22.600,-. Voor het bovenste kwintiel bedroeg dit f 172.800,-, ofwel bijna 8 keer zoveel. De afstand tussen deze twee uiterste kwintielen (in dit rapport verder aangeduid met "range") bedroeg dus f 150.200,- (was: f 161.000,-).

Tabel 1.2 Procentuele verdeling van de bedrijven ingedeeld naar mutaties in de opbrengsten/kostenverhouding in 1984/85

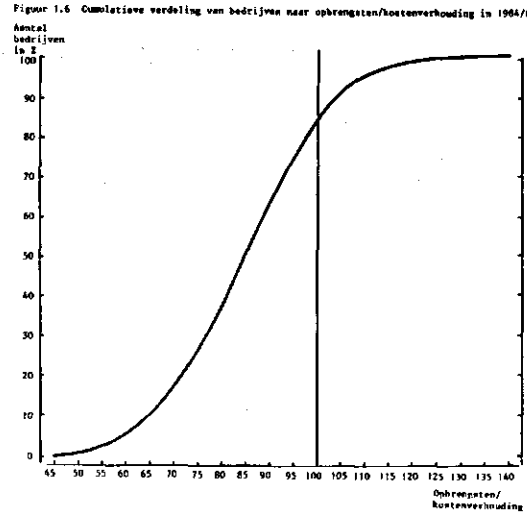
Opbrengsten/ kostenverhouding 1983/84	Mutatie in procent-punten in verslagjaar							
	verslechtering				verbetering			totaal
	30 e.m.	20-30	10-20	0-10	0-10	10-20	20-30	1983/84
50 - 70			1	7	5	1	1	15
70 - 90			1	21	18	3	1	44
90 - 110	1	1	6	14	8	2	0	32
110 - 130	1	1	1	1	0	0		4
130 - 150	2	1	0	0				3
150 e.m.	2	0	0					2
Totaal	6	3	9	43	31	6	2	100

Tabel 1.2 geeft inzicht in de mate waarin de bedrijven in 1984/85 met een opbrengsten/kostenverhouding werden geconfronteerd die belangrijk afweek van het bedrijfsresultaat in het voorgaande jaar. Het aantal bedrijven waarop het bedrijfsresultaat verbeterde was in de minderheid vergeleken met het aantal bedrijven waar het bedrijfsresultaat verslechterde. De 9% van de bedrijven waar de daling van de bedrijfsuitkomsten meer dan 20%-punten bedroeg, zijn vooral klei-akkerbouwbedrijven die in 1983/84 hoge prijzen voor hun vrije produkten wisten te realiseren. Over alle bedrijfstypen heen gezien behaalde 39% van de bedrijven in 1984/85 betere resultaten. De andere 61% moest met minder genoegen nemen. Voor 1983/84 bedroegen deze percentages 35 resp. 65.

Figuur 1.5 Frequentieverdeling van bedrijven naar opbrengsten/kostenverhouding, 1984/85

Figuur 1.6 Cumulatieve verdeling van bedrijven naar opbrengsten/kostenverhouding in 1984/85

2. Bedrijfsuitkomsten

2.1 Inleiding

Produktie is rendabel wanneer de opbrengsten hoger zijn dan de kosten. In dit hoofdstuk wordt met behulp van de gegevens van het boekhoudnet nagegaan of op de landbouwbedrijven de produktie in 1984/85 rendabel is geweest. Daarnaast wordt bekeken welke factoren de rentabiliteit in belangrijke mate hebben beïnvloed. Centraal bij deze benadering staat het bedrijf; dit in tegenstelling tot de behandeling van de financiële positie, die op de ondernemer als persoon betrekking heeft.

De rentabiliteit wordt gemeten aan de hand van het netto-overschot op pachtbasis. Het netto-overschot is het verschil tussen opbrengsten en kosten, zowel betaald als berekend. Tot de berekende kosten behoren de ingecalculeerde kosten voor eigen arbeid en de kosten van vermogen en grond.

Tabel 2.1 Ontwikkeling van het netto-overschot per bedrijf en de arbeidsopbrengst per ondernemer in gld. (pachtbasis)

	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85
Bedr. met ten minste	74 sbe	76 sbe	79 sbe	79 sbe
Netto-overschot				
Akkerbouw	+ 3400	- 100	+49900	-23400
Rundveehouderij	-30800	-33400	-47400	-49700
Gemengd met overwegend rundveehouderij	-35300	-42300	-61200	-66100
Gemengd met intensieve veehouderij	-20600	-23300	-44600	-21500
Arbeidsopbrengst per ondernemer				
Akkerbouw	48400	46900	95900	29600
Rundveehouderij	30700	34000	24300	24400
Gemengd met overwegend rundveehouderij	28600	28200	14700	11900
Gemengd met intensieve veehouderij	33800	36500	20400	43100

Tabel 2.1 geeft een samenvattend overzicht van de ontwikkeling van het netto-overschot en de arbeidsopbrengst van de ondernemer van de belangrijkste bedrijfstypen. Vergelijking van arbeidsopbrengst en netto-overschot leert dat deze twee zich in het algemeen in dezelfde richting bewegen. Alleen indien het aantal door de ondernemer gewerkte uren zich tegengesteld beweegt aan de ontwikkeling van het netto-overschot, kunnen deze twee maatstaven uiteenlopen. Een voorbeeld daarvan is de rundveehouderij, waar de arbeidsopbrengst per ondernemer gelijk bleef, maar het netto-tekort verslechterde door de hogere beloningsaanspraken voor de eigen arbeid.

Het netto-overschot verslechterde in 1984/85 sterk in de akkerbouw, hetgeen niet verwonderlijk is gezien het goede resultaat van 1983/84. De gemengde bedrijven met intensieve veehouderij behaalden een beter resultaat dan in 1983/84. De rundveehouderijbedrijven bleven qua bedrijfsresultaten op ongeveer hetzelfde niveau als in 1983/84.

De paragrafen 2.4 en volgende behandelen de bedrijfsuitkomsten uitputtender: niet alleen wordt een verdere indeling naar gebied en bedrijfsomvang gemaakt maar ook wordt ingegaan op de prijs- en volume-ontwikkelingen die aan de kosten en opbrengsten ten grondslag liggen. Daaraan voorafgaand wordt in paragraaf 2.2 de prijsontwikkeling van enkele belangrijke kostensoorten besproken, gevolgd door een analyse van de bewerkingskosten (paragraaf 2.3).

2.2 Prijsontwikkeling van enkele kostensoorten

In deze paragraaf wordt aandacht besteed aan de prijsontwikkeling van de belangrijkste kostensoorten. Deze kosten: arbeid, werktuigen, loonwerk, meststoffen en grond en gebouwen komen in bijna alle bedrijfstakken voor en vormen op akkerbouwbedrijven ca. 75% van de totale kosten. Op veehouderijbedrijven is dit gedeelte kleiner omdat voederkosten op die bedrijven ook een belangrijke kostenpost vormen. De voederkosten worden vanwege hun specifieke karakter bij de behandeling van de afzonderlijke bedrijfstakken besproken. De cijfers in tabel 2.2 zijn ontleend aan de boekhoudingen van de grotere bedrijven.

De arbeidskosten stegen in 1984/85 van f 25,05 tot f 26,00 per uur. Deze stijging werd voornamelijk veroorzaakt door de in de CAO vastgelegde arbeidstijdverkorting, waardoor de arbeidskosten per uur toenamen. De werktuigen stegen ongeveer evenveel in prijs als het algemeen prijspeil. De meststoffen stegen licht in prijs, stikstof werd slechts ruim 1% duurder.

De kosten van grond en gebouwen daalden licht, voornamelijk door de daling van de ingecalculeerde rente. Hoewel de waardering van de moderne gebouwen naar eigendoms-en pachtbasis dezelfde is, zijn toch de grond en gebouwenkosten op eigendomsbasis nog aanmerkelijk hoger dan die op pachtbasis. In 1984/85 was het verschil voor grotere akkerbouwbedrijven ca. f 393,- per ha en

Tabel 2.2 Prijsontwikkeling van enige belangrijke produktiemiddelen (mutaties in % per jaar)

	Arb. per gew. uur	Werktuigen 1)	Loonwerk	Meststoffen N.	Meststoffen P.	Meststoffen K.	Grond en geb. 2)	Rente 3)	Alg. prijspeil 4)
1965/66-70/71	11,1	5,9	4,5	-2,4	1,7	-0,8	6,2	7,0	4,8
1970/71-75/76	19,0	9,1	6,8	6,7	13,9	8,6	7,8	1,4	8,8
1975/76-80/81	6,5	6,1	6,6	4,0	-3,0	3,1	8,3	-1,3	5,9
1981/82	8,5	10,8	4,1	13,1	12,4	14,1	6,5	14,3	6,8
1982/83	11,4	2,0	7,1	10,0	11,0	9,0	-1,6	-12,5	4,7
1983/84	4,6	4,2	4,1	-19,4	-11,1	1,6	1,6	0	3,0
1984/85	3,8	2,9	2,0	1,4	5,2	1,2	-0,2	-7,1	2,8

1) Afschrijving, rente, onderhoud, brandstoffen en smeermiddelen.
2) Op pachtbasis en incl. kosten grond en gebouwen voor rekening van pachter (pachtersinvesteringen, onderhoudskosten).
3) Berekende rentevoet volgens LEI-uitgangspunten.
4) Prijsindexcijfer kosten van levensonderhoud, bron CBS.

voor grotere weidebedrijven ca. f 487,- per ha. Deze verschillen zijn iets groter dan in het voorafgaande jaar. De rente daalde in 1984/85 van 7,0% naar 6,5%.

2.3 Bewerkingskosten

De kosten van arbeid, werktuigen en werk door derden vormen samen de bewerkingskosten. Deze kosten vormen op de gemiddelde boerderij ca. 40% van de totale kosten. Het volume van de bewerkingskosten is op korte termijn weinig aan verandering onderhevig. Onbeheersbare factoren (het weer) en factoren die op langere termijn beïnvloedbaar zijn (doelmatigheid van de gebouwen) zijn uiteraard van invloed op de hoogte van de bewerkingskosten.

Het aandeel van de bewerkingskosten in de totale kosten is op akkerbouwbedrijven groter dan op rundveehouderijbedrijven en intensieve veehouderijbedrijven. Dit komt doordat op veehouderijbedrijven voederaankopen en gebouwenkosten een grotere rol spelen dan op akkerbouwbedrijven.

De prijscomponent van de bewerkingskosten steeg in 1984/85 zowel op de akkerbouw- als de rundveehouderijbedrijven gemiddeld met ruim 3%. Op de akkerbouwbedrijven steeg het bewerkingsvolume licht. Dit is opmerkelijk omdat het sinds 1965/66 steeds daalde, maar daarbij moet aangetekend worden dat in het recente verleden

(1982/83) zeer sterke dalingen geregistreerd werden. Ondanks de door de quotumregeling beperkte produktieomvang hebben de melkveehouders toch nog kans gezien de hoeveelheid bewerkingskosten per eenheid met 1% te verminderen. Deze prestatie moet worden gezien in het licht van het relatief hoge bewerkingsvolume in 1983/84. In dat jaar werd door de ongunstige weersomstandigheden de ruwvoederwinning sterk bemoeilijkt.

Tabel 2.3 Ontwikkeling van bewerkingskosten per bewerkingseenheid (mutaties in % per jaar)

	Akkerbouwbedrijven			Weide- en gemengde rundveehouderijbedrijven		
	prijs	volume	bedrag	prijs	volume	bedrag
1965/66-1970/71	+ 8,4	-5,5	+ 2,4	+ 9,6	-5,2	+ 3,9
1970/71-1975/76	+14,0	-4,4	+ 8,9	+16,4	-4,5	+11,2
1975/76-1980/81	+ 5,6	-1,8	+ 3,6	+ 6,0	-3,4	+ 2,4
1981/82	+ 8,0	-3,4	+ 4,3	+ 8,6	-4,0	+ 4,3
1982/83	+ 7,4	-7,9	- 1,1	+ 8,8	-1,4	+ 7,3
1983/84	+ 4,2	-0,7	+ 3,4	+ 4,5	-2,2	+ 2,2
1984/85	+ 3,3	+1,6	+ 5,0	+ 3,5	-1,0	+ 2,5

2.4 De rentabiliteit van de akkerbouwbedrijven

2.4.1 Prijzen en produktiviteit

Voor veel akkerbouwers was het verslagjaar 1984/85 de keerzijde van 1983/84. Het netto-overschot sloeg van het hoge niveau van + f 50.000,- om naar een tekort van f 23.400,-. Dit is niet verbazingwekkend: ook na het topjaar 1976/77 volgde een slecht jaar. De oorzaak daarvan ligt in het herstel van de kg-opbrengst van consumptieaardappelen in West-Europa. De aardappeloogst viel in de EG 20% hoger uit (1983/84: -16%). Daarnaast leiden hoge opbrengstprijzen in het ene jaar tot hogere pootgoedkosten in het volgende jaar.

Of de produktie op het akkerbouwbedrijf rendabel is wordt o.a. beïnvloed door het weer, de groeiomstandigheden en de prijzen van de produkten. De eerste twee factoren bepalen vooral de kg-opbrengsten. Voor een groot aantal produkten geldt een marktordening (granen, fabrieksaardappelen, suikerbieten en koolzaad) en is de prijs weinig afhankelijk van vraag en aanbod in een bepaald jaar. Van de produkten waar geen marktordening voor geldt kan de prijs sterk variëren. Consumptieaardappelen, poot-

Tabel 2.4 Ontwikkeling van de kg-opbrengsten per ha van de belangrijkste akkerbouwgewassen (indexcijfers 1965/66 t/m 1970/71 = 100)

	Winter-tarwe	Zomer-gerst	Cons.-aard-app.	Poot-aard-app.	Fabr.-aard-app.	Suiker-bieten	Uien
1971/72-75/76	114	108	112	112	118	102	113
1976/77-80/81	128	116	114	103	102	106	110
1976/77	120	117	105	110	94	112	63
1977/78	114	103	103	87	94	105	130
1978/79	143	120	120	103	105	106	128
1979/80	128	113	118	106	115	100	126
1980/81	134	125	123	109	100	109	102
1981/82	145	119	130	111	118	116	132
1982/83	159	150	134	121	104	131	142
1983/84	148	112	109	87	92	99	105
1984/85	164	131	136	126	112	118	117
ton:							
1984/85	8,1	5,3	47,3	33,6	44,7	57,1	41,2

Tabel 2.5 Prijsontwikkeling van de belangrijkste akkerbouwgewassen (indexcijfers 1965/66 t/m 1970/71 = 100)

	Winter-tarwe	Zomer-gerst	Cons.-aard-app.	Poot-aard-app.	Fabr.-aard-app.	Suiker bieten (16%)	Uien
1971/72-75/76	114	123	146	159	113	134	143
1976/77-80/81	136	146	161	255	152	153	147
1976/77	137	158	304	446	154	149	339
1977/78	134	140	93	266	149	143	33
1978/79	135	143	129	195	149	142	43
1979/80	135	141	129	188	151	152	130
1980/81	138	150	150	180	158	178	190
1981/82	148	170	201	193	172	162	134
1982/83	155	172	134	212	184	152	79
1983/84	157	187	369	348	193	197	309
1984/85	144	173	124	221	187	182	79
gld. per 100/1000 kg:							
1984/85	51,60	56,65	16,80	49,20	14,46	126,30	12,15

aardappelen en uien zijn de belangrijkste gewassen in deze groep vrije produkten. De prijzen van deze produkten worden sterk beïnvloed door de kg-opbrengsten en de prijselasticiteit van de vraag.

Het jaar 1984/85 was een jaar met goede kg-opbrengsten (tabel 2.4). De kg-opbrengst van wintertarwe lag ca. 8% boven normaal. Ook de opbrengsten van consumptie- en fabrieksaardappelen lagen hoger dan normaal (+ 6%) en bij pootaardappelen viel de oogst zelfs 14% hoger uit dan onder normale omstandigheden verwacht mocht worden. Suikerbieten kenden vrij normale kilogramopbrengsten maar een laag suikergehalte (15,1%). De kilogramopbrengsten van zaaiuien lagen ca. 8% beneden normaal, gedeeltelijk veroorzaakt door hogere uitval tijdens de bewaring.

Tabel 2.6 Ontwikkeling prijzen en produktiviteit op grotere akkerbouwbedrijven (in % per jaar)

	Opbr. prijzen p.eenh. produkt	Prijzen produktiemiddelen	Bruto-produktiviteit 1)	Prod.-kosten p.eenh. produkt	Opbr./-kosten verhouding
Landelijk gemiddelde (incl. Veenkoloniën)					
1965/66-1970/71	- 0,8	+ 5,8	+ 4,8	+ 1,0	- 1,8
1970/71-1975/76	+13,7	+10,9	+ 0,2	+10,7	+ 2,7
1975/76-1980/81	- 2,1	+ 5,2	+ 2,9	+ 2,2	- 4,2
1981/82	+ 4,4	+ 7,4	+ 7,6	- 0,2	+ 4,5
1982/83	- 4,9	+ 5,4	+ 8,1	- 2,5	- 2,5
1983/84	+51,4	+ 2,6	-17,9	+25,0	+21,1
1984/85	-30,3	+ 5,1	+14,3	- 8,1	-24,2
Veenkoloniën					
1965/66-1970/71	+ 0,7	+ 5,9	+ 7,1	- 1,1	+ 1,8
1970/71-1975/76	+ 6,5	+10,6	+ 1,4	+ 9,2	- 2,5
1975/76-1980/81	+ 3,1	+ 5,7	+ 0,5	+ 5,1	- 1,9
1981/82	+ 2,9	+ 6,9	+13,4	+ 5,7	+ 9,1
1982/83	+ 3,6	+ 5,8	+ 0,6	+ 5,1	- 1,4
1983/84	+14,0	+ 1,6	-17,2	+22,7	- 7,1
1984/85	- 5,1	+ 2,8	+14,5	-10,2	+ 5,8

1) De produktiviteitsontwikkeling is in de tabellen overeenkomstig de gebruikelijke wijze weergegeven als de toeneming van de hoeveelheden produkt per eenheid produktiemiddel en niet zoals in de figuren als de reciproque daarvan.

Voor aardappelen resulteerden de hoge kg-opbrengsten in lage prijzen. Ook voor uien werden lage prijzen genoteerd. Het veranderde EG-prijsbeleid voor granen deed in het jaar 1984/85 voor het eerst zijn intrede. De prijs van granen daalde ten opzichte van 1983/84 met ruim 7%. De suikerbieten bereikten een redelijk prijsniveau: weliswaar lager dan in 1983/84 maar toen was de prijs van suikerbieten relatief hoog door het geringe aandeel C-suiker. Het is dan ook niet verwonderlijk dat, de opbrengstprijzen per eenheid produkt gemiddeld ca. 30% lager waren dan in 1983/84. De produktiemiddelen stegen ca. 5% in prijs, voornamelijk door duur pootgoed. De bruto-produktiviteit steeg in 1984/85 minder dan ze in 1983/84 daalde. Dit alles resulteerde in een forse verslechtering van de opbrengsten/kostenverhouding.
De opbrengsten/kostenverhouding verslechterde in het Centraal- en Zuidwestelijk kleigebied het meest, hetgeen door de enorme prijsval veroorzaakt werd. Alleen het Centraal kleigebied had een evengrote stijging van de bruto-produktie in 1984/85 als het in 1983/84 een daling kende. De andere gebieden bleven onder het produktiviteitsniveau van 1982/83. In het Noordelijk kleigebied werd dat veroorzaakt door een stijging van de bruto-input, terwijl in het Zuidwestelijk kleigebied de produktie naar verhouding minder steeg dan in de andere gebieden.
In de Veenkoloniën, waar grotendeels marktordeningsprodukten worden geteeld, is de prijsdaling geringer. De prijzen van de produktiemiddelen stegen minder in prijs dan in de kleigebieden door de geringe prijsstijging van het pootgoed uit eigen bedrijf. De toename van de bruto-produktiviteit, die mede veroorzaakt werd door het opvallend sterk herstel van de kg-opbrengsten van de fabrieksaardappelen, resulteerde in een stijging van de opbrengsten/kostenverhouding.

In figuur 2.1 is de ontwikkeling van de bedrijfsresultaten op grotere akkerbouwbedrijven weergegeven waarbij de kosten per eenheid produkt in 1975/76 op 100 zijn gesteld (landelijk gemiddelde).

Het verschil tussen kosten en opbrengsten per eenheid produkt geeft de ontwikkeling van het netto-overschot per eenheid produkt aan. Het netto-overschot was in 1984/85 op de grotere bedrijven negatief. Een negatief netto-overschot zoals ook in de jaren 1977/78-1979/80 is in de figuur gearceerd weergegeven. De resultaten van de afzonderlijke gebieden, zoals de Veenkoloniën, wijken uiteraard sterk af van de hier geschetste landelijke ontwikkeling. Voor individuele bedrijven geldt dat in nog sterkere mate.

2.4.2 Bedrijfsresultaten

In absolute cijfers bedroeg het netto-tekort voor de grotere akkerbouwbedrijven in 1984/85 gemiddeld f 17.200,- per bedrijf. Niet alleen het absolute niveau maar ook de ontwikkeling ten opzichte van voorgaande jaren loopt tussen de gebieden uiteen

(tabel 2.7). Op de reden daarvan is in de vorige paragraaf al ingegaan. Hier zij alleen nog opgemerkt dat in de gebieden waar de meeste vrije produkten voorkomen, nl. het Centraal kleigebied en het Zuidwestelijk kleigebied, de terugval t.o.v. 1983/84 in netto-overschot het grootst was.

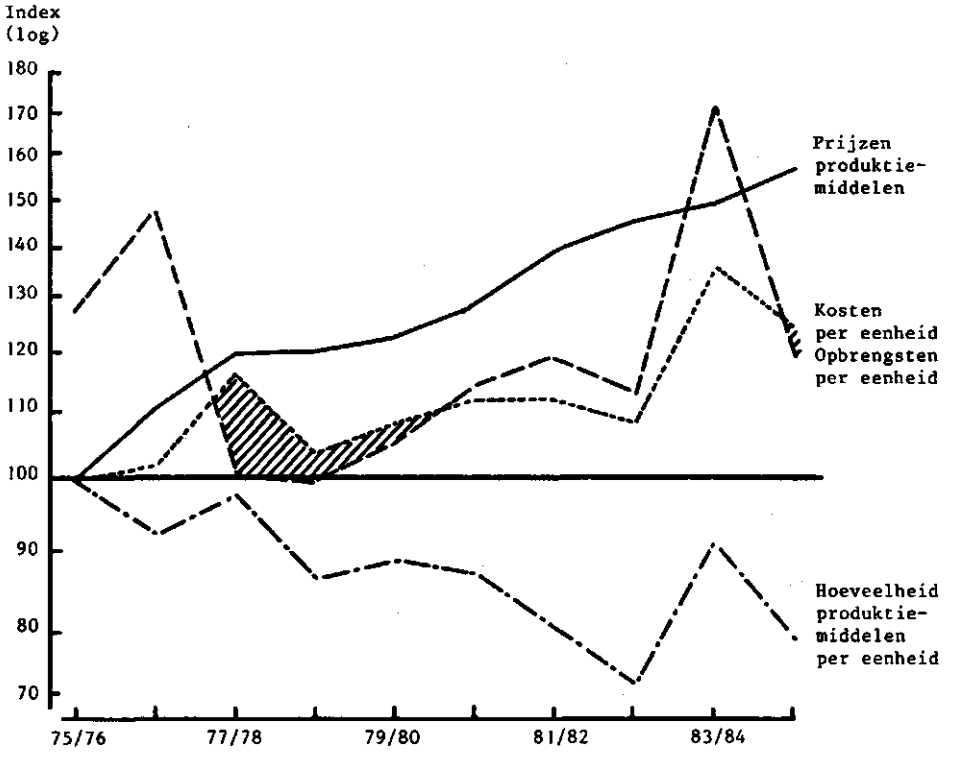
Ook de kleinere bedrijven in de kleigebieden moesten na het positieve netto-overschot van vorig jaar weer genoegen nemen met een tekort.

Tabel 2.7 Netto-overschot in gld. per bedrijf (pachtbasis)

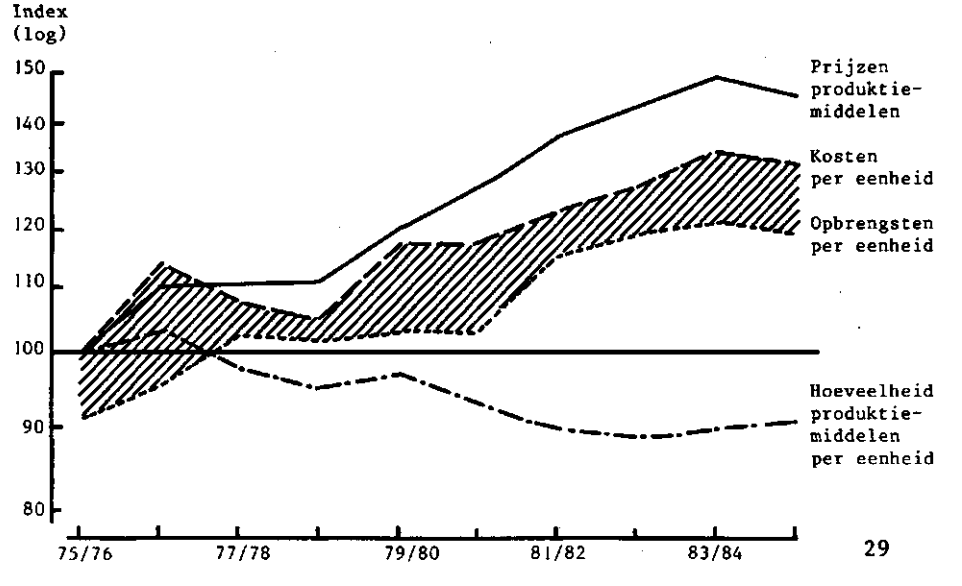
	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85
Grotere bedrijven, omvang in sbe	148 en meer	153 en meer	158 en meer	158 en meer
Akkerbouw				
Noordelijk Kleigebied	-12100	19000	20000	-23150
Veenkol.+Nrd.Zandgeb.	- 2350	- 6300	-28200	-12450
Centraal Kleigebied	33550	25550	134800	-8150
Zuidwestelijk Kleigeb.	38500	9200	129150	-20000
Nederland, totaal	17650	10900	78050	-17200
Gemengd met overwegend akkerbouw	-20800	-21850	2750	-26200
Kleinere bedrijven, omvang in sbe	minder dan 148	minder dan 153	minder dan 158	minder dan 158
Akkerbouw				
Kleigebieden	-25050	-26800	12550	-26250
Veenkol.+Nrd.Zandgeb.	-26150	-30850	-45750	-47150
Nederland, totaal	-23250	-25350	- 4650	-36100

Naast de gemiddelde situatie is het ook van belang kennis te nemen van de spreiding rond het gemiddelde. Om daarvan een aansprekend beeld te geven, kan gebruik gemaakt worden van het verschil in bedrijfsresultaten van de bedrijven met de hoogste c.q. laagste resultaten. Bij een opbrengsten/kostenverhouding van 88% voor het gemiddelde van alle akkerbouwbedrijven, werd op de onderste 20% van de bedrijven slechts 62% van de kosten goedgemaakt, tegenover 114% op de bovenste 20%. Zowel op de onderste als op de bovenste 20% van de bedrijven verslechterde de opbrengsten/kostenverhouding, maar de bovenste 20% van de bedrijven liepen veel verder terug dan het onderste kwintiel.

Figuur 2.1 Ontwikkeling resultaten grotere akkerbouwbedrijven (kosten 1975/76 = 100)

Figuur 2.2 Ontwikkeling resultaten grotere weidebedrijven (kosten 1975/76 = 100)

Evenals in voorgaande jaren was ook nu de spreiding in de klei-akkerbouw groter dan in de veenkoloniale akkerbouw. Bij een netto-tekort in de klei-akkerbouw van gemiddeld f 20.100,- behaalde het onderste kwintiel een netto-tekort van f 85.800,-. Voor het bovenste kwintiel was het bedrijfsresultaat f 145.000,-hoger. In 1983/84 was deze range (de afstand tussen laagste en hoogste kwintiel) nog f 275.000,-. De spreiding van bedrijfsresultaten (en inkomens) is in het verslagjaar flink afgenomen.
Ten opzichte van het voorgaande jaar verslechterde het netto-overschot op het gemiddelde klei-akkerbouwbedrijf met f 100.000,-. Toch wist nog 10% van deze bedrijven tot een beter bedrijfsresultaat te komen. Op 68% van de klei-akkerbouwbedrijven is het netto-overschot negatief. De Veenkoloniën geven een ander beeld te zien. Hoewel ruim 80% van de bedrijven in deze groep een netto-tekort had, verbeterde 60% zich ten opzichte van het voorgaande jaar. Daardoor was het gemiddelde resultaat van grotere en kleinere bedrijven f 10.000,- hoger dan in 1983/84. De spreiding in bedrijfsuitkomsten werd daarentegen kleiner, de range nam af tot f 105.000,-.

2.5 Rentabiliteit van de weidebedrijven

2.5.1 Prijzen en produktiviteit

De bedrijfsuitkomsten in de melkveehouderij over 1984/85 stonden in het teken van de ingevoerde quotumregeling. Op de melkveebedrijven zijn aanpassingen nodig geweest om de opgelegde produktiebeperking zoveel mogelijk te kunnen realiseren. De hiertoe genomen maatregelen bestonden in hoofdzaak uit een zuinig voederbeleid en een inkrimping van de melkveestapel.

Per koe werd 5,5% minder krachtvoeder verstrekt, maar desondanks liep de melkgift per koe niet terug. De vermindering van de melkproduktie per ha (-7,3%) is uitsluitend tot stand gekomen door uitstoot van koeien. In hoofdstuk 4 van deze publikatie wordt extra aandacht geschonken aan de superheffing.

Als gevolg van lagere grondstoffenprijzen ondervond de krachtvoederprijs een zeer sterke daling (-13%). De prijs van het ruwvoeder daalde onder invloed van de slechte snijmaisoogst evenwel slechts weinig (-4%).

De melkprijs daalde met ca. 1,5%. Ruim 1% van deze daling is toe te schrijven aan de betaalde superheffing. Opmerkelijk was de stijging van de vet- en eiwitgehalten in de melk (resp. +0,05% en +0,04%). De prijsverhouding tussen melk en krachtvoeder verbeterde aanmerkelijk.

Onder druk van het grote aanbod van slachtvee konden de prijzen van melkkoeien geen stand houden. Deze prijzen, die ook het voorgaande jaar al scherp waren gedaald, vielen opnieuw terug

Tabel 2.8 Gemiddelde procentuele verandering per jaar in krachtvoederverbruik, stikstofverbruik en melkproduktie (weide- en gemengde bedrijven)

	Kg krachtvoer per koe	Kg N per ha	Kg melk per koe	Koeien per ha	Kg melk per ha
1965/66-1970/71	+ 2,5	+ 6,0	+ 1,5	+ 2,0	+ 3,5
1970/71-1975/76	+ 8,1	+ 2,6	+ 2,1	+ 3,5	+ 5,7
1975/76-1980/81	+ 2,7	+ 4,5	+ 1,6	+ 3,9	+ 5,6
1981/82	- 0,3	+ 1,7	+ 1,0	+ 2,1	+ 3,1
1982/83	+ 1,9	- 1,1	+ 2,6	+ 3,3	+ 6,0
1983/84	+ 5,6	- 3,2	- 0,9	+ 1,4	+ 0,4
1984/85	- 5,5	+ 6,8	+ 0,1	- 7,4	- 7,3
kg resp. aantallen:					
1984/85	2155	359	5550	2,28	12640

Tabel 2.9 Prijsontwikkeling van krachtvoeder, melk, en vee in de melkveehouderij in indexcijfers (1970/71 = 100)

	Krachtvoeder	Melk	Prijsverhouding melk/krachtvoer	Melkkoeien	Nuchtere kalveren
1971/72-75/76	106	121	120	133	152
1976/77-80/81	121	154	135	158	195
1976/77	128	145	119	145	173
1977/78	116	156	141	163	207
1978/79	107	154	152	165	223
1979/80	126	158	132	161	208
1980/81	129	159	130	157	165
1981/82	138	177	135	180	206
1982/83	139	183	138	186	222
1983/84	155	188	127	175	209
1984/85	135	183	143	160	208
gld. per 100 kg, resp. per stuk					
1984/85	50,95	72,80 1)		1620	373

1) Bij werkelijk vet- en eiwitgehalte en na aftrek van superheffing: f 74,90.

met f 150,- per dier (-8%). De prijs van nuchtere kalveren bleef vrijwel onveranderd.

De ontwikkeling in de resultaten is samengevat terug te vinden in tabel 2.10 en figuur 2.2. De prijzen van de produkten daalden gemiddeld met 2,5%, die van de produktiemiddelen met ruim 2%. Dit laatste was te danken aan prijsdalingen van kracht- en ruwvoeder en van de ingecalculeerde rentevoet. Duurder werden vooral arbeid, werktuigen en brandstoffen. De bruto-produktiviteit liep ten opzichte van het eveneens ongunstige jaar 1983/84 verder terug (-0,9%). Samen met een iets teruglopende ruilvoet mondde dit uit in een negatieve ontwikkeling van de opbrengsten/kostenverhouding (-1,2%). Door de ongunstige volume-ontwikkeling in de afgelopen twee jaren is een achterstand ontstaan ten opzichte van de normale trend van het produktiviteitsniveau.

Tabel 2.10 Ontwikkeling prijzen en produktiviteit op grotere weidebedrijven (in % per jaar)

	Opbrengst prijzen per eenh. produkt	Prijzen produktie-middelen	Bruto-produk-tiviteit	Produktie-kosten per eenheid produkt	Opbrengsten/kostenverhouding
1965/66-70/71	+ 2,3	+ 5,9	+ 2,2	+ 3,6	- 1,2
1970/71-75/76	+ 6,6	+10,0	+ 2,0	+ 7,8	- 1,1
1975/76-80/81	+ 2,7	+ 4,8	+ 1,6	+ 3,1	- 0,5
1981/82	+11,4	+ 8,1	+ 3,0	+ 4,9	+ 6,1
1982/83	+ 3,5	+ 4,2	+ 1,0	+ 3,2	+ 0,3
1983/84	+ 1,7	+ 4,4	- 0,8	+ 5,2	- 3,3
1984/85	- 2,5	- 2,2	- 0,9	- 1,3	- 1,2

2.5.2 De bedrijfsresultaten

Het netto-tekort in de melkveehouderij is in 1984/85 verder toegenomen. Uit tabel 2.11 valt af te leiden dat het bedrijfsresultaat op de grotere weidebedrijven gemiddeld f 3900,- lager was dan in 1983/84. Deze daling deed zich echter niet in alle gebieden voor. In het Noorden en Westen van het land kwamen de uitkomsten zelfs beter uit dan in het voorgaande jaar, maar in het Oostelijk, Centraal en Zuidelijk Zandgebied waren de resultaten beduidend slechter. Dit zelfde geldt voor de gemengde bedrijven met overwegend rundveehouderij. De genoemde verschillen zijn te verklaren uit de zeer slechte snijmaisoogst. In het Oosten en Zuiden, waar snijmais een belangrijke rol speelt in de voedervoorziening, moesten daardoor extra ruwvoederaankopen worden ge-

daan en kon - in tegenstelling tot elders - niet op krachtvoeder worden bespaard. De ontwikkelingen op de kleinere bedrijven komen grotendeels overeen met die op de grotere. Absoluut gezien liggen de resultaten op de kleinere bedrijven echter op een aanmerkelijk lager niveau.

De spreiding in bedrijfsresultaat is groot. Van de grotere weidebedrijven behaalde slechts 13% een positief netto-overschot. Van de kleinere bedrijven verkreeg minder dan 1% voldoende opbrengsten om de kosten te dekken.

Het gemiddelde resultaat in het onderste kwintiel (de slechtste 20% van alle bedrijven) lag f 104.000,- lager dan in het bovenste kwintiel. Deze range bedroeg in 1983/84 f 108.000,-. Het gemiddelde netto-tekort in het onderste kwintiel bedroeg f 100.000,-.

Ondanks de gemiddelde verslechtering van de bedrijfsresultaten scoorde 45% van de bedrijven een beter resultaat.

Tabel 2.11 Netto-overschot in gld. per bedrijf (pachtbasis)

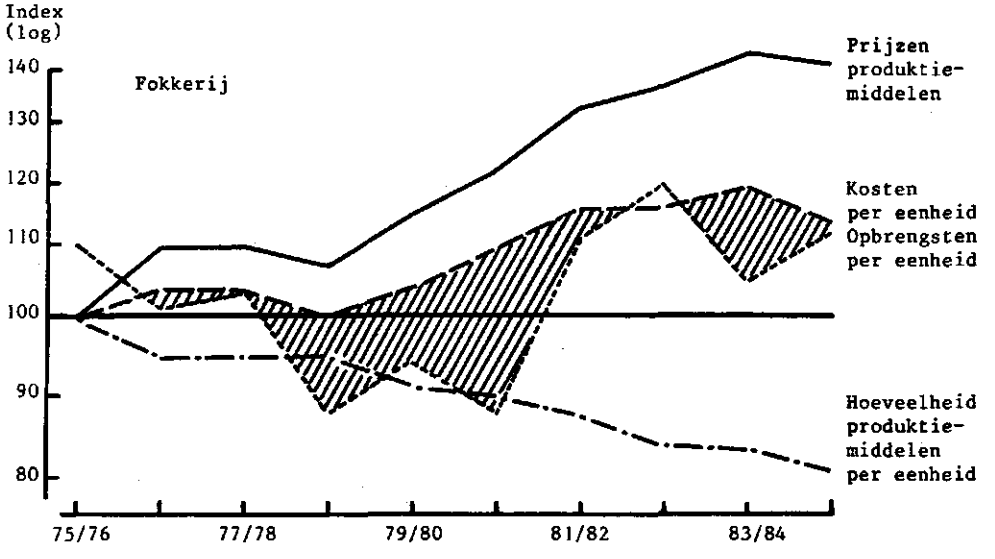
	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85
Grotere bedrijven, omvang in sbe	148 en meer	153 en meer	158 en meer	158 en meer
Weide				
Noordelijk Kleiweidegeb.	-22900	-22700	-44500	-42400
Noordelijk Veenweidegeb.	-17300	-27700	-30750	-19350
Westelijk Weidegebied	-40300	-34750	-57100	-52900
Noordelijk Zandgebied	-24800	-28000	-39700	-34900
Oost.- en Centr. Zandgeb.	-23550	-30200	-40600	-45000
Zuidelijk Zandgebied	-10600	- 5350	-20250	-47800
Nederland, totaal	-22450	-23300	-38900	-42800
Gemengd overw. rundvee	-28700	-35750	-60000	-67950
Kleinere bedrijven, omvang in sbe	minder dan 148	minder dan 153	minder dan 158	minder dan 158
Weide				
Klei- en Veengebieden	-48150	-54000	-67700	-60500
Zandgebieden	-40050	-46950	-56600	-59100
Nederland, totaal	-43550	-49950	-61600	-60650
Gemengd overw. rundvee	-51550	-54600	-62550	-68650

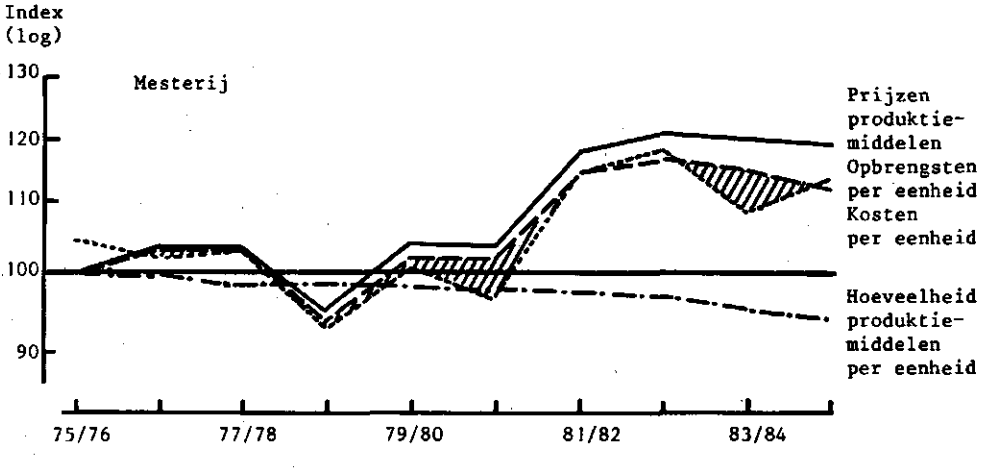
Tabel 2.12 Kengetallen van de ontwikkeling in de varkenshouderij

Fokkerij	Per fokzeug per jaar				Prijs kracht-voeder	Opbr. prijs per big
	op-breng-sten	kosten (excl. arb.)	arb. opbr.	groot-gebr. biggen		
1966/67-1970/71	1383	997	386	15,2	39,60	78
1971/72-1975/76	1771	1289	482	15,4	47,60	100
1976/77-1980/81	1958	1654	304	15,8	55,90	107
1975/76	2067	1412	655	14,9	50,60	124
1976/77	2048	1623	425	15,4	56,80	113
1977/78	2080	1580	500	15,6	54,50	116
1978/79	1810	1570	240	15,6	50,70	100
1979/80	1996	1689	307	16,1	57,00	108
1980/81	1856	1806	50	16,3	60,50	99
1981/82	2378	1948	430	16,5	64,40	126
1982/83	2590	1951	639	16,8	64,60	135
1983/84	2320	2075	245	16,8	68,50	118
1984/85	2594	2081	513	17,8	66,00	127

Mesterij	Per mestvarken per jaar			Voeder-verbr. per kg groei	Prijs-kracht voeder	Opbr. prijs p.kg gesl. gew.
	op-breng-sten	kosten (excl. arb.)	arb. opbr.			
1966/67-1970/71	557	508	49	3,55	38,70	2,84
1971/72-1975/76	705	648	57	3,48	45,80	3,33
1976/77-1980/81	799	764	35	3,40	53,70	3,63
1975/76	816	732	84	3,44	48,30	3,85
1976/77	799	767	32	3,44	54,80	3,73
1977/78	828	777	51	3,43	53,10	3,79
1978/79	745	706	39	3,38	48,50	3,38
1979/80	829	788	41	3,38	54,80	3,69
1980/81	791	780	11	3,37	57,40	3,54
1981/82	960	898	62	3,30	61,20	4,22
1982/83	982	913	69	3,24	60,80	4,33
1983/84	939	925	14	3,21	65,50	3,99
1984/85	1003	932	71	3,14	62,10	4,18

Figuur 2.3 Ontwikkeling resultaten varkenshouderij (kosten 1975/76 = 100)

2.6 Rentabiliteit van de intensieve veehouderij

2.6.1 Varkenshouderij

Voor de varkenshouderij was in het verslagjaar 1984/85 sprake van een sterke verbetering van de resultaten. Deze verbetering, die volgde op het teleurstellende voorgaande jaar, werd veroorzaakt door een stijging van de opbrengstprijzen en een daling van de voederkosten (tabel 2.12).

Bij de varkensvoederprijzen, die tot een ongekend hoog niveau waren opgelopen, zette zich begin 1984 een daling in. Op boekjaar-basis leidde deze tot 3,6% (fokkerij) c.q. 5.2% (mesterij) lagere prijzen. In de mesterij werd bovendien een afname van het voederverbruik per kg groei genoteerd van 2%. Zowel in de fokkerij als in de mesterij was de produktiviteitsstijging aanmerkelijk.

Daarnaast kon de varkenshouderij profiteren van een vriendelijke afzetmarkt. De slachtvarkenprijs steeg met bijna 5%. Deze prijsstijging was een gevolg van een licht gestegen verbruik per hoofd in de EG bij een vrijwel gelijke produktie, terwijl in het kalenderjaar 1983 de produktie nog met meer dan 3% was toegenomen. De zelfvoorzieningsgraad in de EG daalde daardoor naar 102% (kalenderjaar 1984).

De gunstige varkensvleesmarkt leidde tot een hernieuwde uitbreiding van de produktie. In een aantal lidstaten was dat al in 1984 het geval, behalve in Denemarken en het Verenigd Koninkrijk. In 1985 is de produktie in alle belangrijke producerende gebieden uitgebreid, met uitzondering van Frankrijk.

De verbeterde resultaten in de mestvarkensector vonden gedeeltelijk hun weerslag in de fokkerij doordat de vraag naar biggen, en daarmee de prijs ervan, toenam. In de tweede helft van het boekjaar werd echter duidelijk dat dit doorgeefeffect in 1985 kleiner zou zijn dan normaal, omdat het voor een aantal mesterijbedrijven aantrekkelijk werd om voor een meer geïntegreerde bedrijfsopzet te kiezen. Deze integratie, die ook uit oogpunt van ziektepreventie voordelen biedt, wordt door de Interimwet in de hand gewerkt. Deze, als tijdelijk bedoelde, wetgeving heeft tot doel de mestproduktie in Nederland niet onbeperkt te laten toenemen. Daardoor zijn uitbreidingen in de intensieve veehouderij in de concentratiegebieden weliswaar vrijwel onmogelijk geworden, maar er is wel ruimte gelaten voor het vervangen van mestvarkens door fokzeugen. Doordat de toegevoegde waarde in de fokkerij per dier veel groter is dan in de mesterij is deze omwisseling voor sommige bedrijven een manier tot produktievergroting. Dit gaat ten koste van de gespecialiseerde fokkerijbedrijven, die een gedeelte van hun afzetmarkt zien verdwijnen.

De opbrengsten/kostenverhouding bedroeg voor de fokkerij 98% (was: 88%) en voor de mesterij 101% (was: 95%). De ontwikkeling in de varkenshouderij is in figuur 2.3 in beeld gebracht.

2.6.2 Pluimveehouderij

De bedrijfsuitkomsten in de pluimveehouderij zijn weergegeven in tabel 2.13. Voor de leghennenhouders betekende 1984/85 opnieuw een jaar met minimale bedrijfsresultaten. Relatief hoge voederprijzen en lagere eierprijzen (-10%) resulteerden in een maar nauwelijks positieve arbeidsopbrengst. De eierproduktie lag op een hoger niveau dan in 1983/84. Trendmatig gezien lopen de uitkomsten in de leghennenhouderij fors achteruit. De achterliggende oorzaak hiervan moet gezocht worden in de structureel te hoge eierproduktie in de EG, die de prijzen sterk onder druk zet. De afzet naar derde landen is teruggelopen. De opbrengsten/kostenverhouding in de leghennenhouderij zakte weg naar 91%. In figuur 2.4 zijn de ontwikkelingen in de pluimveehouderij grafisch weergegeven.

De bedrijfsresultaten in de slachtkuikenhouderij hebben zich in 1984/85 enigzins hersteld van het lage niveau in de voorgaande twee jaren. De verbeterde resultaten zijn het gevolg van hogere opbrengstprijzen (+5%). De geringe kostenstijging werd in overwegende mate bepaald door de prijsstijging van het slachtkuikenvoeder (+1%). Ondanks de verbetering van de resultaten was er nog steeds sprake van een netto-tekort (opbrengsten/kostenverhouding 98%).

Op de afzetmarkt van slachtkuikenvlees zet de tendens van diepvries naar versmarkt en delenproduktie verder door. Deze ontwikkeling uit zich tevens in een hoger afleveringsgewicht per kuiken. De binnenlandse afzet neemt toe door een toeneming van het hoofdelijk verbruik. Niettemin is de Nederlandse slachtkuikenhouderij sterk afhankelijk van de exportmogelijkheden naar EG-lidstaten en derde landen. De concurrentie neemt toe doordat met name Frankrijk compensatie tracht te vinden voor het verminderde marktaandeel in derde landen.

2.6.3 Vleesveehouderij

Met ingang van 1982/83 heeft de informatie over de stierenmesterij een uitbreiding ondergaan en is het administratiesysteem verbeterd. De bedrijfsuitkomsten worden voortaan uitgedrukt per gemiddeld aanwezige stier per jaar.

Evenals in het voorgaande jaar zijn de gemiddelde bedrijfsuitkomsten van de stierenmesterij in 1984/85 (november/oktober) teleurstellend gebleven. Het lichte herstel hield verband met de sterk gedaalde krachtvoerprijs (-15%). Hiertegenover stond de hogere prijs van nuchtere kalveren (+6%). Onder invloed van de sterk tegengevallen snijmaisoogst trad een verschuiving op van eigen gewonnen ruwvoeder naar aangekocht voeder. De opbrengstprijs per kg geslacht gewicht bleef onder dit alles vrijwel onbewogen.

De steekproefopzet van de kalvermesterij is met ingang van 1984/85 gewijzigd. Ook het aantal beschikbare bedrijven is toege-

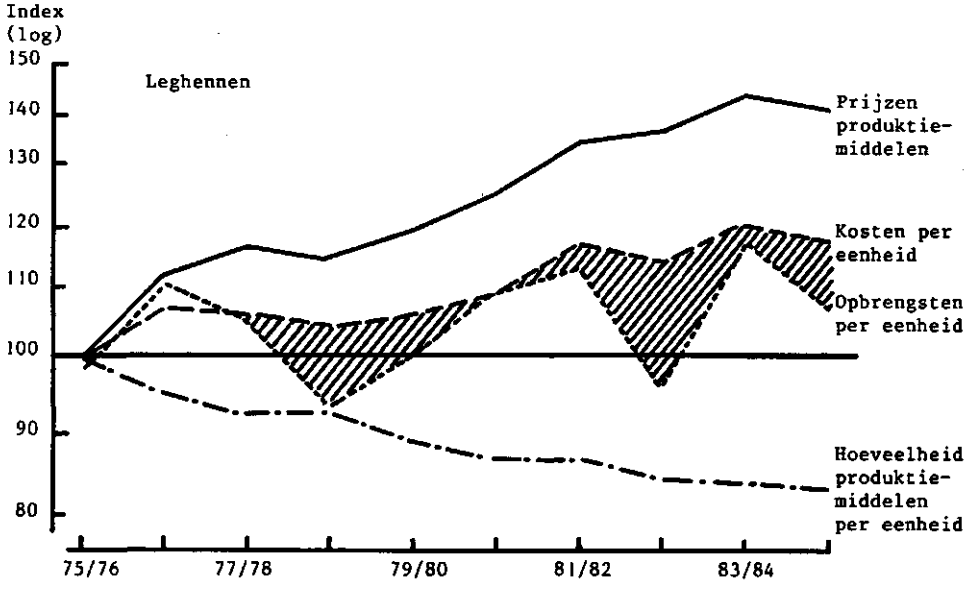
Tabel 2.13 Kengetallen van de ontwikkeling in de pluimveehouderij

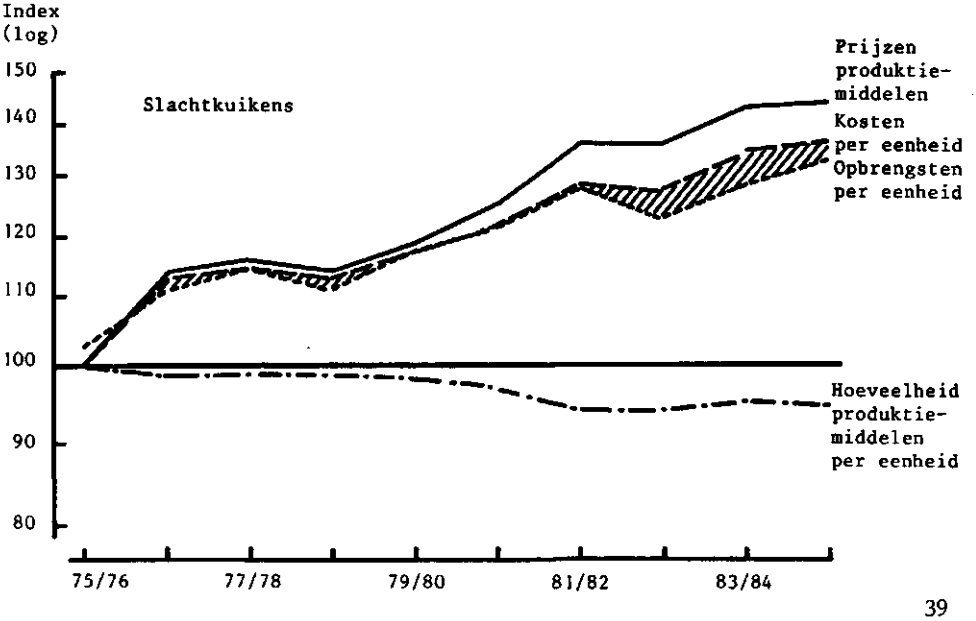
Leghennen op batterijbedrijven	Per leghen per jaar			Voederprijs	Eierproduktie p.hen	Eierprijs
	opbrengsten	kosten (excl. arb.)	arb. opbr.			
1966/67-1970/71	30,99	28,43	2,56	41,00	240	12,06
1971/72-1975/76	33,59	30,31	3,28	47,20	251	12,73
1976/77-1980/81	38,61	36,04	2,57	57,70	268	13,46
1975/76	32,92	30,26	2,66	49,60	258	12,63
1976/77	39,69	35,13	4,56	56,80	260	14,21
1977/78	40,68	37,32	3,36	57,50	271	13,69
1978/79	34,77	35,17	-0,40	55,20	270	12,18
1979/80	37,22	35,62	1,60	58,30	269	12,97
1980/81	40,71	36,97	3,74	60,70	271	14,26
1981/82	41,97	39,61	2,36	65,50	271	14,82
1982/83	35,78	38,55	-2,77	65,90	277	12,60
1983/84	44,29	41,32	2,97	70,90	272	15,42
1984/85 1)	39,96	39,66	0,30	69,10	278	13,85

1) Voorlopig.

Slachtkuikens	Per 1000 kg afgel.gew.			Voeder prijs	Afleverings gewicht in gr.	Voederverbr. p.kg.afgel.gew.
	opbrengsten	kosten (excl. arb.)	arb. opbr.			
1966/67-1970/71	1596	1474	122	45,90	1325	2,15
1971/72-1975/76	1747	1638	109	55,60	1400	2,03
1976/77-1980/81	2038	1937	101	67,60	1520	2,02
1975/76	1809	1664	145	56,30	1440	1,99
1976/77	1985	1891	94	66,20	1460	1,98
1977/78	2025	1923	102	67,40	1490	2,00
1978/79	1965	1888	77	65,00	1530	2,04
1979/80	2067	1952	115	68,50	1560	2,04
1980/81	2147	2029	118	70,80	1560	2,03
1981/82	2259	2144	115	77,30	1590	1,99
1982/83	2164	2121	43	76,40	1590	2,00
1983/84	2257	2245	12	82,20	1600	2,00
1984/85	2360	2276	84	83,00	1630	2,00

Figuur 2.4 Ontwikkeling resultaten pluimveehouderij (kosten 1975/76 = 100)

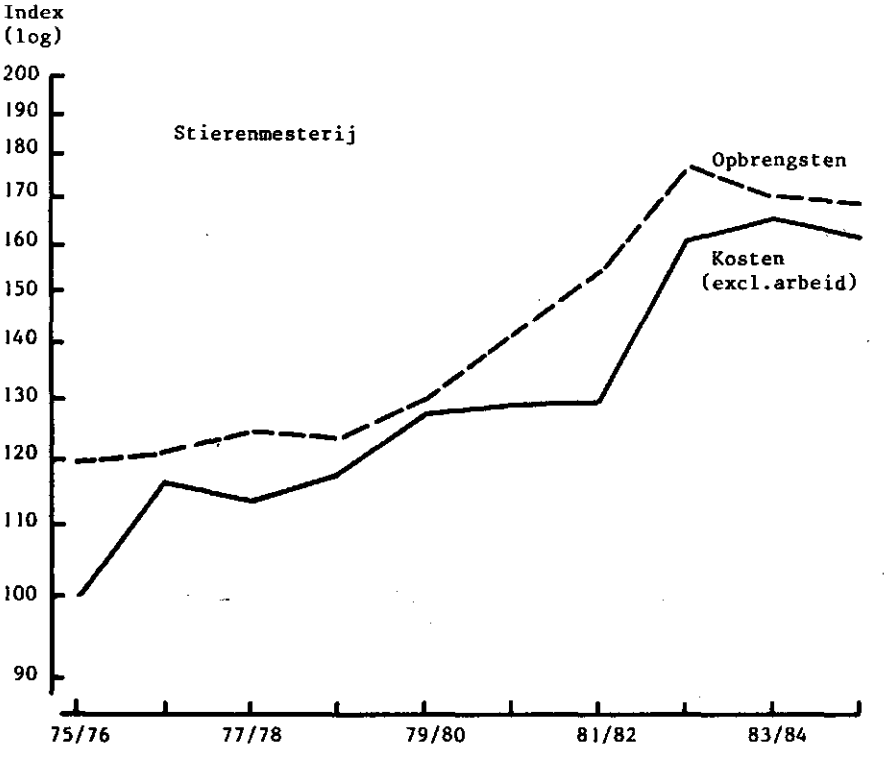
Tabel 2.14 Kengetallen van de ontwikkeling in de stieren- en kalvermesterij

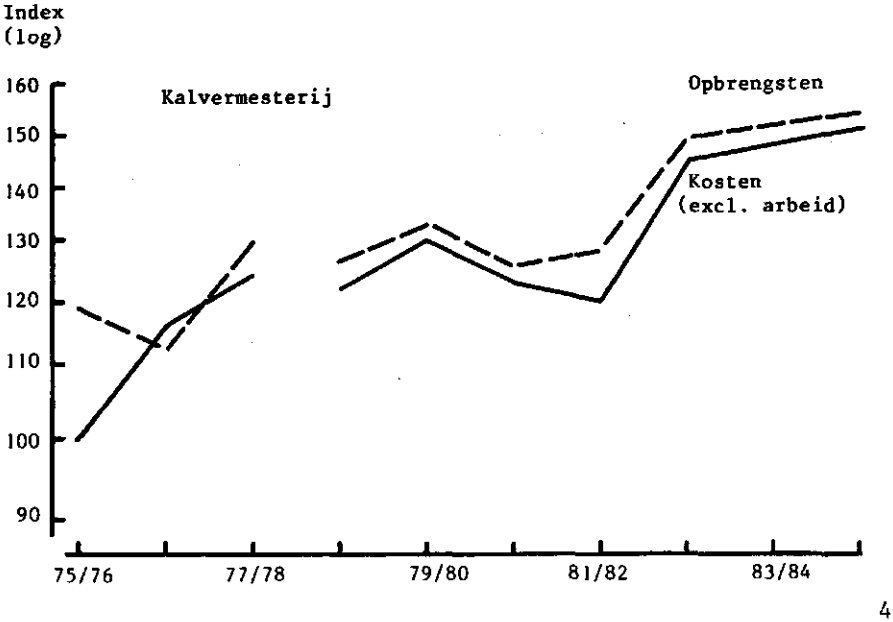
Stieren-mesterij	Per stier per jaar			Aankoop-bedrag per kalf	Aantal mest-dagen	Voeder-kosten per kg groei	Groei per dag in gr.	Geslacht gewicht in kg	Opbrengst prijs per kg gesl. gewicht
	opbreng-sten	kosten (zonder arbeid)	arbeids-opbrengst						
1966/67-70/71	920	846	74	236	495	1,62	904	274	4,67
1971/72-75/76	1417	1226	191	433	503	2,00	964	307	6,55
1976/77-80/81	1657	1565	92	600	505	2,28	992	319	7,37
1975/76	1546	1292	254	383	502	2,18	991	316	6,91
1976/77	1566	1508	58	547	515	2,35	977	319	7,11
1977/78	1610	1470	140	556	513	2,17	986	323	7,20
1978/79	1599	1523	76	630	525	2,21	970	326	7,25
1979/80	1681	1652	29	665	494	2,28	1014	321	7,29
1980/81	1828	1670	158	602	476	2,39	1011	307	7,99
1981/82	2002	1673	329	538	475	2,45	1020	310	8,65
1982/83	2293	2082	211	735	458	2,54	1041	305	9,16
1983/84	2202	2145	57	708	461	2,80	1036	307	8,77
1984/85	2174	2086	88	753	453	2,70	1064	305	8,75

Kalver-mesterij	Per kalf per jaar 2)			Aankoop-bedrag per kalf	Aantal mest-dagen	Voeder-verbr. per kg groei	Eind-gewicht in kg	Voeder-prijs per kg	Opbrengst prijs per kg levend gewicht
	opbreng-sten	kosten (zonder arbeid)	arbeids-opbrengst						
1966/67-70/71	1469	1389	80	229	125	1,62	159	1,46	3,67
1971/72-75/76	1894	1837	57	371	147	1,68	181	1,69	4,76
1975/76	2175	1823	352	321	147	1,67	182	1,73	5,26
1976/77	2065	2106	-41	441	149	1,69	189	1,79	5,06
1977/78	2370	2251	119	426	148	1,72	185	1,93	5,72
1978/79	2312	2228	84	479	155	1,76	192	1,84	5,66
1979/80	2450	2374	76	458	162	1,79	204	1,99	5,61
1980/81	2305	2233	72	418	164	1,76	209	1,91	5,38
1981/82	2348	2193	155	403	161	1,75	207	1,98	6,75
1982/83	2716	2636	80	525	166	1,77	214	2,12	6,63
1983/84	2771	2698	73	522	168	1,80	214	2,16	6,65
1984/85 1)	2815	2758	57	516	175	1,82	217	2,36	6,43

1) Voorlopig
2) T.e.m. 1977/78 op basis prijspeil niet-gecontracteerde dieren; daarna alle dieren.

Figuur 2.5 Ontwikkeling resultaten rundveemesterij (kosten 1975/76 = 100)

nomen. Naast de steekproef uit de door derden bijgehouden administraties met contractproduktie hebben de bedrijfsuitkomsten betrekking op de LEI-deelboekhoudingen van "eigenrisico" kalvermesters.

De resultaten van de kalvermesterij zijn verder teruggelopen. Achtergrond van deze ontwikkeling is de sterke stijging van de voederprijs (+9%). Het vleesvormend vermogen lijkt onder toenemende invloed te staan van de HF fokkerij in de melkveestapel waardoor de voederomzetting achteruitgaat. De opbrengstprijs is in 1984/85 eveneens gedaald. Dit hangt samen met de ingestelde quotumregeling in de melkveehouderij waardoor de vleesmarkt werd verstoord. De daling in arbeidsopbrengst bleef beperkt onder invloed van het stabiliserende effect van de contractproduktie op de slechte uitkomsten van de kalvermesters die voor eigen risico werkten.

De presentatie van de rundveemesterij in figuur 2.5 wijkt af van die in de reeds besproken produktietakken omdat van de afgelopen jaren onvoldoende gegevens beschikbaar waren over het arbeidsverbruik. Het verschil tussen opbrengsten en kosten (excl. arbeid) geeft de ontwikkeling weer van de arbeidsopbrengst per dier per jaar.

2.6.4 Schapenhouderij

In tabel 2.15 en figuur 2.6 zijn de bedrijfsresultaten in de schapenhouderij weergegeven. Bij de interpretatie dient in aanmerking genomen te worden dat het boekjaar van 1 november t/m 31 oktober loopt.

De EG ooienpremie die sinds 1981/82 bestaat is in de resultaten opgenomen. De premie, die over een periode van april t/m maart loopt, is daarbij toegerekend aan het boekjaar dat 5 maanden eerder begint. Omdat de hoogte van de premie mede afhangt van de ontwikkeling op de schapenvleesmarkt heeft deze een sterk nivellerend effect op de arbeidsopbrengst.

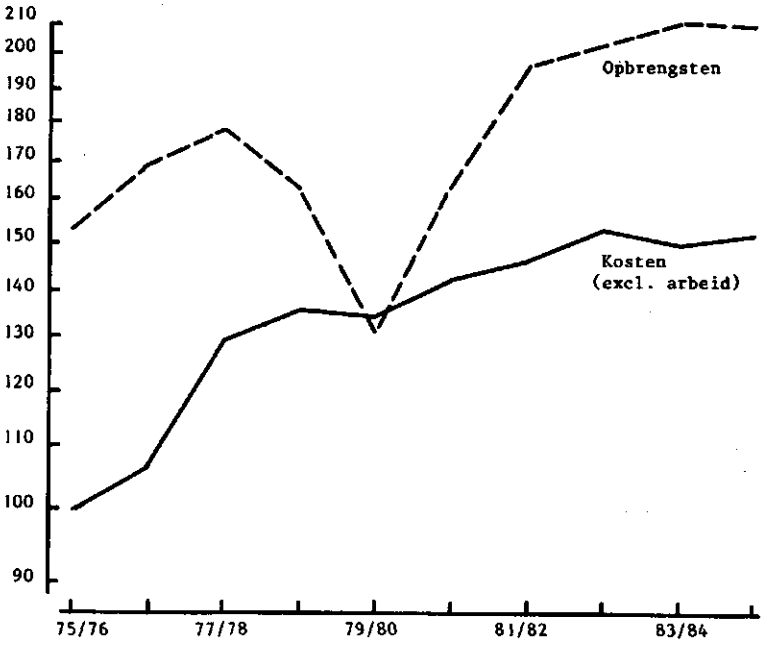
Ondanks de premie is de schapenhouderij gemiddeld niet kostendekkend geweest.

Tabel 2.15 Kengetallen van de ontwikkeling in de schapenhouderij 1)

	Per toegelaten ooi						Levend geboren lammeren per 100 gedekte ooien	Lammerensterfte in %
	opbrengsten 2)	kosten (zonder arbeid)						
		kr.-voeder	ruwvoeder	ov. kosten	totaal	arb.-opbr.		
1975/76	249	36	71	56	163	86	145,8	10,4
1976/77	275	34	80	60	174	101	149,6	10,9
1977/78	290	39	97	75	211	79	153,5	11,1
1978/79	265	45	98	77	220	45	151,2	13,5
1979/80	214	37	108	74	219	-5	149,2	12,2
1980/81	268	38	113	81	232	36	152,5	12,0
1981/82	320	43	114	81	238	82	150,5	11,1
1982/83	330	42	125	83	250	80	146,3	11,9
1983/84	342	42	121	81	244	98	152,0	10,2
1984/85	340	44	117	86	247	93	155,0	11,8

1) Het boekjaar loopt van 1 november t/m 31 oktober.
2) Vanaf 1981/82 incl. de ooienpremie. Boekjaar 1981/82: f 37,-, 1982/83: f 55,-, 1983/84: f 38,- en 1984/85: f 32,-.

Figuur 2.6 Ontwikkeling resultaten schapenhouderij per toegelaten ooi (kosten 1975/76 = 100)

3. Financiele positie

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk zijn de bedrijfsuitkomsten van de verschillende bedrijfstypen behandeld. In dit hoofdstuk staat de financiële positie van de ondernemer als persoon centraal. De financiële positie zal vanuit de volgende gezichtspunten worden bezien:

- de inkomensvorming en -besteding;
- de ontwikkeling van de beschikbaar gekomen en aangewende financieringsmiddelen;
- de vermogenspositie.

De inkomens in de landbouw 1) zijn sterk afhankelijk van de jaarlijks wisselende bedrijfsuitkomsten. Daarom wordt bij de analyse van de inkomensvorming uitgegaan van het netto-overschot, dat sterk bepalend is voor het niveau van de diverse inkomens (ondernemersinkomen, totaal gezinsinkomen, besteedbaar gezinsinkomen).

Evenals de inkomens fluctueren ook de besparingen met de bedrijfsuitkomsten. Verder worden de besparingen beïnvloed door de gezinsbestedingen en het betalen van belasting en sociale premies. Daarbij moet worden opgemerkt dat belastingbetalingen niet in dezelfde verhouding hoeven te fluctueren als het inkomen, omdat ze zowel betrekking hebben op de desbetreffende boekjaren als op voorafgaande jaren.

Een beeld van de besparingen wordt gegeven in tabel 3.1.

Tabel 3.1 Gemiddelde besparingen in guldens per bedrijf (tussen haakjes de SBE-ondergrens)

Bedrijfstype	1981/82 (74 sbe)	1982/83 (76 sbe)	1983/84 (79 sbe)	1984/85 (79 sbe)
Alle bedrijven	24500	23500	20100	7400
W.v. - akkerbouwbedrijven	33700	15800	65800	-8200
- weidebedrijven	20700	27000	16800	5100
- gemengde bedrijven met overwegend rundvee	25500	23500	7800	7600
- gemengde bedrijven met intensieve veehouderij	27000	22700	600	20600

1) Zie voor de inkomens- en financieringsbegrippen hoofdstuk 1 (paragraaf 1.5)

Uit de tabel blijkt dat het verloop van de besparingen bij de diverse bedrijfstypen ongelijk is, daarbij in grote lijnen het verloop van de jaarlijkse bedrijfsuitkomsten volgend (zie tabel 2.1). Van de vier bedrijfstypen hebben in 1984/85 de intensieve veehouderijbedrijven het meeste gespaard. Voor het laatst was dit het geval in 1979/80.

Evenals in voorgaande jaren blijken er ook in 1984/85 weer grote verschillen tussen de bedrijven te bestaan. Dit komt niet alleen tot uiting in de bedrijfsresultaten, maar ook in de inkomens.

Ter illustratie is in tabel 3.2 de spreiding van de inkomens van akkerbouwbedrijven en weidebedrijven weergegeven in kwintielen. Dit zijn vijf inkomensklassen met elk 20% van de bedrijven, die gerangschikt zijn naar hoogte van het inkomen. Voor elk kwintiel is het gemiddelde inkomen bepaald.

Tabel 3.2 Indeling van de bedrijven naar gezinsinkomen in 1984/85 (tussen haakjes: 1983/84)

	Akkerbouwbedrijven		Weidebedrijven	
1e kwintiel	f 12000	(f 26000)	f 24000	(f 26000)
2e kwintiel	f 42000	(f 72000)	f 47000	(f 50000)
3e kwintiel	f 68000	(f 122000)	f 65000	(f 68000)
4e kwintiel	f 93000	(f 176000)	f 89000	(f 93000)
5e kwintiel	f 159000	(f 316000)	f 138000	(f 147000)

Het blijkt dat in 1984/85 het gemiddeld gezinsinkomen van elk kwintiel lager is dan in 1983/84. Van het eerste kwintiel is het gezinsinkomen op akkerbouwbedrijven met f 12000 slechts de helft van dat op veehouderijbedrijven.

Op de akkerbouwbedrijven is de spreiding het grootst. Hier bedraagt het verschil in gezinsinkomen tussen het eerste en laatste kwintiel f 147000 (in 1983/84: f 290000). Op de weidebedrijven is dit verschil f 114000 (in 1983/84: f 121000).

Nader onderzoek wees uit dat 3% van de akkerbouwers en 1% van de veehouders in 1984/85 een negatief gezinsinkomen had.

Voorts had 78% van de akkerbouwers in 1984/85 een lager gezinsinkomen dan in 1983/84; op de weidebedrijven had 61% van de ondernemers in 1984/85 een lager gezinsinkomen.

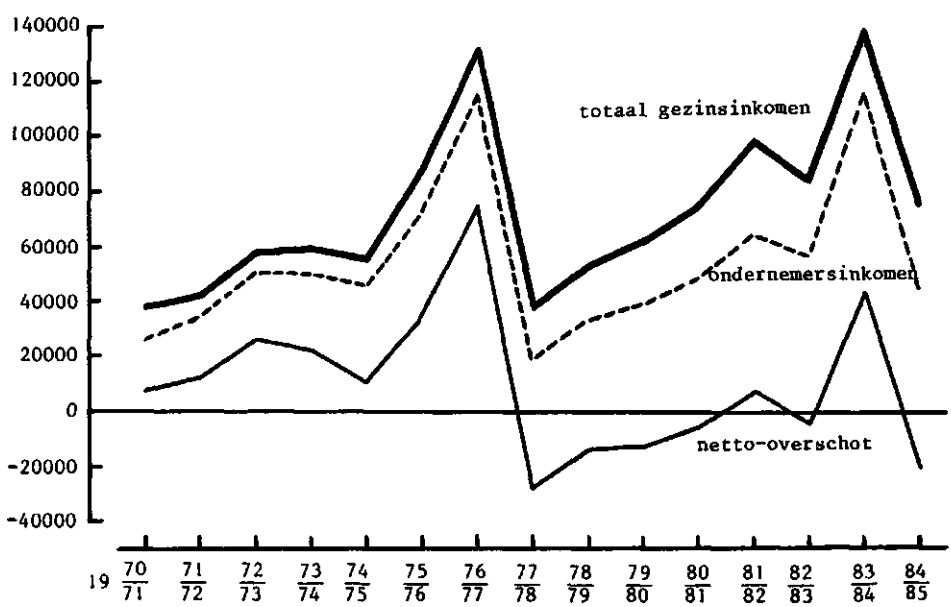
3.2 Inkomensvorming, inkomensbesteding en financiering van de belangrijkste bedrijfstypen

3.2.1 Akkerbouwbedrijven

Niet alleen tussen de bedrijven onderling, maar ook van jaar

op jaar kunnen de bedrijfsresultaten en de inkomens grote verschillen vertonen. Figuur 3.1 geeft hiervan voor akkerbouwbedrijven een duidelijk beeld. Na het topjaar 1976/77 kwam er in 1977/78 een dieptepunt. Daarna stegen de inkomens weer gedurende vier jaren om vervolgens na een daling in 1982/83 tot een nieuw hoogtepunt te stijgen in 1983/84. In 1984/85 trad een forse daling op en was het inkomenspeil weer gelijk aan dat van 1980/81.

Figuur 3.1 Ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens vanaf 1970/71 op het gemiddelde akkerbouwbedrijf

Uit tabel 3.3 blijkt dat het ondernemersinkomen, dat in 1983/84 met ruim f 111.000,- precies tweemaal zo hoog was als in 1982/83, in 1984/85 daalde met f 77000 en daarmee onder het peil van 1982/83 kwam. Aan belasting moest echter meer worden betaald dan in 1983/84 omdat deze betalingen voor een deel betrekking hadden op de jaren vóór 1984/85.

De gezinsbestedingen waren ongeveer f 1000 hoger dan in de voorgaande jaren. Door de slechte bedrijfsuitkomsten en de hogere belastingbetalingen kon er in 1984/85 niet worden gespaard, maar is er ruim f 8000 ontspaard. De eigen financieringsmiddelen bestonden derhalve in 1984/85 alleen uit afschrijvingsbedragen en overige vermogensmutaties (waaronder aanspraken op WIR-premies). Om de investeringen te financiëren is iets meer geleend en is voorts een beroep gedaan op de liquiditeiten. Overigens is in 1984/85 minder geïnvesteerd dan in 1983/84 waardoor in totaal minder financieringsmiddelen nodig waren. Alleen in de dode inventaris waren de investeringen hoger en dat is opmerkelijk omdat

Tabel 3.3 Inkomensvorming, inkomensbesteding en financiering vanaf 1981/82 op akkerbouwbedrijven (in guldens per bedrijf)

	81/82	82/83	83/84	84/85
Netto-overschot (pachtbasis)	5900	-4100	43200	-20700
Berekend loon van de ondernemer	44100	46800	51900	49900
Saldo rente en netto-pacht 1)	12700	10900	12400	12800
Incidentele bedrijfsopbrengsten	2000	2000	3800	2100
Ondernemersinkomen	64700	55600	111300	44100
Berekend loon van meewerkende gezinsleden	14000	13000	13500	16000
Gezinsinkomen uit het bedrijf	78700	68600	124800	60100
Inkomen van buiten het bedrijf	19100	16000	13500	14900
Totaal gezinsinkomen	97800	84600	138300	75000
Betaalde belastingen 2)	13400	17900	22400	31700
Besteedbaar gezinsinkomen	84400	66700	115900	43300
Gezinsbestedingen	50700	50900	50100	51500
Besparingen (vóór aftrek van premies voor levensverzekeringen)	33700	15800	65800	-8200
Afschrijvingen	22700	21800	23100	24300
Vermogensmutaties 3)	15100	16200	19400	16000
Eigen financieringsmiddelen	71500	53800	108300	32100
Nieuwe langlopende leningen en kredieten	6400 4)	20300 4)	9600	11000
Totale beschikbare middelen	77900	74100	117900	43100
Aflossing langlopende leningen/kredieten	12600 5)	11000 5)	21400	12800
Investeringen in grond en gebouwen	16300	31000	22300	14500
Investeringen in dode inventaris	15000	18600	23500	24500
Investeringen in de veestapel	100	500	400	-900
Mutaties in veldinvent. + voorraden	6300	-600	9100	-4500
Totale bruto-bedrijfsinvesteringen	37700	49500	55300	33600
Beleggingen en investeringen buiten het bedrijf	200	9100	1000	4700
Totale aanwending van financ. middelen	50500	69600	77700	51100
Verandering in de liquiditeitspositie	+27400	+ 4500	+40200	-8000

1) Dit is de som van de ingerekende rente (over vee, dode inventaris en omlopend vermogen) en pacht (van grond en gebouwen in eigendom), verminderd met de som van betaalde rente, afschrijving op gebouwen en overige eigenaarskosten.
2) Inclusief betaalde premies voor volksverzekeringen.
3) Inclusief de aanspraken op WIR-premies en minus betaalde premies voor levensverzekeringen.
4) Toename van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is geleend dan afgelost.
5) Afname van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is afgelost dan bijgeleend.

in 1983/84 de investeringen in machines en werktuigen ook al hoog waren.

De vermelde cijfers over de inkomens geven wel een beeld van de gemiddelde inkomenspositie, maar ze geven geen inzicht in de verdeling van de inkomens. Daarom zijn in tabel 3.4 de verdelingen van ondernemersinkomen en besteedbaar gezinsinkomen weergegeven.

Tabel 3.4 Procentuele verdeling van inkomens op akkerbouwbedrijven

Inkomensklasse (in guldens)	Ondernemersinkomen				Besteedbaar gezinsink.			
	81/82	82/83	83/84	84/85	81/82	82/83	83/84	84/85
minder dan 0	4	5	9	14	1	1	5	11
0 tot 10000	4	9	2	11	2	3	1	9
10000 tot 20000	6	9	3	11	2	3	4	12
20000 tot 30000	10	10	5	8	6	6	1	13
30000 tot 40000	13	7	7	7	9	15	4	8
40000 tot 50000	7	10	5	5	9	11	10	7
50000 tot 60000	10	9	4	10	9	11	5	15
60000 tot 80000	15	17	9	13	19	20	7	10
80000 tot 100000	13	7	8	9	14	11	12	4
100000 en meer	18	17	48	12	29	19	51	11
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
Gemiddeld per bedrijf	64700	55600	111300	44100	84400	66700	115900	43200

Uit tabel 3.4 blijkt duidelijk dat de spreiding groot is en in 1984/85 een ander beeld geeft dan in de jaren daarvoor. In de inkomensklasse tot f 30.000 is het aantal bedrijven sterk toegenomen en in de hoogste inkomensklasse fors gedaald. Het besteedbaar gezinsinkomen was in 1984/85 op 32% van de akkerbouwbedrijven lager dan f 20.000,- en in 1983/84 was dit 10%. Als de inkomens laag zijn kan er niet gespaard worden. Als dit jaren achtereen het geval is komt de continuïteit van deze bedrijven in gevaar (zie verder hierover paragraaf 3.3). Op 57% van de onderzochte akkerbouwbedrijven (vorig jaar op 16%) waren de gezinsbestedingen hoger dan het gezinsinkomen en werd er dus niet gespaard maar ontspaard (zie ook tabel 3.9).

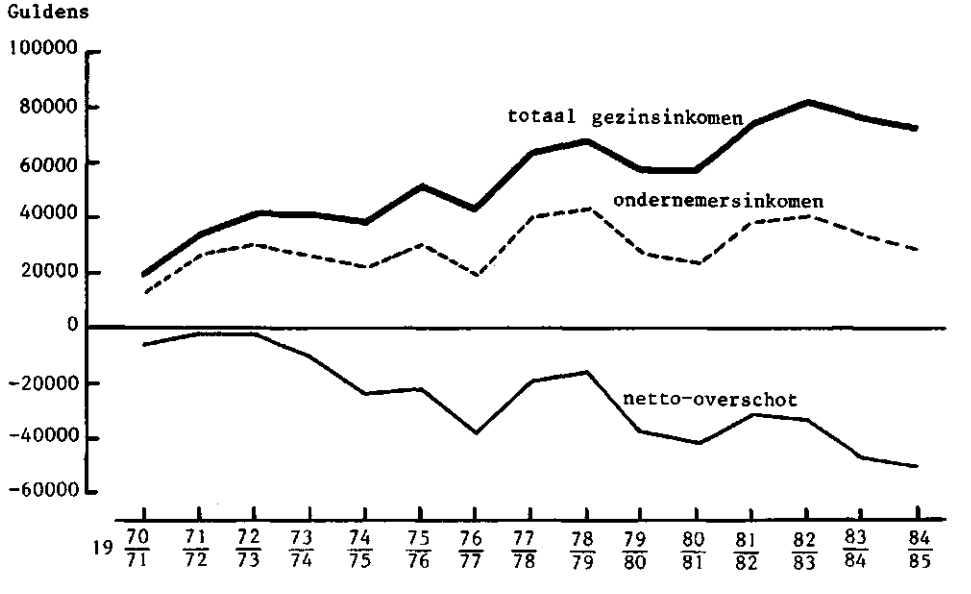
3.2.2 Weidebedrijven

De bedrijfsuitkomsten waren in 1984/85 slechter dan in het jaar daarvoor. Het netto-bedrijfsresultaat was gemiddeld in 1984/85 f 50.000 negatief. Hierdoor waren ook de inkomens in 1984/85 lager. Het ondernemersinkomen was f 5.700 lager dan in 1983/84 en toen was het ondernemersinkomen ook al f 5.600 lager dan in het jaar daarvoor.

Door hogere inkomens in voorgaande jaren moest bijna f 19.000,- (dat is f 5.000,- meer dan in 1983/84) worden betaald aan belastingen en premies voor volksverzekeringen. Hierdoor was het besteedbaar gezinsinkomen in 1984/85 gemiddeld f 8.600,-lager dan een jaar eerder.

In figuur 3.2 komt de ontwikkeling van het inkomen duidelijk tot uitdrukking. Het ondernemersinkomen ligt in 1984/85 ongeveer op het peil van 10 tot 13 jaar geleden en daarbij moet bedacht worden dat een gulden van 1984/85 nog maar een koopkracht heeft van 47 cent van de gulden in 1972/73. Ook het totaal gezinsinkomen is reëel gezien achteruitgegaan.

Figuur 3.2 Ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens vanaf 1970/71 op het gemiddelde weidebedrijf

Uit tabel 3.5 blijkt dat in 1984/85 de besparingen bijna f 12.000,- lager waren dan in het jaar daarvoor. Ook de investeringen waren f 12.000 lager (minder melkvee) zodat aan geleende financieringsmiddelen niet meer dan f 25.000 benodigd was (vorig jaar f 26.000). Waren in 1982/83 de aflossingen nog ongeveer gelijk aan de geleende bedragen, in 1983/84 en 1984/85 waren de leningen gemiddeld per bedrijf ongeveer f 8.000,- hoger dan de aflossingen.

Tabel 3.5 Inkomensvorming, inkomensbesteding en financiering vanaf 1981/82 op weidebedrijven (in guldens per bedrijf)

	81/82	82/83	83/84	84/85
Netto-overschot (pachtbasis)	-31900	-34900	-47100	-50000
Berekend loon van de ondernemer	59100	65200	68100	68500
Saldo rente en netto-pacht 1)	7200	6100	9600	6900
Incidentele bedrijfsopbrengsten	3500	3500	3700	3200
Ondernemersinkomen	37900	39900	34300	28600
Berekend loon van meewerkende gezinsleden	23600	28400	30200	32400
Gezinsinkomen uit het bedrijf	61500	68300	64500	61000
Inkomen van buiten het bedrijf	12900	12900	12100	11900
Totaal gezinsinkomen	74400	81200	76600	72900
Betaalde belastingen 2)	10700	9000	13800	18700
Besteedbaar gezinsinkomen	63700	72200	62800	54200
Gezinsbestedingen	43000	45200	46000	49100
Besparingen (vóór aftrek van premies voor levensverzekeringen)	20700	27000	16800	5100
Afschrijvingen	18700	18900	20000	20000
Vermogensmutaties 3)	7800	12600	10100	11100
Eigen financieringsmiddelen	47200	58500	46900	36200
Nieuwe langlopende leningen en kredieten	10600 4)	15600 4)	26200	24900
Totale beschikbare middelen	57800	74100	73100	61100
Aflossing langlopende leningen/kredieten	15900 5)	16000 5)	18100	17400
Investeringen in grond en gebouwen	13500	27100	30800	29100
Investeringen in dode inventaris	9300	13300	13900	14400
Investeringen in de veestapel	3600	4900	2600	-6400
Mutaties in veldinvent. + voorraden	3300	-200	400	-1400
Totale bruto-bedrijfsinvesteringen	29700	45100	47700	35700
Beleggingen en investeringen buiten het bedrijf	4400	4700	3700	2600
Totale aanwending van financ. middelen	50000	65800	69500	55700
Verandering in de liquiditeitspositie	+ 7800	+ 8300	+ 3600	+5400

1) Zie noot 1 van tabel 3.3.
2) Inclusief betaalde premies voor volksverzekeringen.
3) Inclusief de aanspraken op WIR-premies en minus betaalde premies voor levensverzekeringen.
4) Toename van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is geleend dan afgelost.
5) Afname van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is afgelost dan bijgeleend.

Tabel 3.6 Procentuele verdeling van inkomens op weidebedrijven

Inkomensklasse (in guldens)	Ondernemersinkomen				Besteedbaar gezinsink.			
	81/82	82/83	83/84	84/85	81/82	82/83	83/84	84/85
minder dan 0	15	14	18	27	1	0	1	1
0 tot 10000	4	8	10	8	0	1	2	4
10000 tot 20000	11	6	9	8	6	3	5	8
20000 tot 30000	16	11	10	10	10	5	9	10
30000 tot 40000	13	13	10	9	10	10	11	16
40000 tot 50000	8	13	9	8	13	14	13	13
50000 tot 60000	8	7	11	8	14	12	14	12
60000 tot 80000	11	12	10	11	21	21	18	18
80000 tot 100000	8	9	7	6	11	12	14	8
100000 en meer	6	7	6	5	14	22	13	10
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
Gemiddeld per bedrijf	37900	39900	34300	28600	63700	72200	62800	54200

De verdelingen van het ondernemersinkomen en van het besteedbaar gezinsinkomen (tabel 3.6) wijken in 1984/85 niet veel af van die in 1983/84. De verschillen in inkomens zijn elk jaar groot. In 1984/85 was op 27% van de rundveehouderijbedrijven het ondernemersinkomen negatief. Dit was de helft meer dan het jaar daarvoor. Het wil zeggen dat 1 van de 4 ondernemers op weidebedrijven met inzet van eigen arbeid en eigen kapitaal niets heeft verdiend. Dit betreft vooral ondernemers op kleinere weidebedrijven.

Naast de zuivere weidebedrijven zijn er ook nog gemengde bedrijven met overwegend rundveehouderij. Dit bedrijfstype zal hier niet uitvoerig worden behandeld 1). Uit tabel 3.1 blijkt dat de besparingen op deze bedrijven in 1984/85 f 2.500,- hoger waren dan op de zuivere weidebedrijven. De bedrijfsresultaten van de overige produktietakken op deze bedrijven hebben dit verschil mede beïnvloed.

3.2.3 Gemengde bedrijven met intensieve veehouderij

De bedrijfsuitkomsten van de gemengde bedrijven met meer dan 30% intensieve veehouderij waren in 1984/85 ruim f 22.600,- beter dan in 1983/84 (zie tabel 3.7). Hogere bedrijfsinkomsten en meer inkomsten van buiten het bedrijf droegen ertoe bij dat ondanks

1) Zie voor uitvoerige gegevens publikatie PR 12-84/85.

Tabel 3.7 Inkomensvorming, inkomensbesteding en financiering vanaf 1981/82 op gemengde bedrijven met intensieve veehouderij (in guldens per bedrijf)

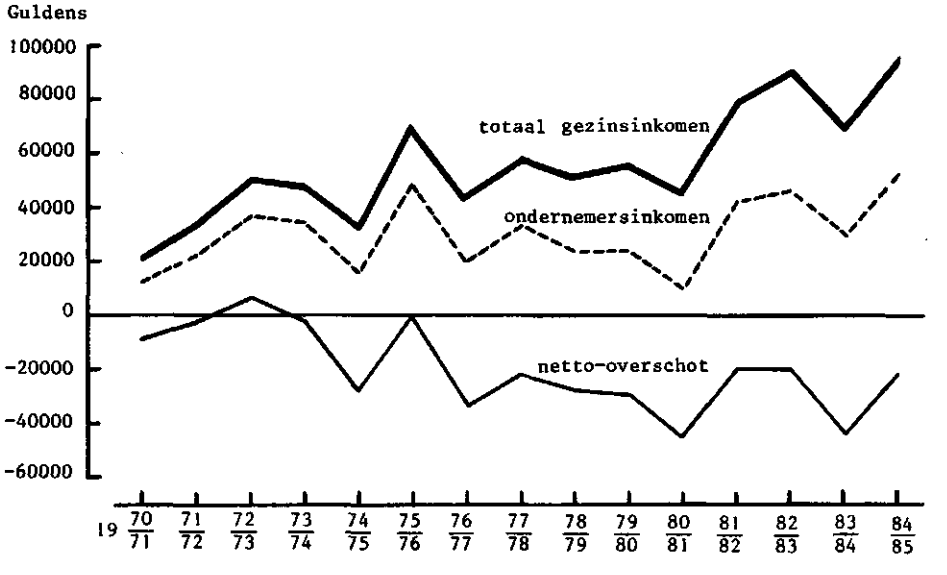
	81/82	82/83	83/84	84/85
Netto-overschot (pachtbasis)	-19700	-20000	-44300	-21700
Berekend loon van de ondernemer	53300	57900	61600	62300
Saldo rente en netto-pacht 1)	6300	5200	9300	8600
Incidentele bedrijfsopbrengsten	2000	3000	3700	3700
Ondernemersinkomen	41900	46100	30300	52900
Berekend loon van meewerkende gezinsleden	21600	26800	25300	27300
Gezinsinkomen uit het bedrijf	63500	72900	55600	80200
Inkomen van buiten het bedrijf	15000	16700	14200	16000
Totaal gezinsinkomen	78500	89600	69800	96200
Betaalde belastingen 2)	6500	13900	19800	24500
Besteedbaar gezinsinkomen	72000	75700	50000	71700
Gezinsbestedingen	45000	53000	49400	51100
Besparingen (vóór aftrek van premies voor levensverzekeringen)	27000	22700	600	20600
Afschrijvingen	21700	24300	25100	27700
Vermogensmutaties 3)	5900	9100	8100	9700
Eigen financieringsmiddelen	54600	56100	33800	58100
Nieuwe langlopende leningen en kredieten	6600 4)	19400 4)	39400	32200
Totale beschikbare middelen	61200	75500	73200	90300
Aflossing langlopende leningen/kredieten	17800 5)	22100 5)	14400	17700
Investeringen in grond en gebouwen	12800	31600	35300	43000
Investeringen in dode inventaris	8500	10700	11400	16900
Investeringen in de veestapel	2400	6000	10200	3500
Mutaties in veldinvent. + voorraden	1100	600	-300	-900
Totale bruto-bedrijfsinvesteringen	24800	48900	56600	62500
Beleggingen en investeringen buiten het bedrijf	300	5300	2400	4700
Totale aanwending van financ. middelen	42900	76300	73400	84900
Verandering in de liquiditeitspositie	+18300	-800	-200	+5400

1) Zie noot 1 van tabel 3.3.
2) Inclusief betaalde premies voor volksverzekeringen.
3) Inclusief de aanspraken op WIR-premies en minus betaalde premies voor levensverzekeringen.
4) Toename van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is geleend dan afgelost.
5) Afname van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is afgelost dan bijgeleend.

hogere belastingafdrachten, er f 20.000 meer kon worden gespaard dan een jaar eerder. Dit betekende dat de eigen financieringsmiddelen in grote mate bijdroegen om de (hogere) bedrijfsinvesteringen te financieren. Werd in 1983/84 gemiddeld nog f 25.000,- meer geleend dan afgelost, in 1984/85 was dit verschil f 14.500 ondanks het feit dat de investeringen f 8.000 hoger waren dan in 1983/84. Het financieringsbeeld is in de twee laatste jaren tegengesteld aan beide voorgaande jaren toen de aflossingen hoger waren dan de nieuwe leningen.

Uit figuur 3.3 blijkt ook duidelijk dat de inkomens nog niet zo hoog zijn geweest als in 1984/85.

Figuur 3.3 Ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens vanaf 1970/71 op het gemiddelde gemengde bedrijf met intensieve veehouderij

De verdeling van de inkomens is in tabel 3.8 aangegeven. Opvallend is de grote spreiding van de inkomens van deze groep van bedrijven: in 1984/85 heeft 16% van de ondernemers met de inzet van eigen arbeid en eigen kapitaal niets verdiend terwijl 19% een ondernemersinkomen van meer dan f 100.000 behaalde. In 1982/83 waren deze percentages in beide uiterste klassen nog groter, te weten 21.

Tabel 3.8 Procentuele verdeling van inkomens op gemengde bedrijven met intensieve veehouderij

Inkomensklasse (in guldens)	Ondernemersinkomen				Besteedbaar gezinsink.			
	81/82	82/83	83/84	84/85	81/82	82/83	83/84	84/85
minder dan 0	15	21	24	16	2	10	11	4
0 tot 10000	9	5	8	6	2	2	4	3
10000 tot 20000	11	7	11	10	4	2	9	6
20000 tot 30000	12	10	7	13	11	7	14	5
30000 tot 40000	8	8	14	7	7	6	7	11
40000 tot 50000	5	3	7	5	12	7	11	10
50000 tot 60000	7	4	4	5	9	7	9	11
60000 tot 80000	17	13	10	13	22	15	15	13
80000 tot 100000	8	8	8	6	11	15	7	14
100000 en meer	8	21	7	19	20	29	13	23
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
Gemiddeld per bedrijf	41900	46100	30300	52900	72000	75700	50000	71700

3.3 Continuïteit van de landbouwbedrijven

Om de continuïteit van de landbouwbedrijven te handhaven moeten de inkomens voldoende zijn om de gezinsuitgaven te dekken en om via besparingen eigen vermogen te vormen. Vorming van eigen vermogen had in de zeventiger jaren ook plaats door de waardestijging van eigen produktiemiddelen, vooral van grond; deze groei van het eigen vermogen blijft echter in de produktiemiddelen besloten. Een vermogensgroei door waardestijging verhoogt de vermogensbehoefte voor de bedrijfsopvolger, die als gevolg daarvan bij de bedrijfsovername over een groter (eigen) vermogen moet beschikken.

De landbouwbedrijven moeten over veel eigen vermogen beschikken omdat het rendement van het geïnvesteerde vermogen - bij volledige beloning van de factor arbeid - laag is. Financiering met vreemd vermogen is daarom aan grenzen gebonden.

Groei van eigen vermogen is echter ook tijdens de bedrijfscyclus nodig vanwege de investeringen die moeten worden gedaan om het bedrijf aan te passen aan nieuwe produktietechnieken en om bedrijfsrisico's op te vangen. Voorts vraagt in vele gevallen ook overname van gepachte grond door de gebruiker veel extra eigen vermogen. Tenslotte verdwijnt er bij de generatiewisseling meestal een deel van het eigen (familie)vermogen uit het bedrijf door

vererving en dit moet deels door nieuw te vormen eigen vermogen worden vervangen.

Het eigen vermogen dat tijdens de bedrijfscyclus gevormd moet worden om in de vermogensbehoefte te voorzien kan behalve uit ontvangen erfenissen, schenkingen en andere vermogensmutaties ook uit inkomen via besparingen ontstaan. De behaalde inkomens dienen dus niet alleen voor de gezinsbestedingen maar ook voor de bedrijfsfinanciering. Jaarlijks zal van het inkomen gespaard moeten worden. Hoe hoog deze besparingen moeten zijn hangt af van persoonlijke omstandigheden zoals hoogte van het eigen vermogen, expansiebehoefte en continuering van het bedrijf.

Op het merendeel van de bedrijven kan jaarlijks van het inkomen een deel worden gespaard. Per bedrijfstype zijn er echter nogal grote verschillen waar te nemen. Tabel 3.9 geeft hiervan een overzicht. In 1984/85 heeft slechts 56% van de ondernemers gespaard; in 1983/84 was dit nog bijna twee-derde en in 1982/83 driekwart. In 1984/85 waren vooral veel ondernemers van akkerbouwbedrijven niet in staat om uit het inkomen iets over te houden ten behoeve van hun bedrijven. In beide laatste jaren zijn de verschillen per bedrijfstype groter geworden.

Tabel 3.9 Percentage bedrijven met positieve besparingen (tussen haakjes: sbe-ondergrens)

Bedrijfstype	81/82 (74 sbe)	82/83 (76 sbe)	83/84 (79 sbe)	84/85 (79 sbe)
Alle bedrijven	77	75	63	56
w.v. - akkerbouwbedrijven	84	67	84	43
- weidebedrijven	78	82	69	54
- gem. bedr. met ov. rundv.	75	70	48	59
- gem. bedr. met int. veeh.	70	69	43	65

Hoewel het niet mogelijk is om een algemene norm te stellen voor de hoogte van de noodzakelijke besparingen, gezien de verschillende individuele omstandigheden op de bedrijven, is het wel zinvol om aan te geven hoeveel de besparingen in procenten van het bedrijfsvermogen 1) hebben bedragen (tabel 3.10).

Het blijkt dat over een langere periode gezien, er een dalende tendens zit in de besparingen. In de periode 1975/76-1979/80 werd er gemiddeld 2,3% van het bedrijfsvermogen gespaard; in de volgende periode van vijf jaar bedroegen de besparingen 2,0%. Vooral het laatste jaar heeft deze tendens beïnvloed.

De verschillen tussen grotere en kleinere bedrijven komen bij alle bedrijfstypen voor; het verschil is in beide perioden

1) Zie noot onder tabel 3.10

Tabel 3.10 Besparingen in procenten van het bedrijfsvermogen 1)

Bedrijfstype		Alle bedrijven	Grotere bedrijven	Kleinere bedrijven
Alle bedrijven				
	75/76-79/80	2,3	2,7	1,1
	80/81-84/85	2,0	2,4	0,8
	1983/84	2,4	3,0	0,5
	1984/85	0,8	1,0	0,5
Akkerbouwbedrijven				
	75/76-79/80	2,6	2,5	3,0
	80/81-84/85	3,3	3,7	1,6
	1983/84	8,0	8,9	5,3
	1984/85	-0,9	-0,8	-1,6
Weidebedrijven				
	75/76-79/80	2,2	2,6	1,1
	80/81-84/85	1,8	2,1	0,9
	1983/84	1,9	2,4	0,6
	1984/85	0,6	0,8	0,0
Gem.bedr.met overw. rundvee				
	75/76-79/80	2,1	2,8	0,3
	80/81-84/85	1,6	1,9	0,6
	1983/84	1,0	1,4	0,2
	1984/85	0,9	0,9	0,8
Gem.bedr.met int.veehouderij				
	75/76-79/80	2,5	2,7	1,7
	80/81-84/85	1,6	2,0	0,1
	1983/84	0,1	0,7	-1,9
	1984/85	2,3	2,4	2,1

1) Bedrijfsvermogen omvat de waarde van de produktiemiddelen (excl. gepachte grond en gebouwen), vermeerderd met de liquiditeiten (uitgezonderd de spaarbanksaldi en effecten).

gemiddeld 1,6%. Opvallend is dat in de periode 1975/76-1979/80 op de grotere akkerbouwbedrijven het percentage lager is dan op de kleinere akkerbouwbedrijven: de veel hogere ontsparingen op de grotere akkerbouwbedrijven in de jaren 1977/78 en 1978/79 hebben het percentage sterk beïnvloed.

Een deel van de besparingen kan gezien worden als gezinsreservering. Dit bedrag dient om fondsen te vormen voor de toekomstige gezinsuitgaven in geval van invaliditeit, ouderdom en overlijden. Zolang deze fondsen niet behoeven te worden aangesproken blijven ze als eigen vermogen in het bedrijf. De gezinsreservering kan in het algemeen worden gesteld op 15% van de bruto-

loonsom, die voor werknemers voor deze voorzieningen wordt gereserveerd via de door de werkgever ingehouden c.q. verschuldigde premies (exclusief de volksverzekeringen zoals AOW en AWW, die ook voor zelfstandigen van toepassing zijn). In voorgaande jaren werd dit percentage gerelateerd aan het berekende loon van de boer en zijn gezinsleden. Dit leidde echter tot relatief hoge gezinsreserveringen op kleine bedrijven met veel eigen arbeid. Om de gezinsreserveringen te laten aansluiten bij het huidige consumptieniveau van de boerengezinnen zijn de gezinsreserveringen nu gerelateerd aan de gezinsbestedingen. Om de gezinsreserveringen in een percentage van de consumptieve bestedingen te kunnen uitdrukken is verondersteld dat het netto-loon van de werknemers

Tabel 3.11 Bedrijfsreserveringen in procenten van het bedrijfsvermogen

Bedrijfstype		Alle bedrijven	Grotere bedrijven	Kleinere bedrijven
Alle bedrijven				
	75/76-79/80	0,9	1,4	-0,7
	80/81-84/85	0,5	0,9	-1,1
	1983/84	0,8	1,6	-1,5
	1984/85	-0,7	-0,5	-1,5
Akkerbouwbedrijven				
	75/76-79/80	1,3	1,3	1,2
	80/81-84/85	0,6	2,2	-0,4
	1983/84	6,3	7,3	3,1
	1984/85	-2,6	-2,3	-3,6
Weidebedrijven				
	75/76-79/80	0,9	1,4	-0,5
	80/81-84/85	0,4	0,8	-0,9
	1983/84	0,5	1,0	-1,4
	1984/85	-1,0	-0,7	-1,9
Gem.bedr.met overw. rundvee				
	75/76-79/80	0,7	1,5	-1,5
	80/81-84/85	0,3	0,4	-1,2
	1983/84	-0,6	-0,1	-1,9
	1984/85	0,7	-0,5	-1,0
Gem.bedr.met int.veehouderij				
	75/76-79/80	0,8	1,2	-0,6
	80/81-84/85	-0,1	0,4	-2,1
	1983/84	-1,6	-0,8	-4,1
	1984/85	0,7	0,9	0,0

overeenkomt met hun consumptieniveau. In 1984/85 komt 15% van de bruto-loonsom overeen met 28% van het netto-loon. De gezinsreserveringen bestaan dus in 1984/85 uit 28% van de consumptieve gezinsbestedingen van de boerengezinnen. In 1975/76 was dit 24% en is geleidelijk opgelopen tot 28%.

Door de gezinsreservering op de besparingen in mindering te brengen resteert de z.g. bedrijfsreservering. Ook deze kan gerelateerd worden aan het bedrijfsvermogen (tabel 3.11).

De bedrijfsreserveringen in procenten van het bedrijfsvermogen geven hetzelfde beeld te zien als de besparingen in procenten van het bedrijfsvermogen, alleen op een lager niveau.

Uit tabel 3.11 blijkt dat bij voortduring van de bestaande situatie de continuïteit van kleinere bedrijven in gevaar is omdat de bedrijfsreserveringen op kleinere bedrijven bij alle bedrijfstypen onvoldoende zijn.

Het vaak ontbreken van bedrijfsreserveringen op de kleinere bedrijven is een gevolg van de lage bedrijfsuitkomsten op deze bedrijven. Niet alleen het ondernemersinkomen, maar ook het inkomen dat verdiend wordt door meewerkende gezinsleden is op de kleinere bedrijven geringer. Dit laatste blijkt uit het aan gezinsleden toegerekende loon (zie tabel 3.12) en wordt veroorzaakt door de geringe produktieve werkgelegenheid op de kleinere bedrijven, waardoor het aantal arbeidsuren lager is.

Voorts blijkt uit tabel 3.12 dat de verschillen in gezinsinkomen tussen grotere en kleinere bedrijven gemiddeld slechts f 1000 verkleind wordt door inkomsten van buiten het bedrijf. Deze neveninkomsten bestaan gemiddeld voor 30% uit opbrengsten van bezittingen buiten het bedrijf, voor 47% uit kinderbijslag en

Tabel 3.12 Toegerekend loon gezinsleden 1) en neveninkomsten in 1984/85 (gemiddeld per bedrijf in guldens)

Bedrijfstype	Loon gezinsleden			Neveninkomsten		
	alle bedr.	grotere bedr.	kleinere bedr.	alle bedr.	grotere bedr.	kleinere bedr.
Alle bedrijven	29500	35600	20300	13500	13100	14100
waarvan:						
- akkerbouwbedr.	16000	19600	8200	14900	13800	17200
- weidebedrijven	32400	38800	23100	11900	11700	12300
- gemengde bedr. met overwegend rundvee	43100	53900	29200	13500	13700	13200
- gemengde bedr. met intensieve veehouderij	27300	33500	17800	16000	15500	16800

1) Excl. toegerekend loon van de ondernemer zelf.

ontvangsten van (sociale) verzekeringen,voor 17% uit arbeidsinkomsten van nevenfuncties en voor 6% uit overige ontvangsten.

Overigens moet worden opgemerkt dat er niet aleen grote verschillen in bedrijfsinkomsten zijn maar ook grote verschillen in inkomsten van buiten het bedrijf. Ter illustratie hiervan is in tabel 3.13 de spreiding van de neveninkomsten van akkerbouwbedrijven en weidebedrijven weergegeven in kwintielen. Dit zijn vijf klassen met elk 20% van de bedrijven, die gerangschikt zijn haar hoogte van de neveninkomsten.

Tabel 3.13 Indeling van de bedrijven naar neveninkomsten in 1984/85

	Akkerbouwbedrijven	Weidebedrijven
1e kwintiel	f 2000	f 2000
2e kwintiel	" 6000	" 6000
3e kwintiel	" 10000	" 9000
4e kwintiel	" 17000	" 14000
5e kwintiel	" 40000	" 29000
Gemiddeld	f 14900	f 11900

Tussen grotere en kleinere bedrijven is het verschil in totaal gezinsinkomen (uit het bedrijf + van buiten het bedrijf) in 1984/85 f 43.000. Per bedrijfstype zijn de verschillen f 37.000 (op akkerbouwbedrijven), f 42.000 (op weidebedrijven), f 33.000,- (op gemengde bedrijven met overwegend rundvee) en f 50.000,- (op gemengde bedrijven met intensieve veehouderij).

3.4 Vermogenspositie

Om inzicht te geven in de ontwikkeling van de vermogenspositie over de laatste vier jaren zijn in tabel 3.14 de balansposten samengevoegd tot enkele belangrijke balanscomponenten, waarbij ook het verpachtersvermogen (de waarde van gepachte grond en gebouwen) in aanmerking is genomen (zie hierover 3.6). De kapitaal- en vermogensontwikkeling is hier op eindbalansen gebaseerd waarbij niet hetzelfde aantal steekproefbedrijven als basis heeft gediend. In de loop der jaren worden er nl. bedrijven opgeheven en worden er bedrijven gesticht. Ook schuift de ondergrens van de onderzochte bedrijven jaarlijks op waardoor het aantal bedrijven in de populatie daalt (zie ook tabel 3.14). Tevens wordt elk jaar een deel van de bedrijven in de LEI-steekproef vervangen door andere bedrijven zodat ook daardoor steekproefafwijkingen kunnen ontstaan. De eindbalans van het ene jaar wijkt hierdoor af van de

Tabel 3.14 Ontwikkeling van kapitaal en vermogen op landbouwbedrijven (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	Eind april 1982 (70400 bedr. boven 74 sbe)	Eind april 1983 (68700 bedr. boven 76 sbe)	Eind april 1984 (67300 bedr. boven 79 sbe)	Eind april 1985 (67300 bedr. boven 79 sbe)
KAPITAAL				
- Grond en bedrijfsgebouwen	822000	852200	870000	946600
- Overige produktiemiddelen	217800	239800	246200	245700
- Liquiditeiten	85500	88500	96900	100500
- Vorderingen op lange termijn	12200	14100	14400	15500
- Ov. bezittingen (w.o. woning)	91800	98800	98100	105100
BALANSTOTAAL	1229300	1293400	1325600	1413400
VERMOGEN				
- Eigen vermogen	687700	713900	746900	787500
- Vreemd verm. op lange termijn	198300	219500	227300	242600
- Vreemd verm. op korte termijn	17300	18800	21200	22300
- Verpachtersvermogen	326000	341200	330200	361000
BALANSTOTAAL	1229300	1293400	1325600	1413400
Eig. verm.in % v. eigen + vr.verm.	76	75	75	75
Eig. verm.in % v.h. balanstotaal	56	55	56	56

beginbalans van het volgende jaar.

Bovendien wordt er aan het begin van elk boekjaar een herwaardering toegepast als het prijsniveau van de produktiemiddelen is gewijzigd. Deze herwaardering heeft in de laatste jaren, vooral als gevolg van de grote prijsveranderingen van grond, grote invloed gehad op het balanstotaal en op het eigen vermogen.

De invloed van de prijsmutaties van grond op het eigen vermogen in de jaren 1981/82 t/m 1984/85 blijkt uit tabel 3.15.

Tabel 3.15 Invloed van grondprijzen op eigen vermogen van landbouwbedrijven (gemiddeld per bedrijf)

	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85
Opp. grond in eigendom (in ha)	12,2	12,2	12,8	13,2
Prijs per ha (in guldens)	27800	28200	28600	30900
Mutatie eigen vermogen t.o.v. voorafgaand jaar (in guldens)	-15000	+5000	+5000	+30000

Het laatste jaar is het eigen vermogen als gevolg van een verdere prijsstijging van grond weer toegenomen met gemiddeld f 30.000,- per bedrijf.

Niet alleen door prijsveranderingen van grond maar ook door opwaardering van de overige produktiemiddelen tot het prijsniveau in het desbetreffende boekjaar is het eigen vermogen beïnvloed. Voorts hebben de besparingen en de vermogensmutaties (waarvan erfenissen en schenkingen de belangrijkste zijn) het eigen vermogen doen toenemen. Tabel 3.16 geeft hiervan een overzicht.

Tabel 3.16 Bijdrage van besparingen en vermogensmutaties aan het eigen vermogen (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85
Besparingen	24500	23500	20100	7400
Erfenissen en schenkingen	3800	5600	4300	4000
Overige vermogensmutaties	1400	1500	300	400
Toename v/h eigen vermogen	29700	30600	24700	11800

De verschillen tussen de eigen vermogens zoals die in tabel 3.14 per ultimo april van de diverse jaren zijn aangegeven, zijn dus voor een deel een gevolg van de prijsveranderingen van grond (zie tabel 3.15), voor een ander deel veroorzaakt door besparingen en vermogensmutaties (zie tabel 3.16), terwijl de resterende verschillen zijn te verklaren door herwaardering van overige produktiemiddelen en door populatie- en steekproefverschillen.

De solvabiliteit van de bedrijven - dat is het eigen vermogen in procenten van het eigen + vreemde vermogen -is per ultimo april van de laatste drie jaren gelijk gebleven doordat het vreemde vermogen in dezelfde verhouding toenam. Driekwart van de waarde van de bezittingen is met eigen vermogen en één kwart met vreemd vermogen gefinancierd (een solvabiliteit van 75).

In tabel 3.17 is aangegeven hoe het vreemde vermogen op lange termijn zich in de laatste jaren heeft ontwikkeld.

Zowel de leningen als de aflossingen laten in 1984/85 ongeveer dezelfde ontwikkeling zien als in 1983/84. Ook de investeringen in duurzame produktiemiddelen bedroegen in beide jaren rond de 3 miljard gulden (3,2 in 1983/84 en 2,9 in 1984/85). Voor de financiering van de investeringen waren er in 1984/85 evenwel minder besparingen beschikbaar. Het liquiditeitensaldo is dan ook veel lager dan een jaar eerder.

Niet alleen het aantal bedrijven met leningen maar ook de grootte van de leningen zijn ongeveer gelijk gebleven. Op de bedrijven met langlopende leningen hebben zowel in 1983/84 als in 1984/85 rond 70% van de ondernemers meer afgelost dan bijgeleend. In 1982/83 was dit op 75% van de bedrijven het geval.

Tabel 3.17 Ontwikkeling van het vreemde vermogen op lange termijn.

	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85
Bedragen:				
Nieuwe leningen 1) (x 1 mln gld)	590	1140	1460	1410
Aflossingen 2) (x 1 mln gld)	1100	1140	930	970
Mutatie in vreemd vermogen	-510	0	+530	+440
Gemiddelde grootte van de nieuwe leningen (in gld)	49600	81700	89600	88100
Gemiddelde grootte van de aflossingen (in gld)	22900	25000	22200	24000
Aantal bedrijven				
- met nieuwe leningen	11900	13950	16300	16000
- met aflossingen	48000	45600	41800	40400
- zonder mutaties	2400	850	1500	2200
Bedrijven met leningen	62300	60400	59600	58600
Bedrijven zonder leningen	8100	8300	7700	8700
Alle bedrijven	70400	68700	67300	67300
Aantal bedrijven in procenten				
- met nieuwe leningen	17	20	24	24
- met aflossingen	68	67	62	60
- zonder mutaties	3	1	2	3
Bedrijven met leningen	88	88	88	87
Bedrijven zonder leningen	12	12	12	13
Alle bedrijven	100	100	100	100

1) Hierbij zijn leningen niet meegeteld die opgenomen zijn om andere (even gote) leningen af te lossen. Het gaat hier om de toename van vreemd vermogen op lange termijn op bedrijven waar meer is geleend dan afgelost.
2) Het gaat hier om de afname van vreemd vermogen op lange termijn op bedrijven waar meer is afgelost dan geleend.

Een overzicht van de leningen per kredietgever geeft tabel 3.18. Duidelijk blijkt de grote rol van de Rabobanken. Op 80% van de bedrijven met vreemd vermogen komt een lening van de Rabobank voor. Tevens blijkt dat het aandeel van de Rabobanken in het vreemde vermogen met 74% van de geleende bedragen ook verreweg het grootste was (per 1 mei 1985). De tweede positie (met slechts 15%) namen de familieleden in.

Tabel 3.18 Aantal en omvang van de leningen op lange termijn per 1 mei 1985 per kredietgever

Kredietgevers	Bedrijven met lening(en)		Omvang van de leningen (x 1 mln. gld.)		Gemidd. grootte van de lening
	Aant.	(%)	Bedrag	(%)	Bedrag
Rabobanken	46900	(80)	12075	(74)	f 257000
Overige banken	5800	(10)	1079	(6)	" 186000
Verzekeringsmaatschappijen	800	(1)	131	(1)	" 164000
Familie met agrar. bedrijf	5900	(10)	444	(3)	" 75000
Overige familieleden	26700	(46)	2063	(12)	" 77000
Ov. part. met agrar. bedr.	300	(1)	10	(0)	" 33000
Andere particulieren	2700	(5)	90	(1)	" 33000
Overheidsinstellingen	17100	(29)	444	(3)	" 26000
Alle bedrijven met lening(en)	58600	(182)	16336	(100)	

3.5 Jongere en oudere ondernemers

In tabel 3.19 is de financieringsproblematiek van landbouwbedrijven met enkele kengetallen aangegeven. Naast gegevens voor alle bedrijven zijn de bedrijven ook nog ingedeeld naar duur van bedrijfsuitoefening. Hierbij zijn de ondernemers die reeds langer dan 25 jaar boer zijn ingedeeld naar een groep met en een groep zonder opvolger. Tussen deze beide groepen bestaat namelijk een groot verschil in investeringsgedrag en de daarmee samenhangende financiële positie.

Om toevalligheden van één jaar zoveel mogelijk te vermijden hebben de kengetallen betrekking op vijf jaren (1980/81 t/m 1984/85).

Uit tabel 3.19 blijkt dat ondanks de minder gunstige solvabiliteit de jongere ondernemers meer financiële armslag hebben. Dit kan verklaard worden uit:

- hogere bedrijfsresultaten
- lagere gezinsbestedingen (minder en jongere gezinsleden)
- gunstiger leningsvoorwaarden (meer familieleningen met lagere rentepercentages).

Bij de groep pas gestarte ondernemers (nog niet langer dan 5 jaar geleden) zijn de besparingen gemiddeld f 11.600,- hoger dan het gemiddelde van alle bedrijven. Hiertoe hebben vooral lagere gezinsbestedingen bijgedragen.

Het afwijkend patroon van oudere ondernemers zonder opvolger komt vooral in de volgende kengetallen duidelijk naar voren:

- lage besparingen (hoge besparingen zijn niet nodig)

Tabel 3.19 Kengetallen m.b.t. de financieringsproblematiek met indeling van de landbouwbedrijven naar duur van de bedrijfsuitoefening (in gld. gemiddeld per bedrijf per jaar in de periode 1980/1981 t/m 1984/1985)

	Alle bedrijven	Duur van de bedrijfsuitoefening				
		1 t/m 5 jr	6 t/m 10 jr	11 t/m 25 jr	langer dan 25 jaar	
					met opvolger	zonder opvlgr
Netto-overschot	-33000	-21300	-26600	-30900	-45000	-41000
Besteedbaar inkomen voor gezin en bedrijf	62100	62700	58500	63500	75000	49600
Gezinsbestedingen	46300	35300	40700	48100	54500	43900
Besparingen	15800	27400	17800	15400	20500	5700
Bedrijfsinvesteringen	41100	52100	49500	42800	48200	13200
Mutaties vreemd vermogen (lang)	4400	400	6500	4400	11800	-3700
(Idem in %)	(2)	(0)	(3)	(2)	(5)	(-4)
Balans (excl. verpachtersvermogen)	953000	805000	890000	989000	1114000	824000
(w.v. eigen vermogen in %)	(75)	(63)	(69)	(75)	(78)	(87)
Rentabiliteit v/h totale vermogen	+0,3	+1,3	+0,9	+0,7	-0,4	-1,7
Idem v/h eigen vermogen	-2,5	-2,9	-2,7	-2,0	-3,1	-3,3
Betaalde rente	20500	24000	23700	21600	22000	9800
Aflossingen	14700	19500	15100	15800	15100	8300
Totale financieringslasten	35200	43500	38800	37400	37100	18100
Gemiddeld bedrag aan vreemd verm.	234000	297000	274000	244000	246000	114000
Betaalde rente in % van gemiddeld bedrag aan vreemd vermogen	8,8	8,1	8,6	8,9	8,9	8,6

- lage investeringen
- meer aflossingen dan nieuwe leningen
- gunstige solvabiliteit.
- lage financieringslasten.

De financieringslasten bestaan uit rente en aflossing van leningen. De omvang van de financieringslasten is afhankelijk van de omvang van de leningen en het rentepercentage.

Daar de rentabiliteit (in procenten van het geïnvesteerde vermogen) op verreweg de meeste bedrijven lager is dan het rentepercentage van leningen is financiering met vreemd vermogen aan grenzen gebonden. Deze grenzen liggen daar waar de beschikbaar komende financieringsmiddelen tekort gaan schieten om de financieringslasten te dragen.

De beschikbaar komende financieringsmiddelen (de zgn. cashflow of kasstroom) bestaan uit de besparingen (vóór aftrek van betaalde rente en minus betaalde premies voor levensverzekeringen) en de afschrijvingsbedragen. Incidentele kapitaalstromen, zoals ontvangen erfenissen en schade-uitkeringen, vallen er dus niet onder.

In hoeverre de financieringsmiddelen in 1984/85 voldoende waren om de financieringslasten te dragen toont tabel 3.20, waarin de vrije kasstroom het verschil aangeeft tussen de totale kasstroom (= besparingen minus premies voor levensverzekeringen + betaalde rente + afschrijving) en de financieringslasten (= betaalde rente en aflossing).

Tabel 3.20 Indeling van de bedrijven naar vrije kasstroom in 1984/85

	Alle bedrijven	Duur van de bedrijfsuitoefening				
		1 t/m 5 jr	6 t/m 10 jr	11 t/m 25 jr	langer dan 25 jaar	
					met opvolger	zonder opvlgr
Vrije kasstroom (gld)		(bedrijven in procenten)				
-40000 e.m.negatief	8	8	12	7	6	9
-40000 tot 0	30	19	27	32	25	39
0 tot 40000	42	36	41	42	47	42
40000 tot 80000	13	29	11	13	15	8
80000 en meer	7	8	9	6	7	2
Totaal	100	100	100	100	100	100
Gem. (in glds.)	11600	14100	10900	12500	18200	-600

Het blijkt dat in 1984/85 op 38% van de bedrijven de beschikbaar gekomen financieringsmiddelen tekort schoten om de financieringslasten van 1984/85 te dragen. Hierbij moet echter worden opgemerkt dat het niet bekend is hoe de vrijwillige aflossingen zijn geweest. Als bijvoorbeeld met een ontvangen erfenis een grote lening is afgelost dan zal de vrije kasstroom negatief zijn geweest, maar de continuïteit van het bedrijf hoeft niet in gevaar te komen. De cijfers van tabel 3.20 zijn dus iets te ongunstig voorgesteld maar gegevens over het al of niet verplicht zijn van de aflossingen ontbreken, waardoor een betere weergave niet mogelijk is.

Wel is het verschil tussen pas gestarte ondernemers enerzijds en oudere ondernemers zonder opvolger anderzijds duidelijk te zien als met de gemiddelde cijfers wordt vergeleken. Van de pas gestarte ondernemers hield 73% vrije kasstroommiddelen over en dit was maar bij 52% van de oudere ondernemers zonder opvolger het geval, terwijl bij deze laatste groep van ondernemers de financieringslasten in 't algemeen veel lager zijn (zie tabel 3.19) en ook in 1984/85 veel lager waren zoals uit tabel 3.21 blijkt.

Tabel 3.21 Kasstroom en financieringslasten in 1984/85

	Alle bedrijven	Duur van de bedrijfsuitoefening				
		1 t/m 5 jr	6 t/m 10 jr	11 t/m 25 jr	langer dan 25 jaar	
					met opvolger	zonder opvlgr
Besparingen 1)	5700	24900	7200	6200	7900	-7700
Te betalen rente	20100	24500	23100	20300	22300	11800
Afschrijvingen	22500	22100	23100	23600	23300	16600
Totale kasstroom	48300	71500	53400	50100	63500	20700
Rente	20100	24500	23100	20300	22300	11800
Aflossing	16600	32900	19400	17300	13000	9300
Tot.financ. lasten	36700	57400	42500	37600	35300	21100
Vrije kasstroom	11600	14100	10900	12500	18200	-600

1) Na aftrek van betaalde premies voor levensverzekeringen.

Uit tabel 3.21 blijkt voorts dat bij 4 van de 5 onderscheiden groepen de gemiddelde afschrijvingsbedragen hoger zijn dan de aflossingen. Het verschil varieerde van f 4.000 tot f 10.000 gulden. Alleen de groep pas gestarte ondernemers hebben in

1984/85 meer afgelost dan afgeschreven. Door de veel hogere besparingen was dit mogelijk. Het voorgaande toont aan dat de jaarlijkse veranderingen van de kasstromen hoofdzakelijk bepaald worden door de omvang van de besparingen. Een vrije kasstroom is evenals de besparingen van grote betekenis voor de continuïteit van de bedrijven.

3.6 Eigenaars en Pachters

Hoe de financiële situatie verschilt tussen eigenaars en pachters kan worden geïllustreerd met de balansen van het gemiddelde eigendomsbedrijf en van het gemiddelde pachtbedrijf (tabel 3.22).

Tabel 3.22 Gemiddelde balans per 1 mei 1985 van eigendomsbedrijven en van pachtbedrijven

	Eigendoms-bedrijven		Pacht-bedrijven	
		(%)		(%)
KAPITAAL (in guldens)				
- grond en gebouwen in eigendom	724000	(53)	247000	(16)
- grond en gebouwen in pacht	144000	(11)	894000	(57)
- overige produktiemiddelen	252000	(19)	231000	(14)
- liquititeiten	96000	(7)	111000	(7)
- overige bezittingen (w.o. woning)	130000	(10)	96000	(6)
BALANSTOTAAL	1.346000	(100)	1.579000	(100)
VERMOGEN (in guldens)				
- eigen vermogen	905000	(67)	501000	(32)
- geleend vermogen	298000	(22)	184000	(11)
- verpachtersvermogen	144000	(11)	894000	(57)
BALANSTOTAAL	1.346000	(100)	1.579000	(100)
Eigen vermogen in % van eigen + vreemd vermogen (excl. verpachters-vermogen)		75		73
Eigen verm. in % van het balanstotaal		67		32

Het gemiddelde pachtbedrijf is 30 ha groot (waarvan 3,6 ha in eigendom) en het gemiddelde eigendomsbedrijf 22 ha (waarvan 4,6 ha in pacht). Dit verschil in grootte komt in het balanstotaal tot uitdrukking. Het geïnvesteerde vermogen in pachtbedrijven is gemiddeld ruim 1,5 miljoen gulden en in eigendomsbedrijven is het ruim f 200.000 lager.

Uit de balansen blijkt echter dat de vermogensbehoefte voor

pachters veel minder is dan die van de eigenaars. De pachters behoeven niet te zorgen voor financieringsmiddelen voor de gepachte grond en gebouwen 1). Het blijkt dat de vermogensbehoefte van de pachters nog minder dan f 700.000 is, terwijl die van de eigenaars f 1,2 miljoen is.

Het verpachtersvermogen, dat de waarde van de gepachte grond en gebouwen vertegenwoordigt, is specifiek voor de landbouw en is voor de pachters een goedkoop financieringsmiddel. In tabel 3.23 wordt dit aangetoond.

Tabel 3.23 Omvang en kosten van het verpachtersvermogen in de landbouw

	Mei 1979	Mei 1981	Mei 1983	Mei 1985
Waarde gepachte grond en gebouwen (x 1 mln gld)	32800	24700	23400	24300
Aandeel in de totale vermogensvoorziening	32%	28%	26%	25%
Betaalde pacht (x 1 mln gld)	323	382	427	443
Betaalde pacht in procenten van het verpachtersvermogen	1,0	1,5	1,8	1,8

Doordat voortdurend de oppervlakte gepachte grond afneemt, neemt ook de vermogensvoorziening door verpachters af. In 1985 bedroeg het aandeel van het verpachtersvermogen in de vermogensvoorziening nog 25%.

Over het bruto-rendement van het verpachtersvermogen moet opgemerkt worden dat dit niet een geheel juiste afspiegeling van het rendement van het geïnvesteerde verpachtersvermogen is omdat er een verschil in waarde is tussen gepachte en pachtvrije grond. In de bedrijfseconomische balansen is alle grond gewaardeerd tegen de verkoopprijs als pachtvrij object met agrarische bestemming, zodat het brutorendement uitgedrukt in gepachte waarde in feite iets hoger is. Dit in aanmerking genomen verandert er evenwel niets aan de conclusie dat de pacht voor de pachter een goedkope vorm van grondfinanciering is. Daarentegen is voor de verpachter het rendement van verpachte grond en gebouwen gering. Uit de (bruto) pachtopbrengst van 1,8% moeten namelijk ook nog de eigenaarslasten worden voldaan zodat de netto-pachtopbrengst slechts ongeveer 1% is.

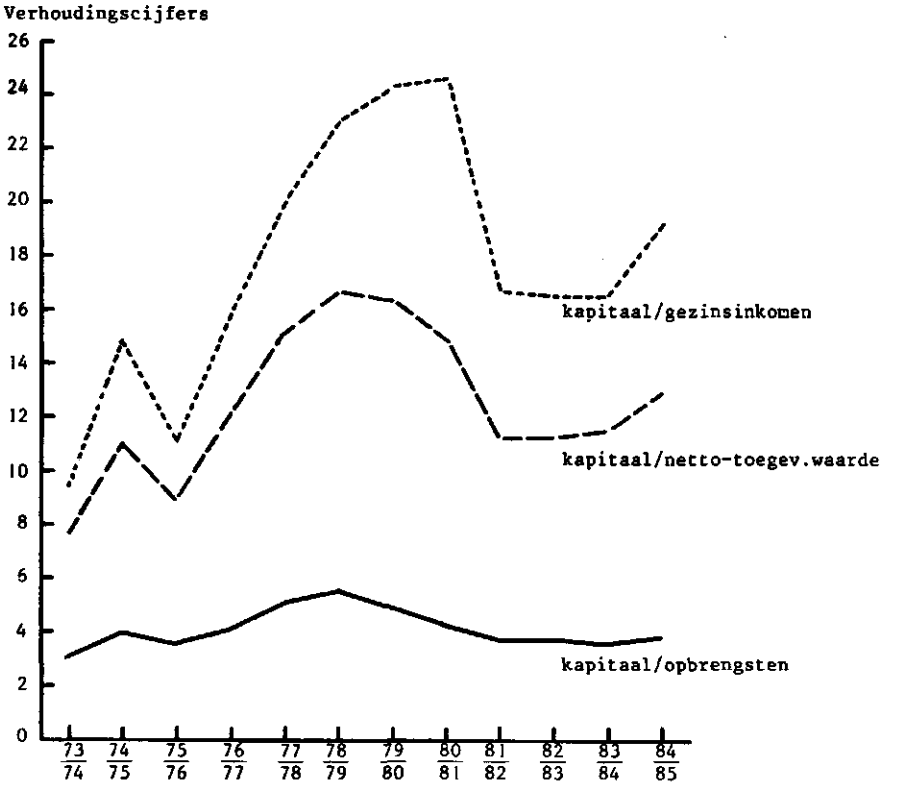
1) Dit geldt alleen voor de oorspronkelijke gebouwen. Nieuwe gebouwen zijn vrijwel steeds pachtersinvesteringen en moeten dus wel door pachters gefinancieerd worden.

3.7 Kapitaalcoëfficiënten

Om aan te geven hoe kapitaalinstensief de landbouwbedrijven zijn, zijn in figuur 3.4 enkele kapitaalcoëfficiënten in beeld gebracht.

Onder een kapitaalcoëfficiënt wordt verstaan de kapitaalbehoefte per opbrengst-eenheid of per inkomens-eenheid.

Figuur 3.4 Kapitaalcoëfficiënten: Kapitaalbehoefte per opbrengst-eenheid en per inkomens-eenheid

In de figuur geeft de onderste lijn de verhouding tussen het geïnvesteerde bedrijfskapitaal en de bedrijfsopbrengsten. Het blijkt dat voor elke gulden opbrengst het benodigde bedrijfskapitaal varieert van f 3,- (in jaren met hoge opbrengsten) tot f 5,50 (in jaren met slechte opbrengsten).

De middelste lijn geeft de verhouding tussen het geïnvesteerde bedrijfskapitaal en de netto-toegevoegde waarde, ook wel het agrarisch inkomen genoemd. Het blijkt dat voor elke gulden agrarisch inkomen (uit arbeid, rente en pacht) in de jaren 1981 t/m 1983 ruim f 11,- bedrijfskapitaal nodig was en in het slechte jaar 1978/79 zelfs bijna f 17,-. In 1984/85 was f 13,- bedrijfs-

kapitaal nodig om één gulden netto-toegevoegde waarde te realiseren.

De bovenste lijn geeft de verhouding tussen het geïnvesteerde bedrijfskapitaal en het gezinsinkomen uit het bedrijf. Het gezinsinkomen uit het bedrijf wordt verkregen door het agrarisch inkomen te verminderen met het betaalde loon en de betaalde rente en pacht. In de jaren 1979/80 en 1980/81 was de relatieve kapitaalbehoefte het hoogst. Er was toen ruim f 24,- geïnvesteerd bedrijfskapitaal benodigd om één gulden gezinsinkomen op te leveren.

Het zal duidelijk zijn dat de lijnen anders komen te liggen als het verpachtersvermogen buiten beschouwing wordt gelaten. In paragraaf 3.6 bleek dat de vermogensbehoefte van pachters f 500.000 minder is dan die van eigenaars. Bij een gezinsinkomen uit het bedrijf van b.v. f 65.000 (in 1984/85) zal de betreffende kapitaalcoëfficiënt bijna 8 lager zijn.

4. De melkveehouderij in het eerste jaar van de quotumregeling

4.1 Inleiding

Om de uitbreiding van de melkproduktie abrupt tot stilstand te brengen werd door de EG met ingang van april 1984 de quotumregeling voor melk ingevoerd. Deze regeling betekende de toewijzing aan Nederland van een nationaal contingent melk ter grootte van 12.052.000 ton (of wel de in 1983 afgeleverde melk minus 6,6%). Het grootste deel van de Nederlandse bedrijven met melkvee kreeg een quotum toegewezen dat 8,65% lager was dan de afleveringen in 1983. Het verschil was nodig om voor een aantal bedrijven in speciale omstandigheden het effect van de botte bijl te verzachten. Over de melk die boven het quotum werd afgeleverd is een heffing van 56,22 cent verschuldigd (de zgn. superheffing) 1). Het boekjaar 1984/85 was het eerste boekjaar dat (volledig) onder de contingentering viel. Er is dus alle aanleiding om aan dit verschijnsel, dat zeer ingrijpend van aard is, extra aandacht te besteden. In de volgende paragraaf worden eerst de mogelijkheden en de onmogelijkheden van het LEI-boekhoudnet voor zo'n analyse besproken. Lezers die daarin minder geïnteresseerd zijn kunnen deze paragraaf zonder problemen overslaan. Vervolgens wordt een beeld geschetst van de reactie van de Nederlandse melkveehouders. In aansluiting op paragraaf 2.5 wordt eerst verslag gedaan van de waargenomen ontwikkelingen op het gemiddelde bedrijf. Daarna wordt een bedrijfsvergelijkend onderzoek gepresenteerd, waarmee ingegaan wordt op de verschillen in reactie op de superheffing tussen de bedrijven.

4.2 Het LEI-boekhoudnet en de quotumregeling

Alhoewel de betaling van de eventueel verschuldigde superheffing over 1984/85 pas in de zomer van 1985 heeft plaats gehad is deze in het LEI-boekhoudnet wel verantwoord in de resultatenrekening over het boekjaar 1984/85. Noodgedwongen is het melkprijsjaar dat loopt van 2 april 1984 tot 31 maart 1985 gelijkgesteld aan het LEI-boekjaar dat loopt van 1 mei 1984 tot 30 april 1985. Dit niet gelijk lopen van melkprijsjaar en boekjaar betekent dat de betaalde superheffing bij de analyse gerelateerd moet worden aan de melkopbrengsten van een iets andere periode. Evenzo kan een bedrijf meer melk heffingsvrij hebben afgeleverd dan het quotum groot is, mits dat aan het eind van het boekjaar is gebeurd.
Wanneer de cijfers van alle steekproefbedrijven in het LEI-boek-

1) Voor een verdere beschrijving van de regeling wordt verwezen naar de "Tekstenbundel Superheffing", een losbladige uitgave van het Ministerie van Landbouw en Visserij.

Tabel 4.1 Vergelijking van gegevens uit LEI-boekhoudnet met PZ

Ontwikkeling melkproduktie volgens LEI-boekhoudnet	-3,55%
Toename intern verkeer	0,90%
Ontwikkeling melkafleveringen volgens LEI-boekhoudnet	-4,45%
Ontwikkeling afleveringen volgens PZ	-5,60%
Verschil	1,15%
Te verklaren uit:	
Correctie wegens vergroting aantal bedrijven waarop het LEI-boekhoudnet gericht is	0,25%
Steekproefverschillen en verschillen voortvloeiend uit verschil in berekeningsperiode	0,90%

houdnet (excl. tuinbouw) worden geaggregeerd dan blijkt dat de melkproduktie in het boekjaar met 3,55% is afgenomen ten opzichte van het vorige boekjaar. In beide gevallen gaat het om bedrijven die groter waren dan 79 sbe. De totale hoeveelheid afgeleverde melk daalde met bijna 4,5%. Het verschil tussen deze beide percentages bestaat uit een toename van het interne verkeer met bijna 1% (zie tabel 4.1).

De daling in de afgeleverde hoeveelheid zoals die zichtbaar wordt in het LEI-boekhoudnet, valt enigszins lager uit dan de daling van 5,6% die het Produktschap voor Zuivel heeft gepubliceerd. Het verschil is toe te schrijven aan een drietal oorzaken. In de eerste plaats is het aantal bedrijven dat voldoet aan de minimumgrootte van 79 sbe aan het begin van het boekjaar, met enkele honderden toegenomen t.o.v. het voorafgaande jaar terwijl het totaal aantal landbouwbedrijven in Nederland afnam. Daardoor wordt een groter deel van het totaal aantal koeien in Nederland door de bedrijven in het boekhoudnet vertegenwoordigd (ca. 96% van de koeien komt voor op bedrijven die groter zijn dan 79 sbe). Het effect hiervan is dat de totale produktie op deze bedrijven met ca. 0,25% toeneemt. Hiermee hangt samen dat de gemiddelde produktie per bedrijf sterker is gedaald dan de totale produktie. Een tweede oorzaak van het verschil tussen de LEI-cijfers en de cijfers uit andere bronnen is gelegen in het feit dat het LEI zich baseert op een boekhoudnet waarin jaarlijks ca. een kwart van de deelnemende bedrijven wordt vervangen terwille van de representativiteit van het boekhoudnet. Door het steekproeftoeval is het onvermijdelijk dat er kleine verschillen in uitkomsten tussen twee opeenvolgende boekjaren optreden. In de regel zijn

deze kleine verschillen niet bezwaarlijk en verdient het de voorkeur de structurele ontwikkeling door steekproefvernieuwing goed te volgen. Kijkt men echter niet naar het bedrijfsresultaat (dat een saldo van kosten en opbrengsten is), maar naar een geaggregeerde absolute grootheid dan kunnen steekproefverschillen soms ongewenste effecten opleveren. Een vergelijking van de bedrijven die 2 jaar of meer in het steekproefnet aanwezig zijn, leert dat op die bedrijven de melkafleveringen met ca. 6% terug liepen. Een derde bron van verschillen kan liggen in de hiervoor genoemde verschillen in de periode waarop de cijfers betrekking hebben.

De hiervoor genoemde punten kunnen echter niet verhinderen dat ook een verschijnsel als de superheffing goed in beeld gebracht wordt door het LEI-boekhoudnet.

Naast het genoemde cijfer van 6% minder afleveringen voor de bedrijven die deel uit maken van een constante steekproef, kan opgemerkt worden dat de gemiddelde melkproduktie per hectare - een grootheid die minder van het steekproeftoeval afhankelijk is dan de gemiddelde melkproduktie per bedrijf - in het boekjaar 1984/85 met ca. 6% is afgenomen. Een andere relatieve grootheid is het bedrag dat per koe aan superheffing betaald is. Het LEI-boekhoudnet registreerde f 50,- per koe, een bedrag dat ook door andere bronnen wordt genoemd.

De genoemde tendenzen in de cijfers met betrekking tot de totale Nederlandse landbouw zijn terug te vinden in de cijfers over groepen bedrijven die gevormd zijn op basis van bedrijfsomvang, bedrijfstype en regionale ligging. Door het geringe aantal steekproefbedrijven per groep zijn laatstgenoemde cijfers echter iets minder nauwkeurig dan de landelijke cijfers.

4.3 In 1984/85 geconstateerde ontwikkelingen

Al in paragraaf 2.5 werd ingegaan op een aantal ontwikkelingen die in de bedrijfsvoering in 1984/85 werden waargenomen. Geconstateerd werd dat melkveehouders geprobeerd hebben het hun toegestane quotum zo dicht mogelijk te benaderen door de melkveestapel te verkleinen. Er werd met name in de zomerperiode bespaard op krachtvoer, waarbij in eerste instantie de melkgift per koe iets daalde.

Tabel 4.2 geeft een beeld van de ontwikkelingen tussen de gebieden. De landelijke cijfers zijn vermeld in tabel 2.8.

In tabel 4.3 is de spreiding in de betaalde superheffing weergegeven. Van de onderzochte bedrijven betaalde 18% een heffing die beneden de 50 cent per 100 kg geproduceerde melk lag. Daarentegen betaalde 9% van het totaal aantal bedrijven meer dan 3 gulden per 100 kg.

Terwijl er op het punt van de inkrimping globaal overeenstemming is tussen vooraf gemaakte modelberekeningen en de voorlichting enerzijds en de geconstateerde ontwikkeling achteraf anderzijds, is dat voor andere ontwikkelingen moeilijker na te gaan. De reden daarvan is dat geen enkel jaar gelijk is aan een

Tabel 4.2 Gemiddelde procentuele verandering per jaar in voederverbruik en melkproduktie op grotere weidebedrijven

	Kg krachtvoer per koe	Ruwvoer aankopen per koe (gld)	Kg melk per koe	Koeien per ha	Kg melk per ha
Noordelijk klei- en veenweidegebied					
1975/76-80/81	+ 2,8	+14,2	+1,7	+4,6	+ 6,4
1981/82	+ 2,8	- 1,2	+0,2	+0,4	+ 0,6
1982/83	+ 3,7	+38,1	+2,5	+1,4	+ 4,0
1983/84	+ 5,4	+ 4,3	-1,9	0,0	- 1,9
1984/85	- 7,5	-19,7	+0,3	-7,3	- 6,9
Westelijk weidegebied					
1975/76-80/81	+ 5,0	+ 8,0	+2,4	+3,4	+ 5,9
1981/82	+ 0,9	+13,2	-1,5	+3,6	+ 2,0
1982/83	+ 1,7	+38,1	+3,0	+4,8	+ 7,9
1983/84	+12,1	+ 7,9	-0,3	+5,4	+ 5,0
1984/85	-10,7	- 6,0	+0,4	-8,6	- 8,1
Zandgebieden					
1975/76-80/81	+ 2,6	+14,7	+1,5	+3,3	+ 4,9
1981/82	- 2,9	+12,9	+1,9	+2,1	+ 4,0
1982/83	+ 0,9	+34,2	+2,9	+3,1	+ 6,0
1983/84	+ 4,6	+13,4	-0,4	+1,1	+ 0,7
1984/85	- 2,8	+ 8,1	-0,1	-7,4	- 7,5

ander, en zeker niet de boekjaren 1983/84 en 1984/85. Het eerst genoemde jaar was als gevolg van het natte voorjaar en de droge zomer een slecht ruwvoederjaar. Daardoor werd extra krachtvoer verbruikt, dat bovendien in 1983/84 ongekend duur was. De als gevolg daarvan ontstane lage bedrijfsresultaten zouden zich bij normale weersomstandigheden in 1984/85 hebben hersteld. Een dergelijke achtergrond maakt het onmogelijk om door directe vergelijking van de cijfers van 1984/85 met die van 1983/84 te constateren tot welk effect de contingenteringsmaatregel heeft geleid. Dat geldt voor het bedrijfsresultaat, maar ook b.v. voor de afname van de krachtvoergift. Ook in 1984/85 deden zich, naast de superheffing, ontwikkelingen voor die de vergelijking tussen

deze kleine verschillen niet bezwaarlijk en verdient het de voorkeur de structurele ontwikkeling door steekproefvernieuwing goed te volgen. Kijkt men echter niet naar het bedrijfsresultaat (dat een saldo van kosten en opbrengsten is), maar naar een geaggregeerde absolute grootheid dan kunnen steekproefverschillen soms ongewenste effecten opleveren. Een vergelijking van de bedrijven die 2 jaar of meer in het steekproefnet aanwezig zijn, leert dat op die bedrijven de melkafleveringen met ca. 6% terug liepen. Een derde bron van verschillen kan liggen in de hiervoor genoemde verschillen in de periode waarop de cijfers betrekking hebben.

De hiervoor genoemde punten kunnen echter niet verhinderen dat ook een verschijnsel als de superheffing goed in beeld gebracht wordt door het LEI-boekhoudnet.

Naast het genoemde cijfer van 6% minder afleveringen voor de bedrijven die deel uit maken van een constante steekproef, kan opgemerkt worden dat de gemiddelde melkproduktie per hectare - een grootheid die minder van het steekproeftoeval afhankelijk is dan de gemiddelde melkproduktie per bedrijf - in het boekjaar 1984/85 met ca. 6% is afgenomen. Een andere relatieve grootheid is het bedrag dat per koe aan superheffing betaald is. Het LEI-boekhoudnet registreerde f 50,- per koe, een bedrag dat ook door andere bronnen wordt genoemd.

De genoemde tendenzen in de cijfers met betrekking tot de totale Nederlandse landbouw zijn terug te vinden in de cijfers over groepen bedrijven die gevormd zijn op basis van bedrijfsomvang, bedrijfstype en regionale ligging. Door het geringe aantal steekproefbedrijven per groep zijn laatstgenoemde cijfers echter iets minder nauwkeurig dan de landelijke cijfers.

4.3 In 1984/85 geconstateerde ontwikkelingen

Al in paragraaf 2.5 werd ingegaan op een aantal ontwikkelingen die in de bedrijfsvoering in 1984/85 werden waargenomen. Geconstateerd werd dat melkveehouders geprobeerd hebben het hun toegestane quotum zo dicht mogelijk te benaderen door de melkveestapel te verkleinen. Er werd met name in de zomerperiode bespaard op krachtvoer, waarbij in eerste instantie de melkgift per koe iets daalde.

Tabel 4.2 geeft een beeld van de ontwikkelingen tussen de gebieden. De landelijke cijfers zijn vermeld in tabel 2.8.

In tabel 4.3 is de spreiding in de betaalde superheffing weergegeven. Van de onderzochte bedrijven betaalde 18% een heffing die beneden de 50 cent per 100 kg geproduceerde melk lag. Daarentegen betaalde 9% van het totaal aantal bedrijven meer dan 3 gulden per 100 kg.

Terwijl er op het punt van de inkrimping globaal overeenstemming is tussen vooraf gemaakte modelberekeningen en de voorlichting enerzijds en de geconstateerde ontwikkeling achteraf anderzijds, is dat voor andere ontwikkelingen moeilijker na te gaan. De reden daarvan is dat geen enkel jaar gelijk is aan een

Tabel 4.2 Gemiddelde procentuele verandering per jaar in voederverbruik en melkproduktie op grotere weidebedrijven

	Kg krachtvoer per koe	Ruwvoer aankopen per koe (gld)	Kg melk per koe	Koeien per ha	Kg melk per ha
Noordelijk klei- en veenweidegebied					
1975/76-80/81	+ 2,8	+14,2	+1,7	+4,6	+ 6,4
1981/82	+ 2,8	- 1,2	+0,2	+0,4	+ 0,6
1982/83	+ 3,7	+38,1	+2,5	+1,4	+ 4,0
1983/84	+ 5,4	+ 4,3	-1,9	0,0	- 1,9
1984/85	- 7,5	-19,7	+0,3	-7,3	- 6,9
Westelijk weidegebied					
1975/76-80/81	+ 5,0	+ 8,0	+2,4	+3,4	+ 5,9
1981/82	+ 0,9	+13,2	-1,5	+3,6	+ 2,0
1982/83	+ 1,7	+38,1	+3,0	+4,8	+ 7,9
1983/84	+12,1	+ 7,9	-0,3	+5,4	+ 5,0
1984/85	-10,7	- 6,0	+0,4	-8,6	- 8,1
Zandgebieden					
1975/76-80/81	+ 2,6	+14,7	+1,5	+3,3	+ 4,9
1981/82	- 2,9	+12,9	+1,9	+2,1	+ 4,0
1982/83	+ 0,9	+34,2	+2,9	+3,1	+ 6,0
1983/84	+ 4,6	+13,4	-0,4	+1,1	+ 0,7
1984/85	- 2,8	+ 8,1	-0,1	-7,4	- 7,5

ander, en zeker niet de boekjaren 1983/84 en 1984/85. Het eerst genoemde jaar was als gevolg van het natte voorjaar en de droge zomer een slecht ruwvoederjaar. Daardoor werd extra krachtvoer verbruikt, dat bovendien in 1983/84 ongekend duur was. De als gevolg daarvan ontstane lage bedrijfsresultaten zouden zich bij normale weersomstandigheden in 1984/85 hebben hersteld. Een dergelijke achtergrond maakt het onmogelijk om door directe vergelijking van de cijfers van 1984/85 met die van 1983/84 te constateren tot welk effect de contingenteringsmaatregel heeft geleid. Dat geldt voor het bedrijfsresultaat, maar ook b.v. voor de afname van de krachtvoergift. Ook in 1984/85 deden zich, naast de superheffing, ontwikkelingen voor die de vergelijking tussen de twee boekjaren bemoeilijken. Allereerst was er de forse daling van de krachtvoerprijs. Hoewel het wegvallen van een deel van de vraag naar krachtvoer op deze prijsdaling van invloed

Tabel 4.3 Spreiding naar hoogte van de betaalde superheffing per 100 kg geproduceerde melk van de melkveebedrijven (79 sbe en meer) in de LEI-steekproef van 1984/85

Superheffing (gld) per 100 kg melk	Aantal bedr. in de LEI-steekproef	Gewogen aantal bedr.in Nederland	
		aantallen	in %
0	165	13887	40,1
0,01 - 0,50	87	6318	18,3
0,50 - 1,00	38	3453	10,0
1,00 - 2,00	58	5278	15,2
2,00 - 3,00	31	2431	7,0
3,00 - 4,00	16	1289	3,7
4,00 - 5,00	18	1523	4,4
meer dan 5,00	7	462	1,3
	420	34641	100,0

gelijk is aan een geweest kan zijn, is de daling voor een belangrijk deel het gevolg geweest van een ruimer aanbod op de wereldgrondstoffenmarkt alsmede van valutaire ontwikkelingen. De uit deze prijsdaling voortvloeiende verbetering van het bedrijfsresultaat is een belangrijke compensatie geweest voor het wegvallen van een deel van de melkopbrengsten. Uitgaande van het krachtvoerverbruik in 1984/85 betekende de prijsverlaging een voordeel van f 167,- per koe. Een tweede verschijnsel dat in 1984/85 de resultaten heeft beïnvloed, is de slechte oogst van snijmais. Dit heeft een negatief effect gehad op de bedrijfsuitkomsten, met name in de zandgebieden.

Het zal dus duidelijk zijn dat de effecten van de contingenteringsmaatregel niet direct af te leiden zijn uit de vergelijking van de uitkomsten van de laatste 2 boekjaren. Zelfs als dat wel het geval zou zijn, is het de vraag of zo'n vergelijking terecht zou zijn. Het is immers moeilijk voorstelbaar dat het EG-beleid uit de voorgaande jaren in 1984/85 gecontinueerd zou zijn, ook al had men niet de quota-regeling ingesteld. Gezien de problemen op de afzetmarkt leek één of andere maatregel noodzakelijk. In ieder geval zou bij ongewijzigd beleid de afzetmarkt van zuivelprodukten er anders hebben uitgezien, en daarmee de opbrengstprijs voor melk, omdat deze niet alleen van de interventieprijzen afhangt.

In de rest van deze paragraaf worden, ondanks de genoemde problemen, enkele berekeningen gemaakt over de omvang van het effect. Bij een reductie van de melkafleveringen met 4,5%, een te betalen superheffing voor nog eens 1% van de melk en een lage opbrengst voor 0,9% extra intern verkeer zouden de opbrengsten per koe ca. f 250,- lager zijn. Na de inkrimping zou dat per reste-

rende koe ca. f 275,- zijn. Zo groot is het melkquotumeffect zeker niet geweest, omdat ook een kostenbesparing heeft plaats gevonden. De variabele kosten bedragen marginaal c a. 60% van de opbrengsten zodat, wanneer deze kosten volledig worden uitgespaard, de derving aan opbrengsten terug loopt tot ca. f 110,- per koe. Een bijkomend effect van de inkrimping van de veestapel is de verbetering van de liquiditeitspositie. De uitstoot is (afgezien van de boekwinsten of -verliezen) zelf niet van invloed op de resultatenrekening. Maar een verbetering van de liquiditeitspositie wordt - ten onrechte - nog al eens geassocieerd met betere bedrijfsresultaten.

Laat men hierboven genoemde effecten van de superheffing (zoals op de krachtvoer-, ruwvoer-, vee- en melkprijzen) achterwege en worden alleen de volume-effecten in beschouwing genomen, dan mag verondersteld worden dat door de contingentering de bruto-produktiviteit met ca. 2,5% is verslechterd, hetgeen overeenkomt met ca. f 130,- per koe. Deze verslechtering van de bruto-produktiviteit, zo is elders gesteld 1), is overigens structureel en zou wel eens tot een halvering van de tot nu toe geldende produktiviteitsontwikkeling aanleiding kunnen geven.

In de rest van dit hoofdstuk wordt ingegaan op de ontwikkeling van de resultaten tussen 1983/84 en 1984/85. Daarbij dienen de hiervoor gemaakte opmerkingen in acht genomen te worden: verschillen mogen niet zonder meer aan de quotumregeling worden toegerekend. Dat geldt temeer waar het gaat om cijfers van individuele bedrijven. De spreiding binnen een jaar en de verschillen in ontwikkeling van jaar op jaar zijn altijd al groot geweest, zodat een aantal van de te bespreken ontwikkelingen - in ieder geval voor een gedeelte - ook zonder quotumregeling gesignaleerd hadden kunnen worden.

4.4 Bedrijfsvergelijkend onderzoek

4.4.1 Inleiding

Om de verschillen in de reactie van de melkveehouders op de quotumregeling te analyseren zijn de bedrijfseconomische gegevens van 1983/84 en 1984/85 vergeleken. Gebruik is gemaakt van gegevens van sterk gespecialiseerde melkveebedrijven die in deze twee jaren in de LEI-steekproef vertegenwoordigd waren. Dit waren 294 bedrijven.

1) Zie L.B. van der Giessen: "De effecten van een alternatief prijsbeleid op de bedrijfsuitkomsten van weidebedrijven tot 1989/90" in: Economische en structurele gevolgen van de superheffing, LEI-mededeling 336.

4.4.2 Verschillen in quotum en leveringen

In het percentage superheffingsvrij geleverde melk in 1984/85 t.o.v. 1983/84 traden tussen de bedrijven aanzienlijke verschillen op. Enerzijds hangt dit samen met een wijziging in de voederoppervlakte. Anderzijds kunnen bedrijven een afwijkend quotum toegewezen gekregen hebben en/of is het quotum onderschreden. De geleverde hoeveelheid melk in 1984/85 kan van de geproduceerde hoeveelheid melk afwijken, doordat meer of minder binnen het bedrijf vervoederd is. Deze drie aspecten zullen in deze paragraaf behandeld worden.
Aspect 1: voederoppervlakte
Aspect 2: toegewezen quotum en/of onderschrijding
Aspect 3: melk op eigen bedrijf vervoederd

- Aspect 1: voederoppervlakte

In tabel 4.4 zijn de 294 melkveebedrijven in 4 groepen ingedeeld naar hoogte van de verandering in voederoppervlakte. Variabelen die veranderingen aangeven zijn steeds berekend als het verschil tussen 1984/85 en 1983/84.

Als er vanuit gegaan wordt dat de contingentering in dit eerste jaar nog geen effect heeft gehad op het bouwplan, dan zullen de wijzigingen in de voederoppervlakte opgetreden zijn door bedrijfsvergroting. Dit heeft effect op het quotum, zoals uit de tabel blijkt. Als variabele om de verandering in het bedrijfsresultaat van 1984/85 t.o.v. 1983/84 aan te geven is gekozen voor het kengetal verandering van netto-overschot per ha. Er treden aanzienlijke verschillen op tussen de groepen: enerzijds door verschillen in het percentage in te leveren melk, anderzijds door verandering in oppervlakte zodat de vaste kosten over minder resp. meer ha verdeeld worden.

Tabel 4.4 Indeling naar hoogte van de veranderingen in voederoppervlakte. Verandering: 1984/85 t.o.v. 1983/84

	Groep 1	Groep 2	Groep 3	Groep 4
Aantal bedrijven	47	136	64	47
Verandering voederoppervlakte in ha	-1,8	0	+0,5	+4,6
In 1984/85 superheffingsvrij geleverde melk in % van 1983/84	92,1	92,0	92,5	96,8
% bedrijven met ligboxenstal	55	55	75	75
Verandering van netto-overschot per ha	-479	-316	-28	+196

- Aspect 2: toegewezen quotum en/of onderschrijding

Uit aspect 1 bleken verschillen in percentage geleverde melk samen te hangen met veranderingen in voederoppervlakte. Echter als wordt uitgegaan van een gelijke verandering in voederoppervlakte, traden verschillen op (tabel 4.5). In groep 1 was het gemiddelde percentage geleverde melk in 1984/85 89,4% van het voorgaande jaar.

Tabel 4.5 Indeling naar de heffingsvrij geleverde hoeveelheid melk in % van de melkafleveringen in 1983/84, bij gelijke verandering in voederoppervlakte

	Groep 1	Groep 2	Groep 3	Groep 4
Aantal bedrijven	58	110	72	54
% melk superheffingsvrij geleverd in 1984/85 t.o.v. 1983/84	89,4	91,2	93,4	102,1
Verandering in aantal melkkoeien (in %)	-6,2	-6,3	-4,7	+1,8
Verandering in kg melk per koe	-249	- 10	+ 52	+166
Betaalde superheffing per ha	50	115	115	210
Verandering van het netto-overschot per ha	-340	-210	-240	+40
Verandering van het netto-overschot per ha (excl. superheffing)	-290	-95	-125	+250
Voederoppervlakte in 1984/85	28,3	32,1	28,8	29,7

Hier zullen dus ook bedrijven in zitten die hun quotum niet volledig geleverd hebben. Gemiddeld moest er echter nog wel 1500 gulden superheffing betaald worden. Er moet bij deze tabel rekening gehouden worden met het feit dat het boekjaar niet volledig parallel loopt met het jaar waarop het quotum is gebaseerd. De bedrijven in groep 4 hebben meer (102%) superheffingsvrij geleverd. Deze bedrijven betaalden echter gemiddeld toch een aanzienlijk bedrag aan superheffing. In deze groep 4 zullen bedrijven zitten die een extra quotum toegewezen hebben gekregen, waarbij met name aan investeerders moet worden gedacht.

Naast de verschillen in uitstoot van koeien tussen de groepen blijkt de verandering in gemiddelde melkproduktie per koe tussen de groepen groot te zijn. In groep 1 daalde de melkgift per koe met 249 kg; in groep 4 was daarentegen een stijging van 166 kg. Ook normaal blijken er van jaar op jaar op dezelfde be-

drijven aanzienlijke fluctuaties op te treden in de melkgift per koe. Een deel van deze fluctuaties wordt veroorzaakt door allerlei onzekere factoren. Doordat het quotum op één basisjaar gebaseerd is zullen deze onzekere factoren mede invloed hebben op het al of niet onderschrijden van het quotum.

De invloed van de verschillen in percentage superheffingsvrij geleverde melk, die gepaard gaan met verschillen in uitstoot van koeien, melkgift per koe en betaalde superheffing leidde tot aanzienlijke verschillen in de verandering van het bedrijfsresultaat. Het verschil tussen groep 4 waar de melkplas nog iets mocht groeien, en groep 1, die ruim 10% terug ging, bedroeg f 540,- per ha, afgezien van de betaalde superheffing. Het verschil tussen groep 4 en de groepen 2 en 3, die gemiddeld 8% melk inleverden, bedroeg ongeveer f 350,- per ha.

- Aspect 3: melk op het eigen bedrijf vervoederd

Een klein deel van de geproduceerde hoeveelheid melk wordt niet geleverd aan de fabrieken. In 1984/85 was er een toename van de hoeveelheid niet-geleverde melk, met name als gevolg van de toegenomen vervoedering op het eigen bedrijf. Tabel 4.6 illustreert dit.

In groep 4 werd in 1984/85 zelfs 5% van de hoeveelheid wintermelk vervoederd, van de zomermelk was dit 1,6%.

Tabel 4.6 Indeling naar de hoogte van de verandering in percentage wintermelk vervoederd van 1984/85 t.o.v. 1983/84

	Groep 1	Groep 2	Groep 3	Groep 4
Aantal bedrijven	84	91	44	75
Verandering in percentage vervoederde wintermelk	-0,2	+0,4	+1,5	+3,9
Percentage wintermelk vervoederd in 1984/85	0,6	1,1	2,6	5,0
Verandering in percentage vervoederde zomermelk	+0,3	+0,4	+0,8	+1,3
Percentage zomermelk vervoederd in 1984/85	0,7	0,9	1,3	1,6

4.4.3 Verschillen in melkgift en voerkosten

Bij een gelijk toegewezen quotum (in % van 1983/84) zijn er verschillende reacties in de bedrijfsvoering mogelijk. Op deze korte termijn, dus voor het boekjaar 1984/85, zijn reacties als vermindering van de arbeid en/of investeringen nog moeilijk te traceren. Zoals in de vorige paragraaf al aangegeven, was er op

korte termijn de mogelijkheid om het krachtvoerverbruik sterk te verlagen, gepaard gaande met een verlaging van melkgift per koe, zodat de verkoop van koeien gering behoefde te zijn. Anderzijds was er het alternatief om het quotum vol te melken met zo weinig mogelijk koeien door te trachten de melkproduktie per koe te verhogen.

De voerkosten bepalen een groot gedeelte van de variabele kosten op de melkveehouderijbedrijven. De quotumregeling heeft invloed op de hoogte van het voerverbruik, zowel van krachtvoer als ruwvoer. Naast dit volume-effect heeft de regeling ook invloed op de prijs van het voer. De invloed op de prijs van krachtvoer zal, zeker op langere termijn, gering zijn daar de grondstoffen in het krachtvoer van melkvee ook andere aanwendingsmogelijkheden hebben. De alternatieven voor ruwvoer zijn echter veel beperkter zodat een verminderde vraag naar ruwvoer invloed op de prijs van ruwvoer zal hebben. Daar de ruwvoeraankopen sterk afhankelijk zijn van de veebezetting per ha zal een verlaging van de ruwvoerprijs vooral voordeel opleveren voor bedrijven met een hoge veebezetting. De verschillen in veebezetting zullen in het laatste aspect aan de orde komen. Deze drie aspecten zullen in deze paragraaf behandeld worden:
Aspect 4: krachtvoerkosten
Aspect 5: uitstoot van koeien en melkproduktie per koe
Aspect 6: prijs van ruwvoer en krachtvoer

- Aspect 4: krachtvoerkosten

Van jaar op jaar kunnen door o.a. weersomstandigheden aanzienlijke fluctuaties optreden in het krachtvoerverbruik per koe. In dit aspect is getracht voor deze "toevallige" fluctuaties te corrigeren door de bedrijven zodanig in groepen in te delen naar hoogte van verandering van de krachtvoerkosten per koe, dat de krachtvoerkosten per koe in het uitgangsjaar 1983/84 zoveel mogelijk gelijk waren. Op deze wijze komt duidelijk het verschil in beleid van de melkveehouders t.a.v. krachtvoerverbruik naar voren.

Het krachtvoerverbruik is verminderd. Bovendien trad in 1984/85 een daling van de krachtvoerprijs op van 13%. Het beleid t.a.v. het krachtvoerverbruik was op de bedrijven echter sterk verschillend zoals uit tabel 4.7 blijkt. Enerzijds waren er melkveehouders die hun krachtvoerverbruik per koe (in kg gemeten) lieten stijgen, gepaard gaande met een hogere melkgift per koe en meer uitstoot van koeien. Anderzijds waren er melkveehouders die sterk bezuinigd hebben op het krachtvoerverbruik, gepaard gaande met een daling van de melkgift per koe en een geringe uitstoot van koeien.

Uit de wijziging in het bedrijfsresultaat blijkt dat een besparing op het krachtvoerverbruik tot een bepaald punt gunstig is geweest. Bij een te sterke bezuiniging van krachtvoer blijkt echter het bedrijfsresultaat ongunstiger te worden, (groep 3 tegenover groep 4).

Tabel 4.7 Indeling naar de hoogte van de verandering in krachtvoerkosten per koe van 1984/85 t.o.v. 1983/84 bij gelijke krachtvoerkosten per koe in 1983/84

	Groep 1	Groep 2	Groep 3	Groep 4
Aantal bedrijven	68	76	74	76
Verandering van de krachtvoerkosten per koe	- 40	-175	-280	-410
Krachtvoerkosten per koe in 1983/84	1295	1250	1280	1350
Verandering in krachtvoerprijs per 100 kg (gld)	-7,40	-7,60	-7,50	-7,70
Melkproduktie per koe in 1983/84	5360	5360	5395	5450
Verandering in de melkproduktie per koe	60	65	-35	-125
Verandering in aantal koeien (in %)	-5,8	-4,7	-4,9	-2,4
Verandering in netto-overschot per ha	-540	-240	+30	-70

Tabel 4.8 Indeling naar de hoogte van de verandering in aantal koeien en melkgift per koe bij gelijke melkgift per koe in 1983/84 en krachtvoerbesparing per koe

	Groep 1	Groep 2	Groep 3	Groep 4
Aantal bedrijven	60	82	76	76
Verandering in aantal koeien (in %)	+2,1	-3,0	-6,3	-9,2
Verandering in kg melk per koe	-310	- 66	- 10	+270
Kg melk per koe in 1983/84	5300	5440	5440	5380
Verandering in krachtvoerkosten per koe	-230	-210	-250	-240
Verandering in jongveebezetting per 10 koeien	-0,3	+0,3	+0,5	+0,9
Verandering in netto-overschot per ha	-650	-200	-120	+94

- Aspect 5: uitstoot van koeien en melkproduktie per koe

In aspect 4 bleek dat er een relatie is tussen de verandering in resp. krachtvoerverbruik en de melkproduktie per koe. Uit tabel 4.8 blijkt echter dat een zeer groot deel van de verschillen in verandering van de melkgift per koe niet samenging met verschillen in krachtvoerverbruik. De groepsindeling is zodanig gemaakt dat de melkgift per koe in 1983/84 en de verandering in krachtvoerkosten per koe tussen de groepen gelijk zijn.

Uit dit aspect blijkt een verschillend beleid van de melkveehouders t.a.v. verandering van melkgift per koe en uitstoot. Enerzijds het teruglopen van de melkgift per koe met zelfs een toename van het aantal koeien. Anderzijds het trachten de melkgift per koe te verhogen. De uitstoot zal voor een deel de oorzaak zijn van de hogere melkgift door een strengere selectie. Uit de bedrijfsresultaten blijkt dat het quotum volmelken met zo weinig mogelijk koeien gunstig is, mits dit niet leidt tot te hoge krachtvoerkosten.

- Aspect 6: prijs van ruwvoer en krachtvoer

Zoals eerder is aangegeven zal het effect op langere termijn van de superheffingsmaatregel op de krachtvoerprijs gering zijn. Door een vermindering van de melkveestapel zal de vraag naar ruwvoer, bij normale groeiomstandigheden, aanzienlijk afnemen. Dit zal effecten hebben op de prijs van ruwvoer. De ruwvoeraankopen op een bedrijf hangen sterk samen met de veebezetting per ha. Vandaar dat in tabel 4.9 de bedrijven ingedeeld zijn naar hoogte van het aantal melkkoeien per ha voederoppervlakte.

Tabel 4.9 Indeling van het aantal melkkoeien per ha voederoppervlakte in 1983/84

	Groep 1	Groep 2	Groep 3	Groep 4
Aantal bedrijven	85	88	73	48
Aantal melkkoeien per ha voederoppervlakte	minder dan 2,0	2,0-2,5	2,5-3,0	3,0 e.m.
Gemiddeld aantal melkkoeien per ha in 1983/84	1,7	2,3	2,7	3,7
% bedrijven met een ligboxenstal	31	66	80	88
Melkproduktie per koe in 1984/85	5050	5510	5600	5440
Ruwvoerkosten per ha voederoppervlakte in 1984/85	150	560	1210	2500

Uit de tabel blijken grote verschillen in ruwvoerkosten. De groeiomstandigheden waren in 1984/85 met name voor snijmais niet gunstig. De prijs van ruwvoer is echter in 1984/85 niet gestegen.

Een als gevolg van de superheffing relatief lagere ruwvoederprijs, zal een positief effect hebben op de bedrijfsresultaten, met name naarmate de veebezetting per ha hoger is.

4.4.4 Enkele conclusies

1) Het effect van de superheffing op korte termijn, bij een daling van de te produceren hoeveelheid melk van 8,5%, bedraagt ongeveer f 300,- gulden per ha (aspect 2). Hierbij is geen rekening gehouden met prijseffecten.

2) Een prijseffect, als gevolg van de superheffing, zal vooral optreden t.a.v. het ruwvoer. De hoogte van het voordeel van een relatief lagere ruwvoederprijs is sterk afhankelijk van de veebezetting per ha (aspect 6).

3) Het bleek het meest rendabel om het quotum vol te melken:
   - met zo weinig mogelijk koeien, dus streven naar hogere melkgift per koe (aspect 5).
   - onder de voorwaarde dat het krachtvoerverbruik teruggedrongen wordt tot de norm (aspect 4).

4) Als gevolg van de quotumregeling zijn de mogelijkheden tot schaalvergroting in de melkveehouderij sterk beperkt. Een verdere daling van de vaste kosten per kg melk zal dan ook moeilijk zijn. Het management zal zich meer gaan richten op een kostprijsverlaging door met name een betere melk/voer verhouding na te streven.

Aanverwante publikaties

Statistische referenties

"Van Bedrijfsuitkomsten tot Financiële Positie" (BEF, PR 13) is gebaseerd op 2 meer uitvoerige statistische publikaties, nl.: "Bedrijfsuitkomsten in de landbouw" (BUL, PR 11) en "De Financiële Positie van de landbouw" (FIP, PR 12). Alle 3 de publikaties verschijnen jaarlijks.

Voorgaande jaren

In voorgaande jaren verscheen de BEF onder de volgende publikatienummers:

Boekjaar	LEI-nummer	met als speciale onderwerpen
1975/76	3.72	-
1976/77	3.82	-
1977/78	3.89	ligboxenstallen
1978/79	3.98	spreiding in resultaten
1979/80	3.107	verschillen in bedrijfsresultaat en inkomen
1980/81	3.121	verschillen in bedrijfsresultaat, mechanisatie
1981/82	3.128	gebouwen, energieverbruik
1982/83	PR 13-82/83	EG-boekhoudnet
1983/84	PR 13-83/84	mestoverschotten

Actualisatie

Vooruitlopend op de definitieve uitkomsten zijn er jaarlijks ook prognoses (november) en ramingen (voorjaar) van de bedrijfsresultaten beschikbaar. Die worden jaarlijks gepubliceerd in:

- Prognose van bedrijfsuitkomsten op akkerbouw- en veehouderijbedrijven (PR 14, november);
- Landbouw-Economisch Bericht (PR 1, juni).

De laatste publikatie geeft ook uitgebreidere informatie over o.a. het landbouwbeleid, de buitenlandse handel en de produktie. Dat geldt ook voor de jaarlijkse statistische publikatie:

- Landbouwcijfers

Normalisatie

Per bedrijfstype wordt regelmatig onderzoek gedaan naar de hoogte van de kostprijzen c.q. bedrijfsuitkomsten onder genormaliseerde omstandigheden, beide gebaseerd op meerjarige analyses en geplaatst in het licht van ontwikkelingen in de markt en in de produktiestructuur; van dit onderzoek is verslag gedaan in:

Akkerbouw	1980	(LEI-nummer 3.109)
Melkkoeien	1980	(" " 3.102)
Varkens	1982	(" " 3.123)
Slachtkuikens	1984	(LEI - PR 8-84)
Legkippen	1984	(LEI - PR 9-84)

In voorbereiding zijn Akkerbouw 1985 en Melkkoeien 1985.